

WEÖRES SÁNDOR (1913–1989)
RONGYSZŐNYEG (1 | 2)

*Nól a dér, álom jár,
hó kering az ág közt.
Karácsonynak ünnepe
lépeget a fák közt.*

*Én is, ládd, én is, ládd,
hóban lépegetnék,
ha a jeges táj fölött
karácsony lehetnék.*

*Hó fölött, ég alatt
nagy könyvből dalolnék
fehér ingben, meztláb,
ha karácsony volnék.*

*Viasz-szín, kén-sárga
mennybolt alatt járnék,
körülvenne kék-eres
halvány téli árnyék.*

*Kis ágat öntöznék
fönn a messze holdban.
Fagyott cinkék helyébe
lefeküdnék holtan.*

*Csak sírnék, csak rínek,
ha karácsony volnék,
vagy legalább utolsó
fia-lánya volnék.*

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XVIII. évfolyam | 2020 | 5

BÍRÓ JÓZSEF, BOBORY ZOLTÁN, CSONTOS MÁRTA,
FÜZESI MAGDA, MARCSÁK GERGELY versei,
BARTHA GUSZTÁV, ROZGONYI MARGARÉTA, SHREK TÍMEA prózája,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ tárcája, laudációja,
KOVÁCS SÁNDOR honismereti kalauza,
LAKATOS DUDICS KATALIN könyvismertetése,
DUPKA GYÖRGY tanulmánya

EGYÜTT

EGYÜTT 2020 / 5

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2020/5

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815

e-mail: knmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Marcsák Gergely, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

CSONTOS MÁRTA: A kreativitás haláltusája, A kreatúra bosszúja (versek).....	4
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Bódító szél (tárca).....	7
SHREK TÍMEA: A kalap (novella).....	9
MARCSÁK GERGELY: Somogyi Gábor hazatér (vers).....	11
BÍRÓ JÓZSEF: - [SOIRÈE HISTORIQUE (vers).....	12
BARTHA GUSZTÁV: Trauma (kisregény, IX-X. rész).....	14
FÜZESI MAGDA: Zárszámadás (vers).....	23
ROZGONYI MARGARÉTA: Piros lap (novella).....	26
BOBORY ZOLTÁN: Lehetnék (vers).....	31
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Honismereti vezetés felsőfokon (Kovács Sándor és Pápai Ferenc közös méltatása).....	33
KOVÁCS SÁNDOR: Uzsok magyar emlékei (honismereti kalauz).....	37
DUDICS LAKATOS KATALIN: Merre halad az ukrán nyelvpolitika? (könyvismertetés).....	51
FÁBIÁN MIKLÓS: A Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye politikai jellege 1848-1918 között (tanulmány).....	54
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai nők a GUVPI és a GULAG táborokban; Malenykij robotra mozgósított sváb-németek, illetve magyar gyökerű nők, III. fejezet (tanulmány).....	72
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	93

CSONTOS MÁRTA

A KREATIVITÁS
HALÁLTUSÁJA

*Mit számít az, hogy
átvéreztétek a lapokat,
hisz jönnek az újak.
(Urbán Gyula, Egy nemzedékhez)*

*Most hazudni érdemes,
most hazudni hasznos,
bébi-arcú megalkuvással,
látszat ártatlansággal,
belépti díj megfizetése
nélkül beülni a nézőtérre - -
ez most a trendi,
kivéreztetni a gömbölyű
csendet, elfuserált idiotaként
harsogni, hogy téged már
nem érint az eredendő gond-
viselés, közben tetszelepsz saját
öntörvényű színpadodon,
élvezed a teremtés előtti
összevisszaságot, s a romlott
szavak lerakodnak ajkadon,
mint a guanó, keményen s
vastagon.*

*Most érdemes másokat átverni,
hamis jelszókat fabrikálni,
most lehetsz hazug szólamokban
bántóan magabiztos.*

*Most durván harsogni érdemes,
széles vállal mehet a bivalykodás,
már sokan leköpdösték az eget,
lefestették a bevéselt térképeket,
talpuk alatt porrá tört a kereszt.*

*Jön az értékek újrahasznosítása,
az új bábeli zűrzavar keretében
át kell füstölniük a világot, s ami
végtermékként megmarad,
átgyúrnák tetszés szerint a
Nagy Demokraták, így jön létre
az Új Massa, s győz a
világot feléleltető kreativitás.*

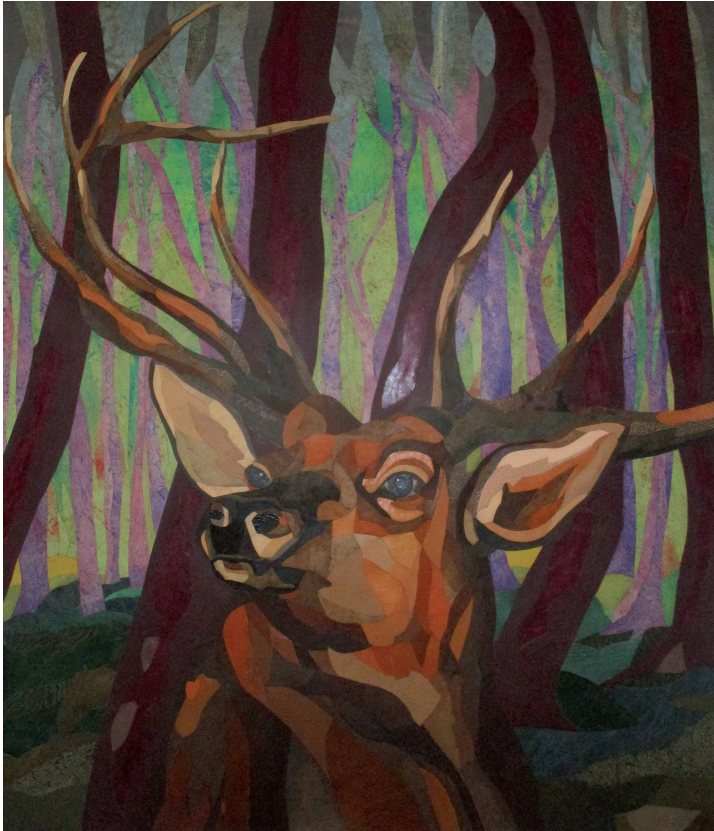
*Nincsenek többé egyéni
vonásaid, piszkos-barna máz
csorog végig az arcodon,
s az eredendő körvonalak
többé már nem látszanak
az átvézett lapokon.*

A KREATÚRA BOSSZÚJA

*Minden nap ugyanazt látod,
valahogy önmagad kiszolgáltatottja
lettél, s ítéleted ellen nincs apelláta.
Hagyod, hogy a fény hálót égessen
arcodra, fogai között is növeled
a hézagokat. Mikor imáidba merülsz az
éjjeli csendben, hallod, hogy odabent
a belek között motoszkál valaki, - egy
jogcím nélküli bérlő, aki szabadon
garázdálkodik tested üregeiben,
s teljes lendülettel ide-oda tologat
egy szerelvényt, melynek árukészletéről
semmit sem tudsz.
Próbálsz a kreatúrát kicselezni, zárod
a menekülési útvonalat, de az ellenmozgás*

*újra visszasodor; hiába húzod össze
kicsire magad, ott maradsz a horizont
szélén, ott rekedsz a fájdalom udvarában,
ahol már magaddal sem akarsz szóba
elegyedni, s be kell látnod végre, te
vagy minden jónak az elrontója.*

*Szürkeállományodba belefúlladt
a távolban ragyogó kék, s most már
nem tudsz szelektálni, s nem látod
azt sem; kőmennyezet lett fölötted az Ég.*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

BÓDÍTÓ SZÉL

Baráti invitálásra, ám bizonytalan várakozással ültem be a Kokas Duó – Katalin és Dóra – koncertjére a Gyulai Várszínházba. Bevallom, a Kokas névről nekem ez idáig Ignác, a neves festőművész jutott eszembe, mellette pedig a tiszta népzenevel szövetkezett tiszapéterfalvai Kokas-banda, s még csak nem is hallottam az estet beteljesíteni készülő művész-testvérpárról. Hogy e mulasztással mit veszítettem, csak azt követően kezdtem érezni, hogy a két hölgy bevonult a színpadra. Ígéret volt már ebben a bevonulásban is, de a női szépségről majd máskor, most jöjjön inkább a komolyabb zene.

Jön is. Olyan természetes erővel, mintha elhagyott bányákból vagy nyugtalan tengerek öléből kelne életre valami ismeretlen bódulattal érkező, a húrokon muzsikává változó szél. Arról tudtam, hogy a zenei hangok a mozdulatlan húrokban is ott nyugszanak, tudtam, hogy ébresztésükhöz ügyes ujjak és a húrokat vonóval bővülő kezek kellene, de hogy ilyen egyszerűen történik mindez, azt nem sejtettem. Bizonyára így kell lennie, a nézőnek nem kell tudnia arról, hogy a kézmozdulatokat mennyi munka, mennyi gyakorlás tette tökéletessé. Különben – a kezek mozgására ilyenkor alig figyel az ember. De a látványt, ahogyan a cselló mögött ülő Dóra felnéz a vonóval készülségben álló nővére, azt el sem véthetnék a retinák. Szemeikkel összekapaszkodva, pár pillanatra szoborra merevedve kezdenek néma párbeszédbe, s ha megtörtént a lelkek csatlakozása, a várakozás csendjéből felszáll a fentebb már jelzett bódító hatású szél.

Mikszáth írja valahol, hogy a virágok a föld gondolatai. Mintha a föld egy hatalmas, gondolkodni képes lelkes lény lenne. Akár igaza is lehet. Mit tudhatunk mi a teremtés felfoghatatlan feladatáról, a világ működéséről? S ha a virágokról már ilyen nagy tisztelettel szólt a nagy elbeszélő, vajon mit mondana a zenéről? Valami olyasmit, hogy az Istennek is kell pihennie néha, de a teremtés folyamata eközben sem állhat le. Ami ilyenkor születik, az nem más, mint a zene. Ezt pedig egy különleges, csak az arra érdemesek által érthető nyelven közvetíti az Úr felsőbbrendű teremtményei felé. Nos, írhatta volna Mikszáth akár ezt is, ám továbbgondolva hozzátehetnénk, hogy a közvetítéshez egy zeneköltőre is szükség van. Az ő elméje és érzékei fogják a főntről érkező jeleket, ő a hangjegyekbe rögzítő és az első rezo-

nátor, s ha ez így van, az előadóművész bizonyára a zene megszólaltatója, újrateremtője. S hogy a hallgatónak se maradjon oka panaszra, legyen övé a kivételes hatású művészi élmény. Vagy talán nem jól mondom? Annak eldöntése, hogy a reprodukáló zenész, vagy a közönség élménye a boldogítóbb, megérne egy vitát. Ugyanakkor azt is észlelem, hogy muzsikálás közben a lányok tekintete egyetértőleg ragyog, s ha a húrok párbeszédét Bach vagy Ravel komorabbra parancsolja, a Dóra makulátlan arcára is kiül a fájdalom, amint négy ujjával a húrokba kap. Azt hihetnők, hogy leszakad az ég, vagy legalábbis – a mennyezet.

– Fáj dalom? – kérdezhetné tőlem az a lány. – Ha egyszerűen csak fájna, az semmiség lenne – felelném a gondolat diszkrét csatornáján –, de a te muzsikád fájdalma a lábaimról is lever. Ám soha kellemetlenebb fájást, dicsestenőbb vereséget! Mert az erő, amely leverte, hallóérzékeimben megpördül és tetet ölt, arcomba néz, és az előbbinél is tökéletesebb bódulatba bűvöl. Már vigaszt sem várok, mert ez a boldogító játék maga a megnyugtató vigasz.

De hátra van még Bartók zavarba ejtő, gyakorta észbontó, hangzavarba hajló fogalmazásra is képes zenebeszéde, amely pont annyira bonyolult és egyszerű, mint az időnként megbolydul, sokszor a halálok halálával élő, de higgadni, gyámolítani is képes környező világ. Bartók pokoli módon meg tudja hurcolni az embert! Felemel és földhöz ver, rángat, mint a sérült szigetelésű, magasfeszültségű kábel, de enyhülést hoz menten, ha a csattogások közepette itt-ott fellobbannak a magyar lélek számára ismerős népdalmotívumok. Hatásuk megnyugtató, mint a kilátástalan éjszakában felsejlő pásztortüzek menedéke. Igen, ez Bartók zsenialitásának egyik titka, ezzel képes megfogni a komolyzenében kevésbé jártas utazót is, aki homlokához kap, és emlékezni kezd – akár hajdani magzatvize melegére, mert amit hall, nem más, mint az Illyés Gyula által is méltatott, „a hallgatóit eleve egy jobb világba emelő zene”.

Aztan a vonókkal imént még zsonglörködő kezek méltósággal függőleges állapotba kerülnek, s az előadóművészek arcán az elégedettség boldog békéje ragyog. Magára talál, visszatér testébe lassan a közönség is, s a szerény méretű színháztermet szinte szétveti a taps.

SHREK TÍMEA

A KALAP

Az öreg Vályogos mindig kalapban járt. Sűrű bajuszát pödörgette, amikor végigment a falu utcáján. Két különböző fejfedője volt: egy az ünnepnapokra, egy másik pedig a mindennapi viselésre. Felesége gyakran morgott, hogy dobja már ki azt az ütött-kopott ócskaságot, de az öreg nem tágitott. Engem ebben temesetek el – hangoztatta.

Vályogos Gézát mindenki tisztelte a faluban, jóságáról messze híres volt, mindenkinek segített, aki kérte, de vele is elrohant már az idő, az egészsége pedig egyre romlott. Asztmás rohamai már nem csak éjjel, de nappal is egyre elviselhetlenebbé váltak a családja számára. Köhögésével éjszaka gyakran az egész háznépet felverte. Végül úgy döntött, beköltözik a hátsó szobába, az éléskamra mellé.

Egyik reggel legkisebbik unokája, Etelka ment felébreszteni az öreget. A gyerek csak állt az ágy mellett, és hangos szóval szólított a férfit:

– Nagyapa, keljen fel, a tyúkokat már mind kiengedték.

De az öreg nem mozdult. Etelka erősen rázni kezdte nagyapja ágyról lelógó karját, de eredmény nélkül. Belépett a szobába nagymama, s azonnal megértette, mi történt. A gyermeket kiküldte, majd kinyitotta a nagy diófa szekrény ajtaját, beletűrt a gondosan összehajtogatott és kikeményített ágyneműk közé, és elővette a legócskább lepedőt.

Felhajtotta a takarót, leült az ágy végébe. Fogta az ócska lepedőt, és ahol a legvékonyabb volt az anyag, ott kezdte tépni. Három, egyenlő szélességű darabot szakított belőle, lepucolta róla a kiálló cérnaszálakat, majd Géza mellé lépett. Felemelte a paplant, az öreg testét kiegyenesítette az ágyon, fogta a rongydarabokat, egyikkel a lábát kötözte össze, a második anyaggal gondosan a mellkasán a kezét, a harmadik darabbal pedig az öreg állát. Végül tenyerével végigsimított a férfi homlokán, majd mutató és középső ujjával lecsukta a fennakadt szemeket.

Áthajolt a testen, elvette a takarót és a földre dobta. Visszalépett a diófa szekrényhez, kihúzta a kisfiókot, és fekete kendőt vett ki belőle. Fejére kötötte, elvette a maradék lepedőt, majd kilépett a szobából.

Amikor a konyhába ért, a család azonnal rájött, mi történt. A nagymama nem sírt, fiához, Istvánhoz fordult, majd azt mondta:

– El kell menni a papért. Mi addig megmossuk.

István felöltözött, és kilépett az ajtón. A lányok felkapták a vizeslécáról a vödörket, majd a kúthoz siettek. A nagymama addig tüzet rakott a sparheltben, elővette a negyvenliteres fazekat és a nagy lavórt, és fekete szappant faragott a tál aljára. A lányok megjöttek, felrakták a kályhaplaccra a nagyfazekat, a vödörből pedig beleöntötték a vizet. Amikor megmelegedett, a nagymama vasbádoggal mert belőle a lavórba, és bevitte a hátsó szobába, nagypapa mellé.

A papot másnap reggelre beszélte meg István, még aznap megtartották a virrasztást. A nagymama mosdatás után a nagy diófa szekrényből elővette Vályogos legszebb ünneplőruháját, a fekete öltönyt és a hozzá illő kalapot, amit csak nagy ünnepeken viselt az öreg.

Már dél is elmúlt, mire a szekér megérkezett a koporsóval. István és a lányok bevitték a házba a ládát, a nagymama szólt, hogy egészen a hátsó szobáig vigyék, majd ő is oda sietett, hogy segítsen fiának átöltöztetni és a koporsóba emelni a halottat.

István a szomszédba ment, Mucsi Béla igen jó barátságot ápolt apjával, így a fiú úgy gondolta, hogy a szomszéd segít neki az udvarra vinni a koporsót.

A faluban hamar híre ment Vályogos halálának. Estére sokan összegyűltek a kis porta udvarán, az asszonyok siratót énekeltek, a férfiak csendben emlékeztek meg a jó öregről. Már tíz óra is elmúlt, de az udvaron még mindig ültek. A gyertyák lassan csonkig égtek a sóban.

– Etus, szaladj csak be a kamrába, hozzál még egy pár gyertyát! – szólt a nagymama az unokájához.

A kislány a hátsó részbe sietett, még bepillantott a kisszobába, de amit ott látott, attól földbe gyökerezett a lába.

Az öreg Vályogos ült az ágy szélén, mélabúsan, és potyogtak a könnyei. Etelka az ajtóban állt, és csak bámulta a nagyapját.

– Ej, jányom, jányom, kértem én valamit nagyanyádtól, hát még erre sem volt képes? – szólt az öreg.

Etelka hátrafordult, hátha valaki a segítségére siet, de nem volt ott senki. Mire visszanezett, nagyapja már sehol sem volt. Mikor épp be akarta zárni a kisszoba ajtaját, a félfába vert szögről a földre esett az öreg ócska kalapja. A gyerek felvette, a kamrába ment, előszedte a gyertyákat, és az udvarra futott.

– Nagymama, elfelejtettél valamit! – szólt az asszonyhoz, majd átnyújtotta a kalapot. – Nagypapa azt üzeni, hogy kért tőled valamit, és még arra sem voltál képes.

Nagymama elvette a kalapot, mellkasához szorította, majd a koporsóhoz lépett. Végignézett a férjén, akivel annyi évet élt le együtt, majd megszólalt:

– Miért nem nekem jöttél szólni? – Nagymama zokogásban tört ki. Aznap először tudott sírni.

SOMOGYI GÁBOR HAZATÉR

*Izzadt és meztelen a város,
mint hűtlen, kit párja tetten ér.
Minden apró mélyedésben sáros
sebtiben mosott munkástenyér.*

*Életvonala piszkos folyó,
a hegyek hömpölygő panasza.
Tükrén az élettemmel fogyó
törött Hold kísér engem haza.*

*Eltűntek a korzó lányai,
és kávézók lettek a kocsmák.
Nem feledteti a Bányai
Izabella életünk mocskát.*

*Nem ölel többé már ez a hely.
Hideg szelet küld a nyárutó.
Egykori barátom, hát felelj:
melyikünk a nagyobb áruló?*

BÍRÓ JÓZSEF

- [SOIRÉE HISTORIQUE

:

palack

űrtartalma egyharmadában gázolajjal

kétharmadában benzinnel

fojtásnak

parafa dugó

:

reakció gyorsításra

üvegyakban

ujjnyi szabadtér

könnyen belobbantható

gyúanyaggal jócskán átítatott

rongydarab kanócként

:

tűz

kész

sé

gek

potrohos

cifrademizsonokból

vedelő

ruszki

katonatisztek

gyémántokkal kidekorált

feleségeikkel

vagy

bármire rávehető konzumszajháikkal

:

vodkáktól

konyakoktól

részegülvén

novemberünnepi hangulatukban

bambán
bazsalyognak
:
magnéziumporos
menyéthúgytól
büzlő
penészmolyhos
:
csoportfotográfiákon
:

PARMI

les

RUINES] -

BARTHA GUSZTÁV

TRAUMA

IX.

A történelem az, amit nem akarunk újra élni, és mégis megtörténik.

Engem bámulnak. A szürkezakós a szeme sarkából, a tulaj az italtultra támaszkodva. Nem láttak még pánikrohamot?! Hm, így néz ki. A páciens elkékül, zöldül, és légszomj kínozza.

Huh, huh, huh...

A tulaj pohár vizet tesz elé, a sarokasztalnál ülő vendég elvész a félhomályba.

– Rosszul van? – kérdezi a tulaj.

A víztől rosszabbul leszek.

A hangszámon göb jojózik, se kiköpni, se lenyelni nem tudom.

Legyintek.

A tulaj elhátrál az asztaltól, a szemében eseményé válok. Vendég, aki betért egy kávéra, s addig-addig, hogy feldobja a talpát.

Hang a homályból.

– Az ágyszomszéd, ha nem kap levegőt, papírzacskót szorít az arcára, abba fujókázik. Hogy mondjam másként? Zihálózik?

– Ne okoskodj, Sándor, mindenki tudja a magáét!

Két hete, iskolába menet, amint ráfordultam a korzóra...

Mi történt?

Mi... mi ez?

Nem kapok levegőt, emberek...

A pe-pe-perceken elpusztulok.

Emberek...

Huh, huh, huh...

Istenem, segíts!

Hogyan, miképpen vonszoltam el magamat az útkereszteződésig, rejtély. Ami tudatosult – a szemafor vált a mentőangyalommá. A piros, a sárga, a zöld; a zöld, a sárga... A színek váltakozása megnyugtató. S érdekes, ahogy sokasultak mellettem a szabad jelzésre váró gyalogosok, úgy tért vissza lábamba az erő. Lélegezz mélyeket, Ádi. Egy, kifúj; két, kifúj; há, kifújás. Nincs semmi baj, képzelgés, fantazmagória az egész, ideje egy kiadós alvást beiktatnod a napirendedbe.

Anyunak van egy dédelgetett rigolyája, az anyósomnak dettó: szeretnek nagytakarítani, vagyis a hétvégéken önként és dúdolvá szubotnyikoznak. Menjek át szombaton Albiékhoz aludni? Anyu kézlegyintésre méltatta az ötletemet, mint az ideáimat általában. „Csacskaság” – tette még hozzá, mielőtt bezárkózott a szobájába. Anyósom kitámadt. Nem elég, hogy tönkretettem a lánya életét, vadidegenekhez járok aludni. „Süljön le képedről a bőr!” Értelmező szótáram szerint – igazán lesülhetne végre! Hm! Bóven sok egy héten hétszer veszekedni. Ha nem anyud, akkor anyósod, Szilágyi Ádám; ha nem az anyósod, akkor az anyud... Albi megértő, mármint az anyagi problémákat illetően.

– Volna egy problémám, nem anyagi természetű.

– Ádi barátom, ahol pénz van, no problem. Ki vele, miről van nagyba' szó. Belekezdjek, ne kezdjek?

– Hogy magyarázzam... – keresgéltem a szavakat. – Eszterrel nem oszt-hatom meg, ne tudjon róla, anyu meg nem vevő rá. Etelka mama a második mondatnál belém fojtaná a szót. Érted? Azzal vádolna, hogy tisztára óhajtom mosni magam, kisebbiteni akarom a... Érted mire gondolok?

– Nem értem – válaszolta Albi, és menni készült.

Megelőztem, bezártam előtte a konyhaajtót, anyu még véletlenül se hallja a beszélgetésünket.

– Mi lehet az a nagy titok? – kérdezte, s már ült vissza Albi a hokedlijére.

Tamaskodása nem meglepő, főleg, ha nem ő bankol. Leültem, rászégeztem a tekintetem, nem állt módjában, hogy számtalanszor megszámolja a szekrénytetőn tárolt fazekakat.

– Csupa fül vagyok – bizonygatta inkább beletörődéssel, mintsem kíváncsisággal.

– Történt veled olyan, hogy egyik percről a másikra elhagyott az erőd?

– Ohoh! Nem is egyszer.

– Mit csináltál? – kérdeztem, majd ráborítva a konyhaasztalt.

– Mit, mit... Leálltam az útszélre, és megpróbáltam szunyálni.

– Az esetem más – jegyeztem meg. – Komolyan. A korzón pont egy hete tört rám első ízben a pánikroham, a légszomj meg ilyesmi, tudod, de olyan kí-méletlenül, hogy azt hittem, a perceken kibukok. Nem vitt a lában, reszkettem, szédültem... Talán, méterenként meg-megállva csoszogtam el a szemaforig, és képzeld, ez a csavar a történetben, míg várakoztam az átkelésre, az iszonyatos fáradtságom semmivé foszlott. Volt, nincs. A szemafor zöldre váltott: fittség, ruganyos léptek, szinte megtáltosodtam, már-már repültem az iskoláig.

– Hol itt a probléma? – kérdezte Albi vállvonogatva.

– A gond az, hogy azóta újra átéltem. Megyek reggel az iskolába, jobban mondva loholok, és a korzón újfent a nyakamba szakad ez... ez az állapot. Mi jön még? Sájze Ádi, pizgyec Ádi. Szanatóriumban lenne a helyem. Attól félek, hogy az iskolában rám tör a roham, és a frászt hozom a gyerekekre. Állok az iskolatábla előtt, elfehéredve, meggörnyedve, kiguvadt szemmel, érted, és egy szót nem tudok kinyögni. A tanártársak persze összejavallnának tücsköt-bogarat: citromfű teát éhgyomorra, sós lábvizet, kirándulást a Kárpátokba... Fogalmuk nincs arról, hogy amin átmentem az elmúlt két hónapban, egy elefántot kivégezne.

– Orvosnál jártál?

– Felejtsd el! Egy idegostályra szóló orvosi beutaló felérne az öngyilkossággal. Esetemben.

– És akkor én most...

– Aludhatnék nálad a hétvégén? Anyós altatóval alszik, tabletta megoldva. Miért nem tudom idehaza kipihenni magam? A kérdésed jogos.

– Meg se mukkantam.

– Üres a ház, Eszter nélkül nem érzem magam otthon. Érted? Lefekszem, és alig szunnyadok el, máris felriadok, tapogatom az ágyat magam mellett, Eszter sehol. Ja-jaj! Veszettül tud hiányozni. Hiába próbálok visszaaludni, nem megy, eszembe jut minden szarság, de főként Pest. Na, nem az, hogy napi tíz órán át etetem a betonkeverőt, tolom a téglával tele talicskát, dehogy, az idegenrendészeti fogdában történeteket pergeti újra a képzeletem. Mert... mert a fogdában valami eltört bennem, jóvátehetetlenül és olyannyira, hogy az első napokban szerettem volna bombát rakni alá, és levegőbe röpíteni az egész kócerájt. Megköszönni a rabosítást: ujjlenyomat vétel, fényképezés, az öngyilkosságra alkalmas tárgyak letétbe helyezése... Bár, az utóbbinak van értelme. Behoztak egy székyely gyereket, rendőrök razziaztak a munkahelyén, nem volt munkavállalásija, így a fogdában kötött ki, mint román feketemunkás, illegális munkavállaló... Velem egykorú, szóval, de nálamnál magasabb, csontosabb, és öt percnél tovább nem tudott a fenekén megülni. Ha az örök rajta hagyják a nadrágszíját, biz' isten felkötöti magát. Nem vicc. Kiment a mosdóba, mentem utána; kiment az étkezőtérbe, mentem utána. Ablakrács, ajtórács, rácson rács: kitörni az ablaküveget se perc, felválni az ereket még annyi sem. Átsszupolás a határon, Magyarországról két év kitiltás, odahaza: két gyerek, az asszony várandós, munkalehetőség, se közel, se távol. Bassza meg, ha már a szocik a három nem-mel betettek a népszavazásnak, nem kaphatunk magyar

állampolgárságot, akkor hozhatnának egy olyan törvényt, ami megkönnyíti a határon túli magyaroknak a munkavállalási engedély megszerzését! Ez... ez így nem fer. A Don-kanyarban jók voltunk golyófogónak...

– Az a te bajod, hogy az összes rossebre begerjedsz. Majd lesz valahogy. A hétvégén adok a tantimnak egy kis költőpénzt, hátha eltéved a piacon. Ja, hozz magaddal ágyneműt!

Nem vittem ágyneműt.

Magamat se.

Nincs kipárnázott jövő.

Elmaradt a nagytakarítás, anyu, péntek este lázasan jött haza. Nyáron az Irodában lecserélték a radiátorokat gázkonvektorokra. Az Irodák nem a spórolásról híresek. A vakmeleg irodahelységeből elég kilépni a huzatos folyosóra, hogy akárki fia, lánya összeszedjen egy kis meghűlést. Anyu-nak sikerült. Kamillatea, marék gyógyszer, inhalálás, be az ágyba; anyós nemcsak Eszternek vitt ebédet, ránk is gondolnia kellett. Mért kell ahhoz valamelyikünknek meghűlni, hogy békességre leljünk?

– Jobban van? – orromat megcsapja a dohánybűz, a szürkezakós egész közel hajol hozzám. Kék szederjes ajkak, mélyen ülő szembogarak, mély homlokráncok...

Ki ez az ember?

Hol lakik?

Mivel foglalkozik?

Az arca annyit árul el, hogy beteg, s legfeljebb hónapjai vannak hátra.

– Nincs szüksége valamire? Karnyújtásnyira a kórház.

– Sándor, te csak ne ajánlgasd a kórházat, sajnós, hogy ott vagy.

A szürkezakós a pulthoz lép:

– Tölts egy felest! Józsi!

– Az orvos megérzi rajtad.

– Máshoz sem ért. A nagyfiamtól kapott száz hrvinyát, és másnap megint elvárta. Nesze neked Hippokratészi eskü...

A recepciósnővérke, amint meglátott bennünket, elsápadt, zavarát azzal leplezte, hogy ábécé sorrendben kihúzgálta a fejlapokat őrző fiókokat.

Eszterrel levéttetem az izé színű dzsekit, ha rábírom, újra felveszi, és valóban rámelegszik. Az orvosi rendelő előtt tuti, hogy várakoznunk kell. Ötlet, Ádi?! Dzsekit a táskára, a táska fülét kézbe, majd bal kezemmel Esztert kézen fogtam, és így vonultunk a pulthoz. A nővérke nem fordult felénk, volt miért orrolnia.

Ködös-kehes, vacak egy idő van odakint. Ócska szöveg. Munkába jövet megtapasztalhatta, milyen az időjárás, a váróban meg azt, hogy egy beképzelt fajankó vagy. Ja. Persze, na, ki ne tudná, hogy a kórházban a takarítónővel kell barátkozni, nem az orvossal... Blabla. Türelem, Ádi, ez nem a te napod. Nincs jogod hangszínt váltani, eljátszotad. Legyen neked elég annyi, hogy az ember esetenként azért okoz fájdalmat másoknak, hogy megfelelkezzen a sajátjáról.

Holnapra derús időt jósol a rádió.

A fáknak árnyéka lesz.

Ne felejtünk mosolyogni!

Mert... mert a reménytelenségért előre és kamatostól kell fizetni.

Ne felejtünk mosolyogni!

Kulcs-állapot – mikor hiábavalóvá válnak a szavak: a mentegetőző, az önigazoló, a bocsánatkérő...

Mosolyom kínosra sikeredett. Láttára, mikor felénk fordult, a nővérke is arcára erőltetett valami hasonlót. Aztán fejcsóválva a pulthoz lépett és felírt egy nevet, hogy a cédulát, körbe-körbe tekingetve, az üveglapon át óvatosan elém csúsztassa. Léna Alekszandrovna, kom. 207. Az ajtózár kattánására Eszter felkapta a fejét, megszorította a kezem, mintegy nógatott. Mit tehettem, becsúsztattam a böhömnagy, kék színű utazótáskát, tetejében a sárga dzsekivel az ajtórésbe, onnan egy láthatatlan kéz húzta tovább.

Komnata 207.

Az oroszoknál nincs földszint, aki az utcáról belép egy többszintes épületbe, az első emeleten találja magát.

Léna Alekszandrovna, kom. 207.

X.

– Egészségedre! – emeli rám poharát a szürkezakós.

Szilágyi Ádám történelemtanárra? Phh!

A kapurugdosóra-fuldoklóra? Arra ráfér.

Bólintok.

Zutty! Egy hajtásra, a konty alá. Az öt számmal nagyobb zakó szára szétnyílik, libben, már-már szárnyal: az ajkak megtelnek vérrel, a szemekbe fény cikkan, a homlokráncok kisimulnak...

– Huh! – fú nagyot. – Józsi, semmi zakuszká?

– Feleségül ne vegyelek?

– A nagybátyám – szól felém a szürkezakós.

A tulaj bólongat, jól halottam.

Na, annyira balek nem vagyok. Hazudjatok hihetőbbet! Egy helyen katonáskodtunk, futballoztunk, dolgoztunk... Áh! Viccelődjetez Etelkával! Az ablak felé fordulok: a kapu még zárva, Albi még sehol, az utca még kihalt. Hülyét, belőlem... Mi ez, mi a frász?

Lenézek: pörgő decis pohár koccan az asztallábnak.

Hátra nézek: a szürkezakós, pult oldalnak vetett háttal, tátott szájjal és tágra nyílt szemmel, apránként csusszan le a köre.

Félrenézek: az egészcipő divatjamúlt.

– Direkt kiüti magát – lép ki a pult mögül a tulaj –, megint ráivott a dimedrolra. Fájdalomcsillapító.

– Az erősebb fajtából – bólogatok. – Segítsek?

– Nem nehéz, elbírom – hangzik a válasz, de hiába nyögdecsel, gyúrja ökölrel a derekát, a lehajlás nem akar összejönni.

Félre tessékelem.

– Hová lesz?

– A törzshelyére – int fejével a sarokasztal felé a tulaj. – Mikor kórházban van, ott trónol napszám, nem dobhatom ki, mégiscsak az unkaöcsém.

A harcsabajusz álca, tuti, hogy az.

Félrehanyatlott fej cérnaszálon. Hónalja alatt karolok alá a sovány testnek, bal kezem a térdhajlatban. Esztert imádom ölben ágyba vinni. Ég meg a föld. A kiálló lapockacsontok átvágnak a szürke zakón, belemélyednek a karomba. A szerencsétlen, jó, ha van negyven kiló, és mégis...

– Erre, erre – tüsténkedik a tulaj, félrehúzza az asztalt, tartja a széket, míg beleültetem az alélt testet. Az unkaöcs, mit sem érzékel.

A nagybácsi nem rossz ember, de ha leborotválná a bajszát, védtelenné válna, vagyis alighanem.

– Valóban az unkaöccse?

– A nővérem fia – válaszol merengve a nagybácsi, majd széttárja a karját – csak hát megjárta Afganisztánt.

Hiszi a piszi.

A szovjetek hetvenkilencben vonultak be Afganisztánba, ha kivonjuk a kettő-nulla-nulla-nyolcból...

– Mit iszol, mivel háláljam meg?

Nem erősségem a fejszámolás. Hát nem, Ádi.

– Készítetek valami harapnivalót. A hónap utolsó szombatja a kórházban szanitári nap, tíz óránál előbb nem nyitják ki a kaput.

Jóisten, ha nem tiszt, vagy szerződéses katona volt, max 49 éves lehet, és... és kinéz száznak!

A csalódás vénít.

Fátylat borítunk a vágyainkra, hogy be ne lepje a por.

Belegondolva nem Esztert viszed ma haza a kórházból, hanem magadat, Szilágyi Ádám. Úgy ám!

Eszterrel kéz a kézben, párosával szedtük a lépcsőfokokat, kom. 207. De jó, nem protekciósnak lenni, arra várni, hogy anyu, fel- és kihasznált kapcsolatait felmelegítve, majd összetelefonálja nekünk a boldogságot. Vagyis, amit ő annak gondol. Anyósnak vajon mi jelenti a boldogságot? Ah! Miért nem ezzel kezdtük, Eszter; rohantunk bele az éjszakába, kéz a kézben?! Hogy... hogy a csönd nyelvén belekiabáljuk a sötétségbe minden kínunkat, bajunkat – legyen velük boldog. Ketten elegen vagyunk egymásnak...

Mi történt, miért álltál meg?

Ne csináld, Eszter, ne visszakozz!

Add a kezed!

– Lehet, hogy az orvosnő hazakerget bennünket – mit keresnek maguk itt, irgum-burgum, tűnjenek a szemem elől, irgum-burgum...

Eszter hátrált két-három lépcsőfokot, aztán még egyet.

– Ne csináld, kérlek!

Kezét a melléhez szorította, és tekintete mind semmitmondóbbá vált.

– Nem mondjuk el Gabinak, hogy kerestünk másik orvost, jó lesz? Nem? Ah, majd csak kitalálunk valamit. Gyere, menjünk!

Újabb lépcsőfok lefelé, hiába nyújtottam Eszter után a kezem, már nem értem el.

– Mért ne lehetnénk boldogok?! Mondjad, ki tiltja meg?

Kettőnk közt a távolság tovább nőtt.

– Bassza meg, ha faképnél hagysz, mit oldsz meg velem?

A lépcsőfordulón, hol balra fordult, hol jobbra, és nem tudtam elkapni a tekintetét, hogyha mást nem, legalább engem nézzen.

– Ennyire semmit sem jelentek számodra? Sírni én is tudok, hogy tudjad.

Apu temetésén nem sírtam.

Az iskolában kapott körmösök miatt sem, pedig Anikó Fjodorovna számolatlanul osztogatta.

A könnyekkel még adósa vagyok... Kinek is?

– Füstölt szalonna, meg egy kis ez-az, ami van a hűtőben. Jöjjön, kóstolja!

Reggeliztem ma? Úgy kiszaladt alólam az idő... Nem ér rá holnap? Anyu-nak is pont ma kell kertet művelni, nehogy ott legyen az eszem, amit csinállok.

– Tán egy évet szolgált odaát, teherautó sofőrként. A konvojt tankok kísérték, a csucsmegek, pücsmegek vagy...

– Mudzsahedek.

– Akkor azok – hagyja jóvá a tulaj, miközben lerakja a tárcát az asztalomra. – Honnan tudja, ott szolgált?

– Hetvenkilencben születtem.

Ravasz, nem hiába kereskedő. Üljünk neki, Ádi, lássuk, milyen a... a szalonnája. Hm!

– A bázisra löszert, élelmet szállítottak, vissza az unióba lecinkelt pléhkoporsókat. Látom, ízlik a szalonna. Az a baj, hogy józanon nem beszél róla, a részeg hablatyolását meg az anyja se értené, már ha élne szegény. A nővérem tisztán ennek az áldozata, mármint annak, hogy Sándor fia afgánban szolgált.

– Sándor megsebesült?

– A kovászos uborka szintén saját recept. Nem, nem sebesült meg, pedig... Szóval, azzal veri a mellét, követeli ki magának az italt, hogy egy év alatt hatszor nézett szembe a halállal.

– Hatszor támadták meg a konvojukat a mudzsahedek.

– Lehet. Leülhetek? Leszerelt, haza jött. A kolhozban teherautót raktak alá: afgán veterán, ez a minimum. Három hónapra rá helyettes garázsfőnökké nevezték ki: afgán veterán, ez a minimum. Aztán, apránként, jöttek az ivászatok: munkahelyen, resztoránban, odahaza. A szafaládé bolti, de a tormámmal tűrhető. Csipős? Istenkém. Tudja, a nővérem kertjében, lugasan háromszáz liter bor simán megtermett. Míg tartott, Sándor éjjel-nappal rájárt. Egyik elvonókúráról ki, másikra be. Nősítsük meg. Megnősítettük. Míg kicsik voltak a gyerekei, beérte kevéssel, de aztán elszabadult a pokol.

Mi van, mi történt?

– Miért állt fel? Rég reggeliztem ilyen finomat. Rosszul van?

– Eszembe jutott... Tudtam róla, a feleségem is tudott róla, de hát... Akkor még államiak voltunk, édességet, kekszet, nyalánkságokat árultunk, limonádét, nagy ritkán sört... Itt jártak el előttünk, a fene egye meg!

– Kicsodák?

– Ki maga, újságíró, hogy mindenre kíváncsi?

– A hármas iskolában tanítok történelmet.

– Biztos?!

Bólintok. Nyugi Ádi, meg kell szépen várni, míg visszaül a helyére.

– Az idegosztály mostani főorvosához jártak terápiára, a... a veteránok, mármint sokan közülük.

– Most hallom először. Sok veterán élt a városban, a járásban?

Voltak, főleg faluhelyen. Egyik felkötötte magát, a másik a diliházban kötött ki, a harmadik... Aki iszik, nem gondolkodik. Hát igen... Sokaknak segített a terápia. Sándortól tudom. Számon is kéri rajtam, mért nem szóltunk a terápiáról, hogy van ilyen lehetőség. Volt kinek? Fél napot nem bírt ki ital nélkül. Meg aztán, nem úgy volt, mint manapság, hogy mindenki azt mondhat, hirdethet, amit akar.

(Folytatjuk)

ZÁRSZÁMADÁS

*Egy útitársam
megkérdezte egyszer,
Ukrajnában
hol tanultam meg magyarul?*

*nagyon mélyről
szakadnak fel az igazságok
te nem tudhatod
hogy nekem mit jelent
a verdikt amely
gennyes góccokat teremtett
Európa szétszabdalt testén*

*legyen hát névsorolvasás
itt voltunk-vagyunk
magyar földön mindannyian
valaha a tatár elől bújtató
lápok közelében
magyarul döngicsélő
falvak mélyén
az elhurcolástól rettegő apák
a kevésből is
megéltető anyák
s az újabb kis jövevények
elátkozott hada
akik már beleszülettek
a reménytelenségbe*

*beleégett a génjeinkbe
a hontalanság
s ha nem így lenne
mindennap ránk szól
egy idegen
az anyaföldön
tudatlan a fajtánk*

*mindig is az volt
az élet így igazságos
így osztogatta igazságát
a pufajkások vigyorgó arcán
nagyapám riadt tekintetében
amikor legelőször
zavarták szavazni a mocskok
és kiröhögték
mert az orosz betűs villanyszámlát
adta a bárisnya kezébe*

*nekem hozta haza apám
malenykij robotban megrohadt lelkét
ott voltam
mikor megsámolta a híveket
a templomkertben
a városból kiküldött bőrkabátos
nekem mondták naponta
kinek a kenyerét eszed büdös magyar
könnyel sózott sovány kenyeret ettem
mert az utolsó tehenet
a kiscsikós lovat is elhajtották
semmi emberek keze alá adták
én láttam a térden csúszó harangozót
akinek a háborúban ellőtték a lábát
de mindennap
felkínlódta magát templomtoronyba
a hetvenöt lépcsőfokon
mert négy éhes száját etetett
és magyar hadfi segélyt mégse kaphat*

*nagyon mélyről
szakadnak fel az igazságok
a történelemlétkönyvek is
tele vannak nagy igazságokkal
mintha két
magyar nemzetet*

*szült volna Európa
szegény testvértelen anyanyelvünk*

*legyen békesség a lélek templomában
a hétköznapiak taposómalmában tipródók
a hegyek hátán
egymás felé utakat keresnek
mert lehetetlen
újraélni újrászervezni
az arcul csapott nemzedékek kínját
te nem tudhatod mondom
hogyan nekem mit jelent
a verdikt amely
gennyes góccokat teremtett
Európa szétszabdalt testén
de elmondom ha tényleg érdekel*

ROZGONYI MARGARÉTA

PIROS LAP

Magda fiatal, halovány arcát a nyitott ablakon keresztül sűti a nap. Világos emeleti szobája zöld páfrányokkal és könyvekkel van telezsűfolva. A könyvespolc már kevésnek bizonyul, így stócbokban állnak a könyvek a padlón, az ablak alatt, a fotel előtt, és éjjeli szekrényként az ágy mellett. Űl az ablaka előtt, és nézi az udvaron a garázs és a kutyaól között magasodó diófát. Most éppen nem terűl alatta szőnyegként a lehullott dió, nincs is szezonja. Minden kopár, a természet várja az újjászületést. A földszintről hangos veszekedés hallatszik, pedig a szoba ajtaját kulcsra zárta, és kinyitotta az ablakot. Beáramlik a hideg levegő. Lehet, hogy érdemes lenne hangszigetelni az ágyterítővel az ajtót. Ki kellene mennie a vécére, hogy könnyítsen magán. Reggel óta mozgolódik a gyomra, közben pedig olyan érzése van, hogy háromszorosára nőtt a mandulája a torkában. Hányonia kellene, de ahhoz ki kell nyitnia azt az ajtót, és belépnie abba a világba, amely most a szűlők összecsapásának helyszíne. Inkább akkor megoldja az ablakon át, és fel sem fog tűnni senkinek.

Magda még mindig nem érti, hogyan tudott élete két hete, egy este leforgása alatt egy végéhez közeledő focimeccsév változni. Nem tudja elfelejteni a napot, amikor a szűleivel arról beszélgettek, hogy az érettségi után hol tanuljon tovább. Az apja mindenáron doktort akart csinálni belőle, és az neki már igazából mindegy volt, hogy milyen doktort. Az anyja viszont csak annyit kért, hogy tanuljon tovább. Gondolja át, döntse el, érezze meg, mi az, amire kíváncsi, ami érdekli és vágjon bele. Magda kérdően nézte őket: akkor most mi legyen? Érezte a gyilkos feszűltséget a szűlei között, az anyja szemei már-már szikrát szórtak, de ahelyett, hogy szólt volna bármit is, inkább kiviharzott a konyhába. Az apja a telefonját nyomogatta, aztán felnézett, és ellentmondást nem tűrően kijelentette: doktornak kell lenned, gyermekem! Nincs mese. Ekkor a konyhában valami a padlóra esett, a hangokból ítélve ripityára törhetett, és ezzel ismét felrobbant a világ. Mindaz, ami évek alatt épűlt, felgyűlt, emésztdődött, az most teret kapott. Egy tányér a konyhában száz darabra tört, pont úgy, ahogyan Magda világa is ebben a pillanatban. Az anyja ordítva rohant be, és az apja fejéhez vágta, hogy ne legyen elszállva attól, hogy a kurvája doktor, bármilyen doktor is, a gyereket ne formálja annak a nőnek a képére.

Nő, kurva, doktor, kurva doktor, nő doktor, kurva nő, mi? Eddig le sem tudta magáról rázni a szüleit, amikor érettségi, továbbtanulás, egyetem, és a jövő volt a téma. Hogy folyik egybe a kettő, hol van köztük a kapcsolat? Magda jobbról balra forgatta a fejét, és tanácstalanul összegömbölyödött a kanapén, megölelte a piros díszpárnát, befogta a fülét, de még így is érezte a körülötte szikraként pattogó szilánkokat, melyeket ezerszám dobáltak egymás felé a szülei. Felszaladt a szobájába, közben felrúgta az útjába kerülő díszvázát, oda sem figyelt arra, hogy melyiket. Ha már minden törik, mit számít még egy váza, és becsapta az ajtót.

Most az ablakban ülve, ahogy bámulja a diófát a napsütésben, ugyanaz az emlék kavarg benne, mint azon a borzalmas estén, amikor megtudta, hogy egy doktor, aki ezek szerint egyben kurva is, a családjuk szerves része lett, de az apján kívül mindenki a pokolba kívánta.

Akkor este, és most is az jár a fejében, amikor – talán nyolc éves lehetett – a szüleivel felkapaszkodtak a város fölött magasodó hegy tetejére. A szőlőlugasok mindig nagyon érdekelték. Lentről, a városból az erdők zöldjének és a szőlőültetvények kopárságának váltakozása folytán a hegy saktáblának tűnt az emberek szemében. A nagyszülőknél már gyerekként megismerte a szőlő zamatos ízét, nagyapja bort is készített, persze csak annyit, hogy a cimborák látogatásakor előkerülhessen egy palack házi vörös vagy fehér. Kézenfogva másztak a hegy tetejére, a szülők pedig közben egy eljegyzésről beszélgettek nevetgélve. Milyen furcsa a világ, hogy mindketten egyszerre voltak ugyanazon az eljegyzésen, ahol először meglátták egymást. Az apja arról áradozott, hogy a gyönyörű és elegáns fiatal lányon hogyan akadt meg rögtön a szeme. Vállig érő fekete hajától, földig érő nagy piros rózsás ruhájától már csak az okos, csillogó sötét szempár, és az örökké vidám, mosolyra nyíló arc és száj vonzotta jobban a figyelmet. A lány úgy sugárzott, hogy szinte izzott, ahol megfordult, az embereket fejbe kólintotta az a hipnotikus életszeretet, amely igazi jelenséggé varázsolta. A fiút is felébresztette unalmából az az életet ünneplő jószág, ami a nővel együtt érkezett. A fiatal és tehetséges sportoló rögtön célba vette az este királynőjét. Szégyen vagy sem, azon az esküvőn a menyasszonynak esélye sem volt elnyerni ezt a címet. A magas, jóképű játékos támadásba lendült, és egy jól irányított kapura lövéssel megnyerte ezt az estét a lánynál. A labda ezután már csak a férfi előtt pattogott, hogy kitartó és eredményes bajnoki meneteléssel végül elnyerje a nő szívét. Az anyja elmondása szerint a fiú úgy ostromolta, ahogyan soha addig egy férfi sem. Virágokkal, édességgel, kirándulásokkal

halmozta el, persze az úti célok általában az idegenben szervezett meccsei voltak, de nőként jóleső volt az ünnepeelt sportoló oldalán díszelegni. A fiú egyszer egy óriási láda eperrel is beállított, hogy közösen főzzenek lekvárt belőle. Ennek az lett a vége, hogy mindketten nyakig eperlekvárban kergették egymást a konyhától a hálószobáig.

Közös életük második fele a boldog egymásra találás második évada helyett a szülők egymás elleni harcáról kezdett szólni. Az anyja úgy zsonglőrködött a mikro-, és makróökonómia világában, mint a tapasztalt gárszonok tizenkét tényérral a karjukon, egy negyedik Michelin-csillagért küzdő francia étteremben. Analitikus természetével magabiztosan lavírozott a felkínált pozíciók között. Minden nap hajnalban kelt, vitte Magdát az iskolába, aztán este nyolc után elhozta a nagymamától, és hazaérve leült még mellé leckét tanulni. Az apja eközben karrierjét építette és állandóan utazott. Meccsek, edzések, válogatások töltötték ki minden idejét, bár mindenki sejtette, hogy e mögött milyen élet rejtőzött. Hazatéréseit akkora veszekedések követték, amelyekért már régen piros lap, és kiállítás járt volna.

– Remélem, már fő az a vacsora, éhes vagyok! – kiabálta az apja rendszerint már a kapuból.

– Ott van a konyhában, szedjél, de csak puliszka van. Hol voltál eddig? Hoztál krumplit és húst? – mordult az anyja az egyik ilyen estén, a fűzet felett görnyedve Magdával.

– Mi a szar az a puliszka? Mondtam, hogy éhes vagyok! És hol lettem volna? Edzésem volt, már mondtam. Te nem vettél krumplit meg húst?

– Persze, edzésen. Azért piros a nyakad. Egyébként majd akkor vásárolok, ha végre hazaadod a pénzedet, és nem gyűjtögeted valahol.

– Nem kell neked az én pénzem, ez a ház is a tiedből van, nekem közöm sincs hozzá.

Magda még mindig az ablakban ül, nem tudja levenni a szemét a diófáról. Míntha vastag törzse, óriási termete biztonságot kínálna. A gyomra továbbra is mozgolódik, ám a szobán kívüli világból jövő ordítózást úgy megszokta a füle, hogy a csend már zavaróan telepedik rá, amikor a szülei éppen megpihennek a következő negyedórás szócsata előtt. Szeretne visszamenni abba az időbe, amikor az apja jobb bokája sérülése miatt sokáig nem játszhatott. Az anyja ápolta a műtét után, s ő boldogan viselte a bűzölgő, záptojás szagú mustáros káposztapakolást is, amelyre rajban szálltak a legyek. Neki azonban úgy tűnt, az anyja inkább él a bűzben terjengő sánta férfival, mint a sikeres

sportolóval. Közösek voltak a vacsorák, néha a reggelik is, hétvégeken azért elő-előkerült a labda, de csak a televízió előtt, a képernyő túloldalán, vagy dobálgatták egymásnak, és a pénz pedig már szóba sem jött. Magda akkoriban úgy érezte, hogy van családjá. Apja lenyugodott, csendes lett, az anyja sem háborgott már. Ám két hete újra kezdődött.

Magda agyában pörgött az idő, közben egy piros lapot szorongatott abból a társasjátékból, amit az apjától kapott karácsonyra évekkal ezelőtt. Természetesen sportjáték volt, valami focis. Gondolataiban összeállt az időrend, lassan megértette mindazt, amin eddig soha nem gondolkodott. Nem is jutott eszébe, hogy ez fontos lehet. Arra gondolt, hogy családjuk egy rosszul összerakott csapat, amely más felállásban megnyerhetett volna mindent. Ennek a családnak minden tagja a csúcsra termelt, beleértve saját magát is. Itt mindenki megnyerte a saját versenyét, de a végeredmény, közös életük minden, csak nem csapatjáték. Ők az egyéni megpróbáltatásaik sorozatát élik napról napra, egyre magányosabban. Amint ez végigfutott a gondolataiban, óriási csörrenést hallott letről. Szíve elkezdett hangosan dobogni, arra sem volt elég figyelme, hogy a kiskutyás mamuszpapucsát felvegye. A kezében maradt piros kártyát gyorsan a zsebébe gyűrte, zokniban leszaladt az emeletről, hogy megnézze, hogyan dől el végleg ripityára tört világának a sorsa. E gondolat pillanatában kapta el a tekintete az apja kezét, amikor az a magasba emelkedett, hogy a gőzölgő vízforralót az anyja felé dobja. Az anyja a konyhapulthoz támaszkodott, és hirtelen csak a kezével tudta védeni az arcát. Magda reflexei most versenyezhetek volna az apja fiatalkori képességeivel. Azonnal közéjük ugrott, a vízforraló tartalma pedig olyan sebességgel zúdult bal vállától végig a karján és kézfején, mint az őszi folyók vize nagy esőzések után. Szemük a lány meztelen karjára tapadt, amely két lélegzetvételnj pillanat után olyan piros lett, mint az izzó láva. Magda ordított a fájdalomtól, az apja pedig csak állt mozdulatlanul, némán, mint akit elsodort ez a forró láva, amely a szeme láttára égette vörösre lánya fiatal, selymesen puha bőrét. A sokkos állapot percekig tarthatott. Mire az apja körbenézett, Magda anyja leültette a lányát, kihívta a mentőt, és már egy kis táskát is összekészített a legfontosabb dolgokkal, ha a lányának bent kell maradnia a kórházban. Hallották a sziréna hangját, az anyja rögtön felpattant, hogy beengedje őket.

Az apja nem tudott figyelni, egyfolytában azon járt az esze, hogyan jutottak el ideig. Hogyan történhetett, hogy a lányát most elviszi el a mentő? Hogyan veszíthette el így a fejét? Hogyan fajult ideig az életük? És mi lesz

most a lányával? Annyira sodorták a gondolatok és az erős mellkasi fájdalom, amely pár perce szűrni kezdte erősen a bal oldalát, hogy csak fél füllel tudott odafigyelni felesége szavaira. – Te ne gyere velünk, kövess kocsival, vagy csinálj, amit akarsz! Ezután még elhangzott pár szó, de ezeket már nem hallotta. Minden elsötétült előtte, a lábai nem szolgálták olyan stabilan, mint eddig, és összecsukszott.

A férfi egy kórházi ágyban tért magához, Magda ült mellette. Kinyitotta a szemét, és azonnal végigpörgött az agyán mindaz, ami történt. Emlékezett a veszekedésre, a vízforralóra, Magda kezére, arra, amit a feleségével egymás fejéhez vágtak, mielőtt elborult az agya. A lányát nézte, aki éppen bóbiskolt egy széken ülve, bekötött kézzel.

– Gyermekem, hát te itt vagy? Nagyon sajnálom. – Nem tudott hangosan beszélni, ahhoz is erő kellett, hogy ezeket a szavakat suttogva kipréselje a torkán.

A lány nem válaszolt, látszott, hogy felébredt a mozgolódásra, de kell egy kis idő, amíg éber lesz.

– Nem mondasz semmit? Hallottad, amit mondtam?

– Magadhoz tértél, apa? Örülök! Nem igazán hallottam.

– Nagyon sajnálom, ami történt! Bocsáss meg!

Magda ekkor előhúzta zsebéből a piros kártyát, és szó nélkül átadta.

– Apa, ezt Neked hoztam, később beszéljük meg. Szerintem érted.

– Igazad van, ebből a csapatból ki kell állnom. Ez az igazság – de ezt már csak a férfi belső hangja mondta ki. Esmélését látva a nővérek körülzsongták, hívták az orvost. Magda megszorította az apja kezét, aztán kiment a kórteremből.

LEHETNÉK

Vörösmarty Mihállyal felül az árban

*Lehetnék a félrevezetett,
a megcsalt, a megalázott,
a gyöngeségre ítélt,
az örökre bemocskolt,
az átmosott agyú töltelék,
hipózott vérű senkiházi,
a csoszogva bólogató,
üres tekintetű, emlékeit
feledő semmirekellő,
az élni-hagyott, lelassult,
büdös-egyenruhás áruló,
szarházi barátok kapcája,
júdások nyomába járó,
jó szóra hittelen vacogó,
a kérdést is feledő néma...*

*De nem lehet!
De nem leszek!*

*Amíg csak érezhetem
tenyeremben keze melegét,
ágyam szélére ül éjszakánként,
hallgatja imámat,
békít, biztat, bátorít
parancsol, hogy soha el ne hagyjam,
s erőt ad, hogy maradjak élő fa,
virágot bontó, irányt mutató,
erős törzsű, hajlíthatatlan,*

*ágain gyermekhintával,
levelein a megcsillanó fények
üzenetével, élni csak így érdemes,
az örök fényben – rendületlenül*

*Mert megittuk az árát
elszántságunknak; bőszsen
huzatjuk a cigánnyal:
hogy lánggal égünk, ha kell,
akár kenyéren és vízen.
Az nem lehet, hogy hiába...!
Hogy úgy hajlongjunk, ahogy
más húzza, de lehet,
hogy a nyéki szél ne
sóhajokat hozzon, inkább
szózatot, s az árban akár
a nagyvilággal szemben is
mind, mindig felül,
Boldogasszony Anyánk
kezével vállunkon,
ölelve egymást, érte
vele és Veled menjünk,

ne verjen Sors keze!*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

HONISMERETI VEZETÉS FELSŐFOKON*

(KOVÁCS SÁNDOR ÉS PÁPAI FERENC KÖZÖS MÉLTATÁSA)

Két – arra kétségtelenül érdemes – kitüntetett együtt való méltatása a Magyar Örökség Díj történetében rendhagyó. A kárpátaljai származású Kovács Sándor és a tarpai Pápai Ferenc egymás mellé állítását azonban kellően indokolja, hogy polgári foglalkozásuk mellett elkötelezték magukat a kárpátaljai, illetve az erdélyi honismereti utak szervezése és vezetése mellett. Ezt az évtizedekkel mérhető tevékenységüket hivatásnak tekintik, és jogosan tiltakoznak, ha azt bárki idegenvezetésnek minősítené. Idegenek helyett Ők honfitársaikat szervezik és kísérik a magyar nemzetestől száz éve elidegenített, de el mégsem idegenedett Kárpátaljára és Erdélybe, hogy lássák és tapasztalják: „vannak vidékek”, melyeket lakóival, természeti és kulturális környezetükkel, épített örökségükkel egyben, a rokoni szeretet és ösztönös ragaszkodás karjaival – a geopolitikai valóság ellenére is – keblükre ölelhetnek.

Kovács Sándornak nem volt nehéz megszeretnie Kárpátalját, hiszen a neves szabolcsi község, a Tisza-parti Eszeny szülőtteként már gyermekkorában megérintették szülőfaluja múltjának feltárt és feltáratlan, a helyi mondavilágban gyökerező, titkokat rejtő részletei. Ám ahhoz, hogy vágyai szerint történelemtanári pályán induljon, abban az időben kommunista-bártnak kellett volna lennie. Ez a feltétel számára, aki egész élete folyamán meggyőződéssel vallja – nem érdekcsoportokat, hanem ügyeket kell szolgálni – rémálom volt. Így az Ungvári Állami Egyetemen egy semleges szakterület, a matematika felé fordult, s ott szerzett diplomát, majd 22 évig tanította szülőfaluja középiskolájában a matematikát. 1999-től Budapesten két évig egy általános iskolában, majd 17 éven át egy felnőttképző gimnáziumban oktatott ugyancsak matematikát és informatikát – 2018-ban történt nyugdíjba vonulásáig.

* A Magyar Örökség díjátadóján kellett volna elhangzania március 21-én az MTA dísztermében, ám a rendezvény a járványhelyzet miatt elmaradt.

A honismereti feladatokra való készülődése a tanári tevékenységgel párhuzamosan történt, s a szülőföld múltjának kutatása nagyon fontos kiegészítője lett a tanári pályának. S amikor az 1990-es évek elején a rendszer és a körülmények megváltozásával szülőföldje, Kárpátalja is megnyílt az utazni vágyók előtt, tudatosult benne, hogy a tönkretett, gazdaságilag ellehetetlenített, ám csodálatos természeti és történelmi adottságokkal rendelkező vidék számára az egyetlen kiút az idegenforgalom fellendítése. Ez pedig azt jelentette, hogy föl lehetett és föl is kellett vállalnia ennek a Trianon óta a legmostohábban kezelt és elfeledett térség szeretetének tovább örökítését és népszerűsítését. De tapasztalva a Kárpátaljával, mint „terra incognitával” kapcsolatos tájékozatlanságot és sok felelőtlen félretájékoztatást, Kovács Sándor minden eszközzel igyekezett kialakítani egy valós Kárpátalja-képet. Ezt kezdetben az odautazó csoportok szakszerű kalauzolásában látta, de az utasok biztatására 1996-ban egy szerény honismereti munka megírására szánta el magát. A Kárpátalját magyar szemmel bemutató *Kirándulások a Kárpátok alján és bércein* című kiadvány – amint az alcím is jelzi – úti olvasmány a vidéket felfedezni vágyók számára. A kötetet a magyar vonatkozású történelmi és irodalmi példák, idézetek teszik sajátossá, melyekkel a szerző már nemcsak informálja, de nemzettudatot erősítve, és elgondolkodtatva szórakoztatja is az utasokat. A turistacsoportok fogadása, a határon történő beléptetés, a lepusztult infrastruktúra okozta problémák gyakran emberfeletti próbatétel elé állították. Ő azonban vállalta a nehézségeket, mivel meggyőződéseként hitt az általa felvázolt út helyességében. Ma, amikor Kárpátalja gazdasági életében szélteben-hosszában a turizmusról szól szinte minden, érdemes elgondolkodni azon, hol tartana az ügy ilyen emberek nélkül.

A szűkre szabott időkeret miatt jöjjenek most a tényszerű adatok. Kovács Sándor eddig 14 kisebb kiadványban és monográfiászerű szakmunkában foglalta össze a táj természeti-földrajzi és történelmi-kulturális nevezetességeit. A tájékozdás segítése végett 13 részletes magyar-ukrán és ukrán-magyar névmutatóval ellátott térképet szerkesztett, megírt 85 szakcikket és tanulmányt, melyekben az épített örökség hányatott sorsú várainak és kastélyainak, a változó idők által meghurcolt emlékműveknek sorsára és értékeire irányítja az olvasó figyelmét. Ötleteivel, szakértelmével 9 honismereti film elkészítésében vett részt, 2 dokumentumfilmet pedig maga rendezett és forgatott. Tevékenyen vett részt több turisztikai szakmai fórumon és konferencián, melyeken mindegyre Kárpátalja népszerűsítését és gazdasági segítségét szorgalmazta. Testvéri közösségeket, jótékonyági rendezvényeket szervezett,

melyek kárpátjai magyar tanintézetek és közösségek támogatására ajánlották fel bevételeiket. Láthatjuk: Kovács Sándor Kárpátja felemeléséért végzett szerteágazó, felülmúlhatatlan és fáradhatatlan munkájával méltán érdemelte ki a Magyar Örökséget jelképező aranyjelvényt.

Kovács Sándorhoz igen hasonlóan a népművelés-földrajz szakos Pápai Ferenc is a '70-es években kezdte el Erdély honismereti felfedezését. Mint vallja, a földrajz szeretete, a nyomdászhagyomány iránti vonzalom, és az Ady-centenárium vitte elsősorban Erdély felé. Ekkortájt többnyire nyugdíjasklubokat és könyvtárosokat utaztatott, s amikor hivatali felettese el akarta tiltani az erdélyi utak szervezésétől, így válaszolt: „Én Tamási Áron szerint megyek, ő pedig azt hagyta ránk, hogy »a székely a tűzéhez hívja az idegent, és annak saját melegét is odaadná«. Neki lett igaza, mert a rendszerváltozást követően hatalmas szimpátiahullám indult meg Erdély felé.

„Múltunk hagyomány, jelenünk magatartás, jövőnkre nézve feladatvállalás” – fogalmazta meg a nemzetközösség számára is érvényesen a megmaradás minimumát, s ezzel a hitvallásszerű gondolattal találkozik, aki névjegyet kap tőle. Szervezett útjai alkalmával, mint mondja, nem az útikönyvek írásos anyagát adja tovább, mert az unalmas lenne, azt bárki olvashatja. Szerinte a látvány az elsődleges, ami a látogató elé tárul, illetve mindaz, ami mögötte van: hogy mit és kit adott a közösségnek a táj. Együtt utazunk a nagy példaképekkel, azok idézeteivel – mondja Pápai Ferenc, s utastársai maguk erősítik meg, hogy a vele tett utaknak érzelmi töltete, már-már lelke van. Ezek alapján ő maga is egyre erősebben hiszi, hogy minden úti cél templommá válhat, s ő az erdélyi utakat templommá szeretné változtatni mindenki számára. Mégpedig oly módon – fogalmazza meg a további feladatokat – hogy az utaztatók maguk is a tartalmi sokoldalúság, az ismeretterjesztés, a „kézfogások” úttörőivé, azok kezdeményezőivé válnak. Példa erre máris néhány eddigi, a helyi hagyományörzőkkel közösen végzett munka: a házsongárdi temető térképe, a csíksomlyói ismertető és a Székelyföld „borvizeinek” térképe. Orbán Balázs, a „legnagyobb székely” is ezt tette, mert a Székelyföld nagyon „messze van a tűztől”, ezért kell közelebb hozni Budapesthez.

Pályája során Pápai Ferenc sokféle embert kísért Erdélybe. Voltak köztük megrögzött világjárók, akik a rájuk váró élménynél többre nézték a szolgáltatást. Az ő véleménye szerint ez nem baj; közönyük ellenére nekik is kell Erdély, s egy Kodály-idézettel támasztja alá igazát: „Úgy jártam, mint a bibliai pásztor, aki apja szamarait kereste, s helyettük egy egész királysá-

got talált.” Általában ezzel a felismeréssel jönnek haza Erdélyből – mondja Pápai – a világgjárók, mert többet és mást kaptak, mint amit vártak. A versek és idézetek elvégzik a maguk lélekformáló munkáját, ha azokat hozzáértő elme válogatja. Pápai Ferenc Reményik Sándor sírjának megszívlelendő feliratát, helyesebben a felirat üzenetét köti mindannyiunk lelkére: „Egy lángot adok, ápollod, add tovább...” S hozzáteszi, hogy ezt a lángot megkaphatjuk a csángó muzsikustól, az Ábelektől, az *Emberek a havason* hőseitől, házsongárdi nagy halottainktól és talán az idegenvezetőtől is.

Tisztelt ünneplők! Hogy e két nemeslelkű férfi párhuzamos méltatása mennyire indokolt, maga Pápai Ferenc mondja el, aki egy önzetlen gesztussal Kovács Sándor pályatársát felterjesztette a Magyar Örökség Díjra. „Tisztelt Bírálóbizottság! – írja – Kovács Sándor honismereti és idegenvezetői tevékenységét akkor lehet igazán megismerni, ha eljönnek egy kárpátaljai közös kirándulásra és Sándor beszélteti a tájat, annak múltját és jelenét, a legendák világától a mai valóságig – azzal a tanulsággal, hogy történelmünk nem a megértések tudománya, de mindenkit elvezethet az »együvé tartozás« hitvallásához. Ezen az úton járunk magunk is. Közös céljaink szerint, hasonló értékrenddel, azonos pedagógiai ismeretekkel, mégis külön-külön, más-más életutakon.” Végezhet-e ennél célravezetőbb, áldásosabb munkát két nagyszerű ember? Ez éppen elegendő. Legyen ettől kezdve Kovács Sándor és Pápai Ferenc példaadó honismereti és pedagógiai tevékenysége **MAGYAR ÖRÖKSÉG!**

Kovács Sándor eddigi munkáiban már Kárpátalja megannyi fehér foltjáról lebentette fel a fátylat. Többek között az ő nevéhez fűződik a vereckei millenniumi emlékmű darabjainak megtalálása a hágó alatt és Tuholkán, az Európa közepéként közismertté vált obeliszk hiteles történetének a bemutatása vagy a hét országos millenniumi emlékmű összefoglaló leírása is. Most újabb nagyszabású kutatásba kezdett. Számba veszi Kárpátalja azon magyar emlékeit, amelyeket az idők során meggyaláztak, leromboltak vagy a politikai változás szellemében átalakítottak. Újabb, készülő könyvéből most elsőként az Együtt olvasóinak szemezget.

KOVÁCS SÁNDOR

UZSOK MAGYAR EMLÉKEI

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS EMLÉKOBELISZK

A Keleti-Beszkidék vízválasztó főgerincén, az Uzsoki-hágón (*Uzsockij pereval*, 852 m) festők ecsetjére kíváncszó, lenyűgöző szépségű környezetben állunk. Ez a történelmi Magyarország ezeréves határa. Minden magyar vándort megérint a történelem, és megindító érzések hatalmába kerül. Ma Kárpátalja és Lemberg megyék határvonala van itt. Nyugat felé a vasútvonal túloldalán, karnyújtásnyira húzódik az ukrán–lengyel határ, aminek köszönhető, hogy az ukrán határőrség a hágón állandó ügyeletet tart fenn.

A Nagy Háború idején a Kárpátok több nagy csatározást is megélt. Az első orosz betörés 1914. szeptember 24. – október 22. között, a második 1914. december 3. – 1915. február 27. között és a harmadik 1917. január 28. – április 13. között változtatta hadszíntérré a vidéket. Az Uzsoki-hágó ezekben a harcokban kulcsfontosságú szerepet játszott.

A hágón az orosz katonai parancsnokság által 1914-ben az itteni csatákban elesett katonáknak temetőt létesített. A sírok kisebb keresztjei mellett 4-5 nagyobb (3-4 m magas) pravoszláv fakeresztet állítottak. Az uzsoki csatározások elcsendesedése után a magyar hadvezetés a temetőt kellő tisztelettel gondozta, díszes kapuzatát magyar és német nyelvű felirattal látták el. Az elesettek emlékét Uzsokon egy útmenti honvédsirkereszt táblája is hirdette. Feliratát az *Ung* című lap 1915. június 13-i száma őrizte meg az utókor számára:

*Vándor, vedd süveged.
S imaszóval állj meg e helynél.
Fent a tetőn nyugszik száztiz hős dalia.
Drága a rög, melyen állsz,
Honvéd vér vette meg újra,
S jászkun anyák könnye
Százszor megfizeté.*

A Nagy Háború katonáldozatait, függetlenül attól, hogy a front melyik oldalán harcoltak, a csatározások közötti lélegzétvételnyi szünetekben a környék falvaiban vagy a hegyek között helyezték örök nyugalomra. Aztán a front áthelyeződésével a sírokat igyekeztek méltó helyekre összegyűjteni. Az *Ung* című lap 1918. augusztus 11-i számában erről így írt:

„Hiába keressük a hadi sírokat. Egy nagyobb népfelkelőkből s hadifoglyokból álló csapat elismerésre méltó, kegyeletos munkát végzett itt. A sírokat egymáshoz közel helyezték el és nagy, szépfekvésű s jókarban tartott temetőkké egyesítették, melyek az útról nem láthatók. Csak fent a hágón, honnan már a galíciai Sianki állomást látjuk, emlékeztet egy kis művészien alkotott temető a hatalmas harcokra, melyek itt dühöngtek. Inkább emlékezés, mintsem igazi temető. Néhány sir osztrák és orosz nevekkal. Néhány ismeretlen is alussza itt a büszke magasban örök álmát. Itt nyugszik N. N. hős ..., itt egy orosz hős – egy ismeretlen generális ... stb.

Eszembe jut a hatalmas uzsoki emlékmű, melyet Lenk Walter bécsi szobrász műveinek összkiallításán több vázlatban bemutatott. Ennek az emlékműnek, – mely a nehéz kor maradandó emléke lesz, – arra kell intenie a jövő nemzedékeket, hogy ne feledkezzenek meg e nagy bánatról s azon határtalan önfeláldozásról, melyre a lélek legmélyebb mélységéig megrendült beteg emberiség képes volt.”

Sajnos a politikai változások megakadályozták a tervezett emlékmű felépítését.

A cikkben említett áttemetések csupán a katonasírok egy részét érintették. Szerte a hágó környékén, a hegyek között, a völgyekben szétszórta még számtalan katonáldozat magányos vagy tömeges sírja árválkodott. Félő volt, hogy ezek a hősök – s mivel a halott katona nem ellenség elve alapján, az oroszok is – méltatlan körülmények között, esetleg háborgatásnak kitéve nem nyugodhatnak békében. Az ilyen sírok nagy részét a két világháború között Benda Ottó ungvári ügyvéd, tartalékos tiszt kezdeményezésére összegyűjtötték és újratemették az Uzsoki-hágón létesített temetőben. Azóta

itt alusszák örök álmukat. A Prágai Magyar Hírlap 1933. július 16-i számában olvashatjuk: „A temetőben sűrűn sorakoznak a fakeresztek. Tömegsírok és egyes sírok egymás mellett. A kereszteken név és évszám. Békésen fekszenek egymás mellett elesett magyar és orosz hősök.”

A temető sírhantjai között 1934. szeptember 29-én emlékoszlopot avattak. Az obeliszk a temetőbejárat felőli, homlokzati oldalán cseh nyelvű, a magyarországi oldalon orosz, a galíciai oldalon pedig magyar nyelvű emléktábla hirdette féltőn az elesett katonák emlékét:

*„Ezt a katonatemetőt az orosz hadvezetőség alapította 1914 őszén.
A világháború befejezése után a környéken lévő sírok
ebbe a temetőbe lettek áttelepítve.
6 orosz, 6 osztrák-magyar katonatiszt és 351
orosz és osztrák-magyar katona alussza itt örök álmát.
Emlékük őriztessék tiszteletben!”*

Hátul egy cseh nyelvű tábla Kárpátalja 1933–35 közötti kormányzójának, Antonín Rozsypalnak állított emléket. A két cseh nyelvű táblát ma már nem találjuk, a cseh éra után eltávolították, helyüket „befoltozták”.

Kárpátalja birtokba vétele után, 1939. március 18-án a hágón tartották az annyira áhított magyar-lengyel határ létrejöttének ünnepségét. A két hadsereget a testvéri találkozáson magyar részről vitéz Szombathelyi Ferenc tábornok, lengyel részről Wiczorkiewicz tábornok képviselte. Egy fél év múlva a német és szovjet invázió elől menekülő lengyelek számára az Uzsoki-hágó az egyik legforgalmasabb határátkelőként szolgált.

A Hősök Emlékművét 2007-ben a *Halicka Rusz* Cserkészszövetség az orosz kormány anyagi támogatásával a kárpátaljai és lembergi megyei hatóságok közreműködésével felújította. Az obeliszk homlokzati oldalára, az egykori cseh tábla befoltozott helyét eltakarva, egy négynyelvű (ukrán, orosz, német és magyar) emléktábla került. A felújítást a hátoldalon, az egykori Rozsypal-tábla helyén egy ukrán nyelvű táblán örökítették meg. Sajnos az újrafestett betűk néhány év alatt nagyon megkoptak, így a szöveg nehezen olvasható.

2013 szeptemberében a temető nyugati részében a Magyar és Lengyel Cserkészszövetségek V. Konferenciája tiszteletére egy fekete márványtáblát helyeztek el a két nép barátságának, valamint annak emlékére, hogy 1939-ben a német és szovjet megszállás után Magyarország több mint 100000 lengyel menekültet fogadott be és adott nekik menedékhelyet. 2014. szeptember

15-én, a Fájdalmas Szűzanya ünnepén a Nagy Háború 100. évfordulóján megemlékező ünnepi szentmisét tartottak itt. A szentmisét Majnek Antal, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke celebrálta, majd Zsarkovszki Péter atya ukrán, Josef Trunk atya pedig német nyelven szólt az egybegyűltekhöz. A szentmise végén magyar és ukrán nyelvű lucernárium – az elesett hősök lelki üdvéért szóló ima – következett. Zárásként a jelenlévők elhelyezték a megemlékezés koszorúit.

2015-ben a Csehszlovák Légionárius Önkormányzat (Československá obec legionářská) cseh nyelvű emléktáblát erősített az emlékmű homlokzati oldalára, a négy nyelvű tábla alá.

Ma a közút északnyugati oldalán, a fák tisztelettudóan állnak őrt az első világháborús katonatemető felett. A fák susogása elringatja az itt nyugvó hősöket, méltósággal őrzi örök álmukat és egy-egy vihar alkalmával a fák földig hajolva, róják le kegyeletüket. A Nagy Háborúra emlékezve egész Kárpátalja legismertebb világháborús obeliszkje előtt illendő minden erre járó vándornak kellő alázatossággal fejet hajtani az elesett hősök, nagyapáink, dédapáink emléke előtt!

AZ UZSOKI HERKULES-SZOBOR

Az Uzsoki-hágóról leereszkedve az első település az ukrán-ruszin Uzsok, lakossága 753 fő. Nevezetessége a falu szélén, a hegyoldalban, festői környezetben álló kis fatemplom, amely az UNESCO kulturális világörökségének a része.

A Herkules-szobor az eredeti helyén

Uzsok faluban több ásványvízforrás is fakad. A források vizének gyógyhatásáról az itt élők már a 17. században meggyőződtek. A hasznosításukra épített fürdőről egy szobor elkészítésének dátuma adhat információt. Az ungvári vár udvarán álló öntöttvas Heraklész-szoborról ugyanis hivatalosan azt tartják, hogy 1842-ben készült a turjaremetei vasgyárban. A 19. században működött vasgyár szobrász-modellőre bizonyos W. Kinne volt. (*Sajnos azt, hogy milyen keresztnévet takar a W., nem sikerült kideríteni.*) Az ő munkájának tartják ezt a nagyon szép kompozíciójú alkotást. A szobor az uzsoki fürdő legnépszerűbb forrására épült szökőkút dísze lett, a forrást pedig Herkules-forrásként tartották számon. Vagyis Uzsokon valamilyen fürdő ebben az évben már mindenképpen működött.

Van a dolognak azonban két nagyon érdekes pikantériája. Az egyik, hogy Borovszky Samunak a 19. és 20. század fordulóján megjelent vármegegye-monográfia sorozatából ismert, hogy az Uzsoktól nagyjából Turjaremetével megegyező távolságban fekvő, a Ciróka-patak völgy központjának számító Szinnához (*ma Szlovákiában Snina*) tartozó, Roll József által alapított józsefvölgyi vashámorban 1841-ben ugyanilyen Herkules-szobrot öntöttek. Egykor a nagybirtokos kastélyának parkjában a szökőkút fölött 6 ilyen vasból öntött Herkules-szobor állt. Egy még ma is a kastélypark működő szökőkútjában áll.

A Herkules-szobor az ungvári várkertben

A másik megértéséhez kalandozzunk el a mitológiába. Héraklész görög mitológiai hős volt, Zeusz földi asszonytól született fia. A hős római névváltozata pedig Herkules (*Hercules*). Herkulesnek 10 próbát (*végül 12 próbatételt teljesített*) kellett kiállnia ahhoz, hogy megszabaduljon a bűneitől, és elnyerje a halhatatlanságot. Ezek közül a második próbatétele a lernéi hüdra (*a görög mitológiában egy ősi, kilencfejú, kígyóhoz hasonló vízi szörny*) legyőzése volt. Az öntöttvas szobor az izomtól duzzadó Herkulest ábrázolja, amint dorongjával viaskodik a szörnyvel. Itt a szörnynek három feje volt, ezekből tört fel a szökőkút vize. A fürdő teljes enyészetté válása után az árválkodó szobrot 1947-ben az újonnan megalapított Kárpátaljai Helytörténeti Múzeum első igazgatója, Szova Péter áthozta az ungvári vár külső udvarára.

Uzsok falu északkeleti szélén az itt feltörő gyógyforrások vizére létesített nagymúltú fürdőről a ma embere szinte semmit nem tud. Ezért igyekszünk egy kicsit közelebb hozni. Mivel teljes történelmi leírását nem találtuk, a korabeli sajtót fellapozva rajzoljuk meg a fürdő képét.

1880-ban a két épületből álló fürdő 13 szobával és 21 káddal rendelkezett. A hideg ásványvizet egy kazánházban melegítették fel. 1880. október 28-ára a kincstár meghirdette a „fürdő a hozzá tartozó épületek és belhelylyel, ugyanott az italmérési jog a korcsma épületekkel 15000 forint leszállított kikiáltási becsár mellett örökáron” való árverését. Ugyancsak az Ung című lap tudósított arról is, hogy a „legtöbbet ígérő galíciai consortiumtól Fränkel gyógyszerész és Czignay vásárolták meg. E körülmény annál örvedetesebb, mivel az új tulajdonosok költséget és fáradságot nem kimélve, minden lehető el fognak követni arra, hogy e kies fekvésű s kitűnő gyógyhatású fürdőt, mely eddigelé is látogatott volt, csinosná és kényelmessé tegyék; és a viszonyokat tekintve azt hisszük, hogy a befektetés jövedelmező is lesz.”

Igazi változást a fürdő életében azonban az 1890-es évek hoztak, amikor dr. Tihanyi Sámuel Debrecen városi tisztifőorvosa vásárolta meg. Az 1893-ban a fürdőt felújították, modernizálták és ezzel korának egyik legnépszerűbb üdülőjeként tartották számon. Belügyminiszeri engedéllyel ettől kezdve gyógyfürdői minősítést kapott. Az Ung című lap 1893. évi 33. számának mellékletében szépen ecsetelte a változást: „Sétáján először is a »Herkules« szobor alakja tűnik fel, mely évtizedeken át elhanyagolt állapotban állott. Szomorúan, lehorgasztott fővel, fáradt kézzel tartva bunkóját, szégyenkezve látszott szemét lesütni a szemlélő szánakozó tekintete alatt. Körülte száraz gödör ásított, s ásítani hallani véltük a fákat is az örökös unalom és egyformaság hatása alatt.

UZSOK

vasas gyógyfürdő és klimatikus gyógyhely.
(563 méter a tenger színe fölött.)

Vasas ásványviz, meleg fürdők, massage, svéd gyógytorna.
Czél szerűen berendezett **hidegvíz-gyógyintézet.**

Uzsok magas fekvése, por- és szélmentessége, egészséges üde levegője, fenyves erdei — **massage, gyógytorna, tej-savókura, hidegvízgyógyintézete** s vasas ásványvizeinek gyógyhatásain kívül — nagy klimatikus jelentőséget biztosítanak e gyógyfürdőnek.

Gyógyjavالاتainak köre — a gyógytényezők nagy számát és értékét tekintve — igen kiterjedt, **vérszükség** és **sápadtság, általános testi gyengeség, a légző- és emésztő-szervek hurutos bántalmái, hólyaghurut** és **női bajok** azok a betegségek, melyek ellen főleg ajánlható.

60 ujonan és **comforttal** (ágyneművel is) berendezett szoba (60 krtól 1 fit 20 krig).

Két jó vendégő. Étkezhetni mérsékelt áron étlap szerint vagy hetenkénti teljes ételmezés ára: I. osztály **10 frt 50 kr.**, II. osztály **8 frt 40 kr.**

Vasuti állomás Nagy-Bereznán, hol mérsékelt áru bérkocsik s az uzsoki fürdőigazgatóság hintái (2 frt személyenként) állanak a fürdőbe utazók rendelkezésére.

Posta és távirtda helyben.

Fürdőtulajdonos Dr. Tihanyi Sámuel, Debreczen tb. tisztí főorvosa,
ki a fürdőt házilag kezeleti.

Uzsoki fürdőreklám az Ung című lapban 1894-ben

Most, vígan locsog a vizsugár a háromfejű kigyó tátott szájából s szökken fel a hatalmas alakra, melynek izmai ifjult erőtől, bátorságtól látszanak duzzadni, s mintha fejét magasabbra emelné diadalmos arc-kifejezéssel.”

A lap egy másik számában az újjáélesztett fürdő belső felszereltségéről is elismeréssel írt:

„A fürdő a szó szoros értelmében komforttal van berendezve. A szép, tiszta és száraz szobák díszes vasbutorral, szőnyeg, függöny és ágyneművel vannak berendezve. A pontos kiszolgálást szobaasszony, szobalány és szolga közvetítik. Jó étkezésről keresztény és zsidó vendéglőkben van gondoskodva. Az új fürdőház porcellánkadakkal és a helyiségek mindenütt villanycsengetyűvel és új clostettekkel vannak ellátva. Apró kavicscsal szépen beszórt és gondosan ápolt s izlésesen újjáalakított sétányok, társalgóterem, kávéház, jó zene és, amit legelső helyre kellett volna tennem, állandó ügyes fürdő orvos s jól berendezett gyógyszerár állanak a fürdővendégek rendelkezésére.

A fürdő modernül befoglalt forrásokból fakadó vasas vizeinek gyógyhatásáról mint laikus csak annyit mondhatok, hogy valóban csodával határosak azon eredmények, amelyeket itt észlelni lehet.

Vannak vendégek, a kik sápadtan és kiaszottan jöttek ide, akik annyira el voltak gyengülve, hogy idejövetelükkor úgy kellett őket a szekérről leemelni és már néhány nap múlva a visszatért egészség minden jelével és új életkedvvel látjuk járni-kelni.

Uzsok hidegvizgyógyintézete kiállja a versenyt akármely hasonnemű intézettel, és massage, valamint Kneipp-kurára is be van rendezve.”

Az Ung 1896/25. számában megtaláljuk a szakszerű leírást is: „Mélyen fekvő patak partján fakadnak a források, melyek mellett van a régi és új fürdőház (ebben 20 cement-, abban 8 czinkkád). A lakóépületek a magasabb dombon a parkban szétszórva lekülösznek (5 épületben – Doktor-lak, Szerelmes-lak, Herkules-lak, Bercsényi-ház, Korona 60 szoba) legmagasabban pedig a czélszerűen berendezett és minden kellékekkel ellátott hidegviz-gyógyintézet és vele összeköttetésben nagy tágas teremben a gyógygymnastika. Uzsoknak hat ásványos viz forrása van: Herkules-, Bercsényi-, Béla-, László-, Novák- és Anna-forrás, ezek közül hármat ivásra, hármat a fürdőkhöz használnak. Magas fekvése, hegyi jó levegője, hidegvizintézete vasas savanyuviz-forrása nagyon sok indicciónak felelnek meg. Anaemia, általános gyöngeség, idegbántalmak, hurutos állapotok, női bajok ellen szokták leginkább használnak.

Bernát József analizyise szerint egy literben:”

Herkules-, Bercsényi-, Béla-, László- forrásokban				
Natrium chlorid	0·01049	0·01224	0·01924	0·04078 gr.
Natrium bicarbonat	0·05040	0·04815	0·11021	0·16523 »
Lithium	»	0·01508	0·03025	0·01508 »
Mész	»	0·17273	0·24463	0·34524 »
Magnesium	»	0·03482	0·05756	0·06859 »
Vas	»	0·04432	0·03116	0·02743 »
Alumin hydroxyd	0·00049	0·00049	0·00048	0·00998 »
Hydrogen silicat	0·00049	0·00049	0·00096	0·02994 »
Összesen	0·32872	0·42497	0·58734	1·58078 gr
Szabad szénsav	0·36409	0·22266	0·23020	0·11300 »
Hőmérséklet	9·5° C.	11·5° C.	11·5° C.	10·5° C.

Uzsoki források összetétele

Ez volt a fürdő virágkora. A három teraszra épült üdülő közepén csermely csörgedezett. A legalsó terasz volt a sétahely, körülbelül 50 fával övezve. A bejáratnál egy fakupola alatt volt a László-forrás, melynek kellemes, könnyed vastartalmú savanyúvizét sokan kedvelték. Ezt a teraszt díszítette egy Merkur ülőszobor. Itt a másodosztályú vendégeket szállásolták el.

A második teraszon, a liget közepén egy szökőkút díszeként állt Herkules szobra. A szökőkút betonmedencéjében aranyhalak úszkáltak. Ezen a teraszon helyezték el az elsőosztályú vendégeket. Az itt fakadó, erős vastartalmú Herkules-forrás vizét csöveken keresztül egy tartályba vezették, amelyből aztán megtöltötték a kádakat.

A harmadik teraszon állt a dr. Novák Endre, az ungvári közkórház igazgató-főorvosa kezdeményezésére épített hidegvízű gyógyintézet, melyben szakszerű gyógytornát és gyógy masszázst is igénybe lehetett venni. Ugyanitt volt a vendéglő és az interveniens épület (*ideiglenes szállóhely, időnként ebben töltötte az éjszakát az erdész vagy a szolgabíró*).

Dr. Tihanyi Sámuel halála után a fürdő örökösének birtokába került. Az Ung 1899. évi 9-ik számának mellékletében az újságíró tudni vélte, hogy a forrásokat dr. Tihanyi gyermekeiről nevezték el. (*Tihanyi gyermekei Béla, Anna, László, Mária, Etelka és Anna névre lettek keresztelve.*) A cikk név szerint említi az Etelka-, László-, Marcsa-forrásokat. A szakszerű leírásban nem található sem Etelka-, sem Marcsa-forrás. Mivel Tihanyinak ilyen nevű gyermekei voltak, elképzelhető, hogy később ezt a két forrást átnevezték. A hidegvizes gyógyintézet melletti forrás a neves ungvári doktor, Novák Endre nevét, a másik, a Bercsényi-lak melletti pedig Ung vármegye örökös főispánja, Bercsényi nevét kapta.

1899-ben arról írtak, hogy Uzsokra nyaranta 300–350 fürdővendég látogatott el. A fürdővendégek szórakoztatására tekepályát, croquet pályát létesítettek, táncmultságokat is szerveztek, melyeken Ungvarról fogadott cigányzenekar húzta a talpalávalót.

Sajnos azonban 1901. június 4-én, ahogyan az Ung 1901/25. száma tudósított „[...] a társadalom szegényebb sorsú osztályának és a galicziai határszéli lengyel közönség igen nagy részének általánosan elismert kedvező klímájú es gyógyhatású vastartalmu forrásaival valóban kedves üdülő helye folyó hó 4-én este gonosz kezek gyújtása folytán a tűz áldozata lett. A tűz esteli 9 és 10 óra között ütött ki s az óriási szélben rohamosan terjedve lángba borította a cou szalont, a meleg gyógyfürdőt, az irodahelyiséget, a Herculeslakot, a zenészlakot és kuglizót, melyek földszinéig elpusztultak. Hogy a fürdőtelepen levő Bercsényi-lak, hideggyógyfürdő és a »Korona«

épület megmentetett, annak köszönhető, hogy a lakosság a legnagyobb erőmegfeszítéssel működött a további veszély meggátlására.

[...] A tűz oka kétségtelen gyújtogatás, melyet részint a bosszú, részint a nyereszkedési vágy vezetett. A csendőrség és a hatóság minden lehető elkövet a megátalkodott gonoszlelkű tettesek kinyomozására. E tüzeset is szomorú intő példa az illetékes járási hatóságnak arra nézve, hogy Uzsok és a határszéli községbe engedély nélkül betolakodó s titkon tartózkodó vagyontalan, s a felvidéki nép tudatlanságát s együgyűségét kihasználó komoly foglalkozás nélküli léha egyéneket a törvény teljes szigorával üldözze és távolítsa el.”

A tettesek elfogásáról nem találtunk információt. Talán ezzel is magyarázható, hogy később is történtek hasonló esetek. Az Ung 1907/44. számában olvashatunk a fürdő hanyatlásáról: *„Az uzsoki fürdő a többször ért tüzeset következtében annyira tönkre ment, hogy fürdő-közönséget egyáltalán nem fogadhat és nem láthat el; csak néhány régi rozoga épület és a »fürdő« névvel járó drága megélhetési viszonyok maradtak meg a község és környékbeli lakóinak boldogulására. Dr. Tihanyi Sámuel több évi gondolkodás után eladta a pusztulásnak indult fürdőt.”*

Sajnos később sem szívderítőbb a fürdő állapota. Siegmeth Károly az Ung 1911/41. számában így vélekedett: *„Ung megye második, a galíciai határnál fekvő fürdőhelye, Uzsok nem jöhet itt számításba, mivel igen távol esik és a viszonyok túlságosan primitívek. Ezt a fürdőt leginkább galíciaiak keresik fel.”*

Az Ung 1912/31. száma pedig így vélekedett: *„Frappáns példa erre a vasas fürdőjéről egykor nagy hírnévnek örvendő uzsoki fürdő, melynél elhanyagoltabb telep alig van az országban, pedig fekvése, gyógyító vize, tiszta levegője olyan kincs, mely egy kis befektetéssel busásan kamatozna.”*

Sajnos a fürdő átfogó felújítására nem került sor. Az üdülő megmaradt infrastruktúrája az első világháború csatározásainak esett áldozatul. Az Ung című lap 1915. július 4-i számában így írt erről: *„Uzsok szenvedte meg legjobban az oroszok garázdálkodását. Egész utcarészletek eltűntek, sok ház tetejét fölégették. A fürdőt is kivetkőztették formájából. A vendéglőt felújították, ablakait, ajtait elhordták, a park fáit kivágták.”*

Az 1918. augusztus 11-i lapszámában pedig így festette le: *„Csupán Uzsok-fürdő, – melyet a hágóhoz való felmenetelem előtt bejártam, – van csaknem teljesen elpusztítva. A szép erdei park, egyes hatalmas fák kivételével, a tél dühének s az oroszok katonai barbárságának esett áldozatul. A nagy szálloda felégetve, a kis fürdőépületek romokban, a dús vasas forrás betemetve és bepiszkítva. Csak egy nagy vasból öntött Herkules uralkodik magányos szépségében a szomorú romok felett.”*

Tehát a háború után a lepusztult állapotba került, gazdátlanná vált (a Nagy Háború idején egy galíciai állatorvosé volt, aki a világegés idején nyomtalanul eltűnt), egykor szebb napokat látott üdülő parkjában Herkules daliás alakja még reménykedett a feltámadásban. Sajnos hiába. A második világháború után az utolsó maradványait is az enyészet kerítette hatalmába. Az uzsoki üdülő emlékét egyetlen mementóként az ungvári várkertben, az árnyas fák alatt, a kapuval szemközt már csak a Herkules-szobor őrzi.

A Herkules-szobor akár jelképe is lehet mindannak a kálváriának, amin Kárpátalja magyarsága és a történelméhez, kultúrájához kapcsolódó emlékek átéltek az utóbbi bő évszázad során.

Ma Uzsokon egy modern üdülőkompexum, az Uzsanszki Kupeli igyekszik hasznosítani a források vizét. Az egykori fürdő helyét az újtól kissé északkeletebbre, a hágóra vezető út bal oldalán kell keresnünk, ahol az egykori csermely csordogáló vize átfolyik a közút hídja alatt.

KORONÁZÁSI EMLÉKOSZLOP UZSOKON

Talán alig akad ember, aki tudná, hogy az utolsó királykoronázás első évfordulójára 1917. december 30-án Uzsokon emlékoszlopot állítottak. Erről az Ung 1917. január 6-i számában így számolt be:

„Szép katonai ünnepségben volt része az uzsoki közönségnek dec. hó 30-án.

A katona-sírok rendezésére kirendelt katonák Grisháber István alezredes rendelkezése folytán és Szeidel József hadnagy, parancsnok vezetésével az uzsoki fürdőkertben a Bercsényi-szálló előtti parkban, az állami utról is pompásan látható helyen két nap alatt felépítettek egy két négyzet méter alapon három méter magas, kő- és cementből szépen kidolgozott emlékoszlopot, melynek tetejében művészileg készült magyar korona diszlik nemzeti színű lobogó alatt.

Az emlékoszlop közepében nemzeti színű szalaggal szegélyezett, zöld fenyőgalyból készült koszorúval övezett kőtáblában vésett aranyozott betűkkel a következő felirat van:

*Felséges IV. Károly
Apostoli magyar király
1916. évi december hó 30-án
történt megkoronáztatása emlékére.*

Jobboldalon: Császári és királyi katonai sírokat rendező felügyelőség, Grisháber István alezredes. Baloldalon: Szeidel József hadnagy, parancsnok. Az emlékoszlop alján: Merberger Albert műépítész és Freind Konrád neve szerepel.

Az emlékoszlop körül tizenhat három-négy méter magas fenyőfácska van ültetve; a felírással ellátott emléktábla két szélén két óriási srapner-hüvelyben szintén egy-egy fenyőfácska diszeleg.

Amint az emlékoszlop dec. 29-én elkészült, nemzeti színű szalagokkal szegélyezett vászonleppellel betakarva várta a dec. 30-án végbemenendő leplező ünnepséget, a mely következőleg folyt le:

Féltizenegy órakor az itteni kirendeltség katonái zöldfenyő-gallyal diszitett főveggel Szeidel József parancsnokló hadnagy vezényletével az emlékoszlop előtt sorakozva elénekelték a Himnuszt. A lelkes ének után Szeidel József hadnagy az emlékoszlop talapzatán állva, szép, lendületes beszédében vázolta a nap jelentőségét. Midőn a szónoki hévvel előadott beszédét: »Éljen a magyar király és királyné!« lelkes felkiáltással bevégezte, a katonák sortüzelése, a király és királyné éltetése közben az emlékoszlop leple lehullott. A katonaság és a jelenlévő közönség Freind Konrád tizedes, karmester ügyes vezetésével rázendített a Szózatra és a Wacht am Rein magyar szövegére. Evvel a megható és lelkes ünnepség véget ért.

Az ünnepség rendezése körül nagy érdeme van Szeidel József hadnagy parancsnoknak, Merberger Albert műépítész, kirendeltségi számvevőnek és Freind Konrád tizedesnek.”

Sajnos a fürdő teljes pusztulásával ez az emlék sem maradt fenn, további sorsáról nincs információnk.

AZ UZSOKI ORSZÁGZÁSZLÓ

Az országzászló-állítás mozgalma a kis magyar világ idején Kárpátalját is elérte. Nagy Zsolt budapesti helytörténész komoly magánkutatásokat és helyszínbemjárásokat végzett az országzászlós emlékművek kapcsán. Munkáját nagyra tartjuk. Kutatásai szerint annak idején Kárpátalja 59 településén emeltek Országzászlós emlékművet. Nos, az általunk végzett kutatások ettől eltérő számot mutatnak.

Az egyik első Országzászlót 1939. augusztus 13-án Uzsokon állították. Az avatási ünnepségről a Magyar Távirati Iroda így számolt be: „*Megható hazafias ünnepségek keretében avatták fel vasárnap Uzsok határában az*

*Opolonek hegyvonulat Pohár bércének tövében Uzsok országzászlóját, amelyet a budapesti Máv. északi főműhely ajándékozott a községnek. A többméter magas országzászlótartó-alapzat homlokzatán közepén fehér márványtáblán Nagymagyarország képe látható, ezzel a magyar és magyar-orosz nyelvű felirással: **Ezért küzdünk.** Egy másik márványtáblán szintén magyar és magyar-orosz nyelven a következő jelmondat olvasható. **A magyar-ruszin testvériség jele. – Összetartásban a nemzet ereje.***

A felavatási ünnepségen megjelent József királyi herceg, báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos valamint Rátvay Imre nyug. tábornok, Drehr Endre alezredes, szárnysegéd, Siménfalvy Árpád, Ung-megye főispánja, dr. Marina Gyula és Demkó Mihály miniszteri tanácsosok, Bródy Ernő országgyűlési képviselő, Kaminszky József felsőházi tag és még több magyar és magyar-orosz előkelőség.

József királyi herceget az emlékműnél diadalkapu várta. Kohutics Tódor görögkatolikus kanonok köszöntötte, majd két magyar-orosz kisgyermek virágcsokrot nyújtott át József királyi hercegnek. Az emlékmű talapzatánál a magyar-orosz Orel egyesület egyenruhás tagjai sorakoztak fel.

A kivonult ruszin iskolásgyermekek elénekelték a magyar Himnusz. Utána Kohutics Tódor görög katolikus kanonok megáldotta az emlékművet rövid beszéd kíséretében. Hangoztatta, hogy a vasutasok által a történelmi magyar határközségben felállított emlékmű jelképe a magyar-ruszin testvériségnek, de egyúttal figyelmeztetés a még mindig elnyomtatás alatt élő magyar testvéreinknek, hogy jöjjenek ők is vissza minél előbb, mert örömmel, szeretettel várják őket.

Ezután Nánásy László a Máv főműhely nevében átadta az emlékművet. A község nevében Kovács Jenő jegyző mondott rövid beszédet.

Utána vitéz Rátvay Imre nyug. tábornok az ereklYES országzászló bizottság nevében felkérte József főherceget, hogy avassa fel az országzászlót.

Lengyel-magyar baráti találkozó az Uzsoki-hágón, 1939. 03. 18.

Miközben a ruszin iskolásgyermekek énekkara elénekelték a magyar Híszkegyet, az árboc csúcsára felhúzták a magyar nemzeti színű lobogót.

Ezután József királyi herceg, tábornagy mondott beszédet, Kiemelte, hogy Uzsok 25 év óta a legszentebb magyar fogalmak egyike. Nemcsak azért, mert Uzsok ezeréves történelmi határainknak egyik részecskéje, hanem azért is, mert sokezer hős bajtársa alussza itt örök álmát. Emlékeztetett ezután 1914. október 3-ikára, amikor ezen a helyen sikerült visszaverni a hatalmas erővel előretörő orosz csapatot. Ezután az országnaszló jelentőségéről szólt. Ez az országnaszló – mondotta – itt a határokon azt is jelképezi, hogy Uzsok és környékének hűséges népe megszabadult a rabigától, mert hű volt s ezért megérdemli a boldog és virágzó jövőt. Az árbocon a zászló azonban itt is fél árbocon fog csupán lengeni, amíg az Úristen a még most is elnyomott testvéreinkről le nem veszi sujtó kezét.

A tábornagy ezután ruszin nyelven mondott rövid beszédet, amelyet szintén nagy tapsal és éljenzéssel kísért az egybegyűlt uzsoki és környékbeli ruszinság.

Ezután Kuzolics Iván, az uzsoki harcokban résztvevő egyik frontharcos magyar-orosz paraszt mondott rövid beszédet, amelyen köszöntötte volt parancsnokát, József királyi herceg tábornagyot. A beszéd elhangzása után sorban elhelyezték az emlékmű talapzatán a koszorúkat.

Az ünnepség végeztével az emlékmű mellett az uzsoki frontharcosok tisztelegtek József királyi herceg előtt, majd az egyenruhás Orel-iffusagi szervezet tagjai díszes fokost ajándékoztak a királyi hercegnek. Ezután ruszin leánykák szép ruszinminta kézímunkapárnát nyújtottak át a királyi hercegnek, majd egy egyszerű uzsoki magyar-orosz parasztember kékipiros szalaggal díszített báránycsontot vezetett József királyi herceg tábornagy elé, amellyel a királyi herceget megajándékozta. A tábornagy az ünnepség végeztével délután 3 órakor a kíséretében lévő előkelőségekkel Uzsok községből gépkocsin a körülbelül tíz kilométerre fekvő Uzsoki hágóra ment, ahol tisztelgett a világháború hősi halottjainak temetőjében. Ezután a kíséretében levő személyiségekkel ebéden vett részt az uzsoki sportszállóban, a késő délutáni órákban pedig megtekintette a világháborús hadszíntereket és az esti órákban különvonaton visszaindult Budapestre.”

Az Uzsok–Hajasdi völgy középpontjában állított országnaszlót sajnos a szovjetrendszer idején lerombolták.

(A képek a szerző gyűjteményéből származnak.)

DUDICS LAKATOS KATALIN

MERRE HALAD AZ UKRÁN NYELVPOLITIKA?

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán működő Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont internetes bejegyzéseivel, kiadványaival rendszeresen tájékoztatja az érdeklődőket az ukrainai (kárpátaljai) nyelvhasználatot érintő eseményekről, politikai intézkedésekről.

A 2020 tavaszán megjelent *Tévút az ukrán nyelvpolitikában* című kiadványuk 3 nyelven olvasható: magyarul, ukránul és angolul. Hiszen a kárpátaljai magyar kutatók elemzésüket nem csupán a magyar olvasóknak szánják. Hiteles, objektív információkat kaphat belőle az ukrainai és a nemzetközi érdeklődő közönség is. Ez azért is jelentős teljesítmény, mivel az elemzett törvény hivatalos fordítása nem hozzáférhető sem az ukrainai kisebbségek nyelvén, sem pedig angolul. Ez a kiadvány, mint több korábbi is, nem csak a szakmának szól: a laikus érdeklődő, akinek mindennapjait meghatározzák ezek a politikai döntések, rendelkezések, ugyanúgy haszonnal lapozhatja, mint az ukrainai nyelvpolitikában elmélyülni kívánó szakember. Érthető nyelvezettel, jól áttekinthető szerkezettel, ugyanakkor minden egyes történés, említett esemény pontos hivatkozásával, az eredeti dokumentumok internetes lelőhelyével valóban széles körben hasznosítható munka.

A kiadvány a 2019-ben elfogadott Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról” elemző áttekintése. A szerzők azonban áttekintésnél, elemzésnél jóval többet tesznek. Az Előszót jegyző jeles finn kutató, Petteri Laihonen szavait idézve: „...összehasonlító és holisztikus perspektívát mutatnak az ukrán nyelvpolitikáról általában, és magyarázatot adnak az ukrainai történésekre, mégpedig a kritikus bennfentes szempontjából” (7).

A kiadvány 5 fejezetre, azon belül 170 pontra tagolódik, könnyítve ezzel az áttekinthetőséget.

Az első fejezetben (*Bevezetés: az ukrainai nyelvi helyzet*) táblázatokkal, ábrákkal szemléltetve ismerhetjük meg a viszonylag fiatal állam politikai, geopolitika, nyelvi helyzetét. A számadatokból levont következtetés szerint „Ukrajnában a kisebbségi kérdés csaknem egyet jelent az orosz közösség

ügyével” (16). Hiszen az ukrán nyelvpolitikának az az elsődleges célja, hogy minden olyan funkciót, amit korábban az orosz nyelv töltött be, az ukrán vegyen át. Az állam területén élő nagy számú kisebbség viszont ragaszkodik korábban szerzett és évszázadokon keresztül gyakorolt jogaihoz, melyeknek biztosítását Ukrajna nemzetközi egyezmények keretén belül vállalta is.

A második fejezetben (*Nyelvtörvények Ukrajnában*) azokat a törvényeket ismertetik a szerzők, amelyeket 1991 és 2019 tavasza között alkalmaztak/fogadtak el Ukrajnában, s amelyek a nyelvhasználat szabályozását érintették/érintik. Ezek a következők: *Ukrajna törvénye „Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nyelveiről”* (1989), *Ukrajna törvénye „A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról”* (1992), *Ukrajna törvénye „A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról”* (2003), *Ukrajna törvénye „Az állami nyelvpolitika alapjairól”* (2012).

Ismét táblázatok, ábrák, konkrét tények és számok alapján kapunk összehasonlító bemutatást arról, milyen jogokat, lehetőségeket biztosítanak/biztosítottak az említett törvények a különböző kisebbségek számára. A 2012-es törvény igazán kedvezőnek nevezhető minden korábbihoz képest, ezt viszont 2018-ban Ukrajna Alkotmánybírósága hatályon kívül helyezte.

A harmadik fejezetben (*Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról”*) foglalkoznak a szerzők azzal a 2019. július 16-án hatályba lépett törvénnyel, amely az államnyelv használatának biztosítására vonatkozik, s éppen ezzel diszkriminál minden más ukrainai kisebbséget. Mivel előírja ugyan, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítására 6 hónapon belül törvénytervezetet kell benyújtania a törvényalkotóknak, ez a könyv megjelenéséig nem történt meg. Így az államnyelvet beszélők jogait védi, biztosítja törvény az államban, minden más nyelv használói ezzel szemben védtelenek.

A szerzők bemutatják a törvény elfogadásának (eléggő zavaros, inkorrekt) körülményeit, utána pedig sorban ismertetik annak részeit több alfejezetben, Ukrajna nemzetközi vállalásaival (a Karta és a Keretegyezmény) összefüggésben. Ezekből a részekből kiderül, hogy számtalan ponton mond ellent a 2019-es törvény azoknak a vállalásoknak, melyekre Ukrajna kötelezte magát az évek során. Részleteket ismerhetünk meg a Velencei Bizottság ennek kapcsán megfogalmazott ajánlásaiból is. A törvény kiter az államnyelv használatára a nyilvános színtereken, az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban, a tömegtájékoztatásban, a kulturális és sportrendezvényeken, illetve a különösen jelentős, oktatásban betöltött szerepére. Ennél a szinténél a szerzők részletesebben elemzik a 2017-ben elfogadott oktatási törvényt is,

s kitérnek azokra a következményekre is, amelyek az ukrán nyelv presztízs-növelésének, népszerűsítésének hatására következhetnek/következnek be nemcsak az oktatás, de a kisebbségi kultúra, identitás területén. Azt is megtudjuk az elemzésből, hogy a törvény 57 cikkéből 15 azokat az intézményeket, hivatalokat érinti, melyek feladata a törvény betartatása, illetve az azt megszegők büntetése. Néhány precedensről olvashatunk is a kiadványban.

A negyedik fejezetben (*Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai és az államnyelvi törvény*) arról kapunk részletes tájékoztatást, hogy a Karta esetében rendszeresen vizsgálódó Szakértői Bizottság 2017-es jelentése szerint Ukrajna már a 2019-es törvény elfogadása előtt sem teljesítette maradéktalanul vállalásait.

Összefoglalásként a szerzők az elemzés alapján leszögezik, „...*hogy a 2014 és 2019 között hatalmon lévő politikai elit – szembemelve Ukrajna nemzetközi kötelezettségeivel – a nyelvi kérdést saját belpolitikai céljaira használta fel, szándékosan kiélezve a nyelvi kérdésben rejlő konfliktusokat választóik mozgósítása érdekében*” (93). Ez viszont nem kedvez sem az ország kisebbségeinek, sem a többségi nemzetnek.

A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kiadványa tényszerű, alapos, hiteles információkat közvetít anélkül, hogy befolyásolni, manipulálni próbálná olvasóit. Éppen ezért forgathatja haszonnal nemcsak a magyar, de bármelyik más nemzet képviselője akár érintik, akár csupán érdeklík az ukrainai nyelvpolitikai történések. A kutatóközpont honlapján (<http://hodinkaintezet.uz.ua>) a kiadvány ingyenesen letölthető.

(Csernicskó István, Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Márku Anita, Máté Réka, Tóth-Orosz Enikő: *Tévíút az ukrán nyelvpolitikában. Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról” (elemző áttekintés)*. Törökbálint: Termini Egyesület, 2020. 96. o.)

FÁBIÁN MIKLÓS

A MÁRAMAROS-UGOCSAI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE POLITIKAI JELLEGE 1848-1918 KÖZÖTT

Írásomban a Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye úgynevezett politikai jellegével kívánok foglalkozni. Ezen belül bemutatásra kerül a politikai protestantizmus hatása az egyházmegyében, az állam és egyház viszonya, az ún. magyar egyház, valamint egyes gyülekezetek világi pozíciót betöltő patrónusainak szerepe. Az egyházmegye politikai jellege elsősorban a világi vezetők református egyházban történt szerepvállalásában nyilvánult meg, amely fontos kérdéseket vet fel az állam-egyház viszonyában a történelmi Magyarország e centrumtól távol eső, soknemzetiségű vidékén.

A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegyét a generális konvent 1821-ben hozta létre az ugocsei, máramarosi egyházak és 9 beregi gyülekezet összevonásával. Két segédgondnok választására is engedélyt kapott, hogy az egyik Ugocsa, a másik pedig Máramaros vármegye gyülekezetei fölött álljon. Ekkor az egyházmegye 35 gyülekezetet foglalt magába. Ez a szám a XIX. század végére 30-ra csökkent, majd az első világháborúig újra 32-re emelkedett. Jelenlegi állapotát tekintve is két – egymástól az ukrán-román államhatár által elválasztva – részből áll: 9 egyháza Romániában, a nagybányai egyházmegyében található, a többi a mai Kárpátalján, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Máramaros-Ugocsei Egyházmegyéjéhez tartozik.

A politikai protestantizmus Kovács Kálmán Árpád szerint egy olyan egyházpolitikai indíttatású eszmerendszer, amelynek célja, hogy világi ideológiai által megosztott reformátusok egyházas érdekből fontos kultur- és társadalompolitikai kérdésekben egységesen lépjenek fel¹. Magát a politikai protestantizmus kifejezést először John Duncan alkalmazta először 1842-ben – utalva arra a jelenségre, amely során a protestánsok, a Máramaros-Ugocsei

¹ Kovács Kálmán Árpád: *A politikai protestantizmus mint interakció a századfordulón.* // Egyháztörténeti Szemle XVII/4. 2016.

Egyházmegye esetében a reformátusok között szokás volt helyi, területi, vagy országos hivatalokra is alkalmasnak tekintett, magasabb társadalmi állású személyeket egyházi vezető funkciókba választani. Ennek a korban nemcsak társadalmi és politikai, de legalább annyira praktikus és anyagi okai is voltak. A gyülekezetek többségét csak az egyházmegyénél illetve meg az alanyi jogú képviselet. A fent nevezett személyek pedig megengedhették maguknak az egyházi úti pénzek és napidíjak mellőzését. Ezt a jelenséget erősítette az a tény is, hogy a reformátusok a tárgyalat időszakban a lakosság körében betöltött számarányukhoz viszonyítva felül voltak reprezentálva az országos és a helyi vezetésben egyaránt. A dualizmus időszakában, az országgyűlésben ezek a felekezeti arányok meglehetősen stabilnak bizonyultak, azaz a protestánsok felülreprezentáltsága az egész korszakban jelen volt. A reformátusok képvisellete a parlamentben az országos arányukhoz viszonyítva az 1875 és 1892 közötti országgyűlési időszakban 44,5 %-kal volt nagyobb, míg az 1892 és 1910 közötti időszakban 43,1 %-kal. A római katolikusok aránya ebben az időszakban 21,9 illetve 18,9 %-kal volt nagyobb. Ebből következik, hogy az protestánsok felülreprezentáltsága nem csupán a római katolikusok, hanem sokkal inkább az ortodoxok, görög katolikusok és izraeliták rovására történt². Ennek egyik fő okaként említhetjük a képviselők nemzetiségi viszonyait, vagyis azt, hogy a képviselők többsége magyar nemzetiségű volt. Ennek tudatában nem meglepő az a tény, hogy a görög katolikus ruszinok illetve az ortodox románok aránya az országgyűlésben 93,13 illetve 81,4 %-kal volt alacsonyabb az 1875 és 1892-es parlamenti időszakban a lakosságban betöltött részarányukhoz képest. Ezek az arányok jellemezték Máramaros és Ugocsa vármegyéket is, hiszen itt a lakosság nagyobb részét a ruszinok, illetve a románok (főleg Máramarosban) tették ki. E két, kevésbé polgárosult, a hagyományos életformát jobban őrző nemzetiség értelmiségi rétegét gyakorlatilag csak a görög katolikus, illetve román ortodox papság jelentette, ezáltal a helyi közigazgatásban nem töltöttek be pozíciót. Országos szinten az iskolázottság tekintetében a legelmaradottabb nemzetiségek voltak. Az 1897-es kimutatás alapján a két vármegye az iskolázottság tekintetében a legelmaradottabbak közé tartozott. Ugocsában 59,64 %, míg Máramarosban 42,48 % volt az iskolázottak aránya, míg a legjobban iskolázott Vas megye 96,49 %-os aránnyal rendelkezett³. 1900-ban Ugocsa vármegye lakosságának 42 % -a magyar

² Pap József: *Vallás és politikum a dualizmus korában. A felekezeti kérdés és népképviselők az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországon*. Eszterházy Károly Egyetem. Eger.2007.

³ *Vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése a közoktatás állapotáról, az 1897-es évről*. // Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1898. 16. sz.

anyanyelvű, 1910-ben ez a szám 46 %. Máramarosban 13 % és 14 %⁴. Ezeket a tényezőket figyelembe véve feltételezhető, hogy a reformátusok aránya itt is magasabb volt a közigazgatásban a lakosságban betöltött arányukhoz képest.

A Máramaros-Ugocsai egyházmegye vezetésében, valamint a gyülekezetek tanácsaiban főleg országgyűlési képviselők, alispánok, szolgabírók, polgármesterek képviseltették magukat. Ezek a személyek általában a vármegye egykori kismemesi és nemesi családjaiból kerültek ki, és generációkon keresztül képviseltették magukat, mind a világi, mind pedig az egyházi vezetésben.

Ezek közé a családok közé tartozott a Halmiban megtelepülő erdélyi Szentpáli, a huszti gyökerekkel rendelkező Nagyidai, a viski, majd nagyszőlősi Lator, a máramarosszigeti Várad család, valamint a szintén huszti kötődésű György család is. Fontos szerepet töltöttek be a régióban a Szőlősvégárdó környékén birtokkal rendelkező Horthyak, a nagyenyedi Egryek és a dolhai uradalommal bíró gróf Telekiek is. Ily módon az egyházmegye és a gyülekezetek egyháztanácsaiban a társadalom felsőbb rétegei voltak reprezentálva, annak ellenére is, hogy az egyházi tanácsok nem rendi alapon szerveződtek. Ezt alátámasztja az egyházmegye 1848. június 15-én Tiszapéterfalván tartott közgyűlésen elfogadott határozat, amely kimondta, hogy jogokat kell adni a népnek abból a célból, hogy „rokonszenvet érezzenek a közérdekhez”⁵.

Változást e téren még az ugocsai ún. parasztpresbitériumok⁶ összetételében sem láthatunk, amelyekben a nagyobb földdel, kismemesi vagy nemesi felmenőkkel rendelkezők alkották az egyháztanácsot. Ez elsősorban annak tudható be, hogy az úrbériség csak ebben az évben lett felszámolva. Másodsorban a keleti vármegyék elmaradottsága és kevésbé polgárosult jellege miatt továbbra is az egykori kismemesi és nemesi családok leszármazottai voltak többségben az egyházi tanácsokban. A gyülekezetek patrónusai rendszerint ilyen nemesi ősökkel rendelkező földbirtokosok voltak.

A fentebb felsorolt családok közül az Udvarhelyszék megyei Homoródszentpálról származó, Ugocsában 1791-ben megtelepülő Szentpály családból László (1796–1861) és fia, István (1839–1926) is tisztséget vállalt mind az egyházmegye, mind pedig a vármegyék vezetésében⁷. A Nagyidaiai ugocsai történetének

⁴ Dr. Kepecs József: *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941)*. Központi Statisztikai Hivatal Bp. 2000

⁵ KRL: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszapéterfalván tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1848.

⁶ Tagjai földművesek, aratási és cséplési időszakban nem tartottak gyűléseket.

⁷ Kis Bálint: *A Homoród Szentpáli Szentpáli család*. // Turul. 1892. 4. kötet. Hozzáférés helye:

kezdetre az 1700-as évek első felére tehető, amikor István, Máramaros és Ugocsa vármegyék táblabírája Husztról Verbőcre költözött, miután feleségül vette a Werbőczy család egyik leányági örökösét, Márton Klárát⁸. Unokájuk Ferenc (1818–1893) a verbőci gyülekezet gondnoka, egyházmegyei gondnok, vármegyei főügyész. Ferenc fia, ifj. Nagyiday Ferenc (1871–1947) a tiszakeresztúri gyülekezet gondnoki és az egyházmegye tanácsbírói tisztét töltötte be. A csehszlovák uralom alatt a Ruszinszközi Őslakosok Autonóm Pártjának listáján indult a csehszlovák parlamenti választásokon. A viski gyökerű Lator családból Lator Imre református lelkész volt Ugocsában Tekeházán és Gödényházán. Fia, Gábor (1824–1869) a szőlősvégardói gyülekezet patrónusa, egyházmegyei gondnok, Ugocsa vármegye alispánja⁹. A nagybányai Horthy család bereg-szatmári ágának Ugocsában megtelepült tagjai közül a Nagyszőlős környékén jelentős birtokkal rendelkező Horthy Vilmos (1842–1921) Ugocsa vármegye közigazgatási bizottságának tagja, valamint a szőlősvégardói református egyházközség gondnoka, illetve a nagyszőlősi református egyházközség presbitere a tárgyaló időszakban. Az alábbi táblázatban, a református egyházban szerepet vállaló magasabb társadalmi állású személyek közül tekinthetünk meg néhányat:

Név	Egyházi tisztsége	Hivatali ideje	Világi tisztsége	Hivatali ideje
Egry János	Egyházmegyei tanácsnok	1845– ?	Ugocsa vármegye alispánja	1841–1849
Szentpály László	Egyházmegyei gondnok	1843–1849	Máramaros vármegye főispáni helytartója	? – 1843, 1849– ?
Egry Károly	Egyházmegyei tanácsbíró	1868–1880	Ugocsa vármegye alispánja	1870–1877
Lator Gábor	Egyházmegyei jegyző, a nagyszőlősi gyülekezet gondnoka	1860–1869, 1852–1861	Ugocsa vármegye alispánja	1860–1869

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1892-6827/1892-4-6E8F/a-homorod-szentpali-szentpali-csalad-6FE2/> Utolsó letöltés: 2020-07-13.

⁸ Dr. Komáromy András: *A Nagy Idai család leszármazása*. // Turul. 1889. 3. kötet. Hozzáférés helye: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1889-5080/1889-3-54A3/a-nagy-idai-csalad-leszarmazasa-54C1/> Utolsó letöltés: 2020-07-13.

⁹ Józán Lajos: *A Nagy-Idai család a szabadságharcok viharaiiban*. // Kárpátalja hetilap. – 2005. – 217. sz. // Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2005/03/11/nagy-idai-csalad-szabadsag-harcok-viharaiban> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

Szentpály István	Egyházmegyei tanácsbíró	1882–1911	Ugocsa vármegye alispánja	1877–1895
Várady Gábor	Egyházmegyei gondnok	1872 – 1894	Országgyűlési képviselő	1865–1887
Szöllősy Antal	Egyházmegyei gondnok	1894–1900	Királyi tanácsos, Máramarossziget polgármestere	?- 1913-?
György Endre	Egyházmegyei gondnok	1900–1918	Országgyűlési képviselő, földművelésügyi miniszter	1878–1881, 1884–1890, 1905.06.18.–1905.10.18
Nagyidai Ferenc	Egyházmegyei tanácsbíró	1871–1885	Ugocsa vármegye tiszti főügyésze	? – 1848
Kovássy Ákos	Egyházmegyei tanácsbíró	1914–1918	Máramarosszigeti függetlenségi és 48-as párt elnöke	1909–?
Horváth Menyhért	Egyházmegyei tanácsbíró, Huszti egyházközség gondnoka	1880–1890	Huszt polgármestere, Magyar kir. járásbíró	1851–1860, 1875–1890
Szegedy Gyula	Egyházmegyei tanácsbíró	1905–1918?	Ügyvéd, kamaraelnök	
Horthy Vilmos	Szőlősvégardói gyülekezet gondnoka		Ugocsa vármegye közgyűlési tagja	
Fóris István	Egyházmegyei tanácsbíró, Tiszabökényi egyház főgondnoka.	1882–1900	Ugocsa vármegye főjegyzője, majd főtáblabírója	
Erdő Imre	Egyházmegyei tanácsbíró	1893–1902	Técső város főügyésze	1881–1902
gróf Teleki Gyula	Egyházmegyei tanácsbíró	1903–?	Országgyűlési képviselő	1901–1905

Az állam és egyház viszonya az egyházmegyében az országos állapotokhoz hasonlóan alakult. Ugyan a rendi ellenzékiesség és a protestantizmus jelentősen kapcsolódott egymáshoz, a kiegyezést követően azonban a politika és vallás viszonya átalakult. A protestantizmus folyamatosan veszítette el a korábbi ellenzéki szerepét. Az ellenzéki és udvarpárti rendi politika tehát már ekkor

sem volt megfélelmethető a katolikus-protestáns szembenálláson alapuló viszonyrendszernek. Ezt bizonyítja a fentebb már leírt felülreprezentáltság mind a törvényhozásban, mind pedig a helyi közigazgatásban.

A korszak forradalmat követő kezdeti ellenzéki szerepét jól mutatja, hogy az egyházmegye vezetésében több, korábban a forradalomban helyi és országos szinten is nagy szerepet játszó személy nevét találhatjuk meg. A már fentebb említett verbőci Nagyidai Ferenc (1818–1893) egyházmegyei világi tanácsbíró 1848. október 7-én összeállította Ugocsában a 7. nemzetőrszázadot a salánki, feketepataki és verbőci nemzetőrökből. A szabadságharcot a pataki és verbőci nemzetőrök főhadnagyaként harcolta végig¹⁰. A tiszabökényi Fóris István (1820–1902), 18 éven át volt az egyházmegye tanácsbírája. A szabadságharc idején, a délvidéki harcokban szerzett érdemeiért Kossuthtól hadnagyi rangot kapott. Hazatérését követően másfél évig bujdosnia kellett¹¹. Várady Gábor (1820–1906) egyházmegyei gondnok (1872–1894) a forradalom kitörésekor Máramarosszigeten szervezte meg a nemzetőrséget. Századosá választották, majd megszervezte a Máramaros megyei honvédszázadokat.¹² Lator Gábor (1820–1869), egyházmegyei jegyző, a nagyszőlősi gyülekezet gondnoka, a szabadságharc idején az erdélyi csapatokban harcolt¹³. Ladányi Pál (1825–1894) fertőszalmási, gárdonyi majd viski lelkész, egyházmegyei tanácsbíró Nagy Sándor József csapatával 13 ütközetben vett részt, ott volt Budavár ostrománál¹⁴.

Láthatjuk tehát, hogy a vizsgált egyházmegye vezetésében a protestáns ellenzékiesség ugoccai és máramarosi képviselői fontos szerepet tölthettek be a kiegyezést megelőző időszakban (egyesekek esetében a dualizmus éveiben is). A fővárostól, ezáltal központi hatalomtól való távolság miatt feltételezhető az, hogy itt a keleti végeken még a megtorlások időszakában is szabadabban működhetett a református egyház. Ugyanakkor az egyházmegyei gyűléseket a megtorlás időszakában itt sem merték megtartani kormánybiztosi jelenlét nélkül. A szabadságharc leverését követő protestánsellenes lépések tetőpontját

¹⁰ Józán Lajos: *A Nagy-Idai család a szabadságharcok viharában*. // Kárpátalja hetilap. – 2005. – 217. sz. // Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2005/03/11/nagy-idai-csalad-szabadsagharok-viharaiban> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

¹¹ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1903.

¹² KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1907.

¹³ Józán Lajos: *48/49-es honvédtisztjeink a családtörténet tükrében*. // Kárpátalja hetilap. – 2009. – 426 sz. // Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2009/03/13/4849-es-honvedtiszteink-csaladtortenet-tukreben> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

¹⁴ Uo.

az 1859-ben kiadott császári pátens jelentette, amely végső csapást mért a protestáns egyházi és iskolai önkormányzatra. A Máramaros-Ugocsa egyházmegye még ez év őszén Huszton tiltakozó közgyűlést tartott. A megtorlás és a pátens miatt zűrzavaros helyzetet követően az 1860-ban Nagyszőlősen tartott egyházmegyei gyűlésen hivatalába beiktatott ifj. gróf széki Teleki Sándor gondnok beszédében kifejtette, hogy az egyháznak sohasem szabad engednie autonóm jellegéből. Lator Gábor egyházmegyei főjegyző örvendetesnek nevezte, hogy 8 hónapnyi hányattatás után megindult a protestáns autonóm élet¹⁵.

A 1867-es kiegyezés, s majd a századvégi egyházügyi törvények eredményeként a protestáns egyházaknak már nem volt érdekük az ellenzéki, kuruc szerep fenntartása. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ez alatt az ellenzéki szerep alatt a Habsburg udvarral szembeni ellenzékiiséget értem, nem pedig a kormánnyal szembenit. Ezt azért érdemes kiemelni, mivel az 1878 és 1910 között megtartott választásokon a protestáns többségű lakossággal rendelkező választókerületek többsége ellenzéki pártokat támogattak¹⁶.

Véleményem szerint Máramaros-Ugocsában az állam-egyház kapcsolatban a kiegyezést követő vallásügyi törvények elfogadása mellett fontos szerepet játszott az, hogy valamilyen szinten függtek egymástól. A református egyház számára, elsősorban a rendkívül szegény ugocsai gyülekezetek miatt az államsegély különösen fontos szerepet játszott az egyházmegye életében. Ez a függés a század végére csak erősödött, hiszen az addig a lelkészek jövedelmének alapját képező gabona ára csökkent, az országba érkező orosz és amerikai gabonaimport miatt¹⁷. 1862-ben Nagyszőlősen tartott egyházmegyei közgyűlés határozatot hozott a lelkészi fizetés 500, a tanítói pedig 300 forintra emeléséről¹⁸. 1883-ban azonban még 8 ugocsai gyülekezetnek nem érte el a 400 forintot sem a lelkészi fizetése¹⁹.

Tekintettel arra, hogy ezekben az etnikailag és vallásilag is vegyes összetételű vármegyékben sok helyen a református egyház egyet jelentett a magyar nemzettel, az államnak érdekében állt szorosán együttműködni a református egyházzal. A missziói ébredést követően az egyházmegye egyre

¹⁵ TtREL: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1859.

¹⁶ Pap József: *Vallás és politikum a dualizmus korában. A felekezeti kérdés és népképviselő az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországon.*

¹⁷ Gergely András szerk.: *Magyarország története a 19. században.* Osiris kiadó, Budapest. 2005.

¹⁸ TtREL: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1860.

¹⁹ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Verbőcön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1883.

nagyobb figyelmet fordított a szórvány területeken élő híveikre, számukra magyar nyelvű oktatást szervezett. Az állammal való szoros kapcsolatot alátámasztja a vegyes lakosságú falvakban a református iskolák átengedése előbb községi, majd állami kézbe.

Az állam-egyház kapcsolatában fontos szerepet játszott Várady Gábor, máramarosszigeti ügyvéd, országgyűlési képviselő, egyházmegyei gondnok. 1871-ben Tiszaújlakon elhangzott gondnoki beiktatása kapcsán mondott beszédében kiemelte, hogy az autonómia a polgári és egyházi szabadság legnagyobb tényezője, amelyet az egyház szabadelvű fejlődése biztosíthat²⁰. Várady 1861 és 1875 között az országgyűlés ellenzéki képviselője volt, 1861-ben a Határozati Párt, 1865 és 1875 között pedig a Balközép Párt képviselője. 1875-től 1884-ig a kormányzó Szabadelvű Párt színeiben jutott be a törvényhozásba²¹. Politikai pályája jól jellemzi a református egyháznak az államhoz való viszonyulását ezekben az években. Ellenzéki képviselőként még beszédeiben az egyházi autonómia fontosságát, a protestáns egyház szabadságát emelte ki, gondnoksága második felében az állammal való együttműködés fontosságát hangsúlyozta, valamint az egyház szabadelvű fejlődésének fontosságát emelte ki. 1881-ben, az országos egyház megalakulására reagálva kifejtette, hogy az Őfelsége által szentesített debreceni törvények létrejötte köztörvényi értékkel bíró közös jogi alapra helyezte, és ezzel megalapította az országos egyházat. Ugyanakkor nehezményezte, hogy a zsinati törvényjavaslatnak a köznevelési és közoktatási része nem lett szentesítve, de meg volt arról győződve, hogy ez már csak rövid idő kérdése²². Szerencsésnek nevezte ezt a korszakot, amikor az egyház kettős irányú törekvése (népoktatás és vallás iránti kegyeletes ragaszkodás) az állami törvényhozás által következetesen támogatott, és öröndetesnek tartotta a református egyház főrendházi képviseletét²³. 1890-ben a Debrecenben tartott hadgyakorlaton, amelyen a király is részt vett, Máramaros-Ugocea egyházmegyét Várady Gábor gondnok és Szikszay Antal lelkész képviselte. Beszámolójában a gondnok kiemelte, hogy az uralkodó a hozzá

²⁰ *Máramaros-Ugocea Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1871. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok.

²¹ *Magyar életrajzi lexikon*. Itt: Arcanum. Hozzáférés helye: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/v-78466/varady-gabor-784FE/> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

²² KRLM: *Máramaros-Ugocea Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1882.

²³ KRLM: *Máramaros-Ugocea Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1883.

küldött válaszában a protestáns egyház iránti rokonszenvének és „atyai jóindulatának” adott kifejezést²⁴.

A század végére tehát a református egyház a Máramaros-Ugocsa egyházmegyében is teljesen elhagyta ellenzéki szerepét. Krüzsely Bálint máramarosszigeti jogtanár egyházmegyei tanácsbírává választását követő székfoglaló beszédében, 1896-ban már úgy fogalmazott az egyház állammal való kapcsolatáról, hogy „*család és iskola, egyház és állam mint fényes láncszemek kapcsolódnak egymásba, külön-külön is szépek, jók és szükségesek, de összekapcsolódva szebbek, jobbak, erősebbek*”²⁵.

Várady Gábor utóda, Szöllösy Antal 1894. március 29-én Técsőn elhangzott beszédében a református egyház legnagyobb kincsének az autonómiát, legnagyobb ellenségének pedig „a protestáns egyház ellen riadót fűvő” ultramontánokat és a klerikálisokat nevezte meg. Beszéde második részében az 1894. március 20-án elhunyt Kossuth Lajos iránt róttá le kegyeletét. Kiemelte, hogy Kossuth vezérszerepet vitt az önálló Magyarország megteremtésébe, és egyházi téren is örök emléküvé tette a nevét az 1848. XX. törvénycikk megalkotásával²⁶. Az egyházmegyei gyűlésen határozatot fogadtak el Kossuth halála és hamvainak hazaszállítása alkalmából. Két pontban határoztak:

sz. „*Egyházmegyei közgyűlésünk felújulván előtte, Kossuth Lajos édes magyar hazánk szabad fejlődésére, fokozatos erősbulésre és felvirágózásra a jövő századokba kiható nagyhorderejű működésének emlékezete, közhelyességgel fogadja el ez indítványt, az elhunyt nagy hazafi iránt érzett részvételének és mély fájdalmanak jegyzőkönyvben is kifejezést ad.*”

„Esperes hivatkozva püspök által intézett megkeresésre, hogy az egész magyar nemzetet sújtó gyászban úgy is vegyen részt, hogy az április 1-ig húzzák meg a harangokat, temetés kapcsán pedig gyászbeszédüket Kossuth Lajosról tartsák. Következő vasárnap pedig gyászzistentiszteletet tartsanak.”²⁷

Láthatjuk tehát, hogy a politikai helyzet alakulása miatt ellenzéki szerepét elhagyó egyház számára ezt követően is Kossuth egyet jelentett a protestáns hazafisággal. 1871-ben Várady Gábor gondnokká avatását követő lakomán Lajos nap alkalmából fennállva éltették az egybegyűltek az emigrációban élő forradalmárt²⁸. Ha megvizsgáljuk közelebbről, elmondhatjuk, hogy a

²⁴ KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1891.

²⁵ KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszaiújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1896.

²⁶ KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1891.

²⁷ KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1894.

²⁸ KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1888.

református egyház a korszak magyar vallása volt. Híveinek 98 %-a magyar anyanyelvű volt.²⁹ A református oktatást is nagyban meghatározta e magyar gondolkodás, ugyanis az alapja, a hitbéli nevelés mellett az ún. nemzetnevelés vagy magyar nevelés volt, melynek lényege egyfajta keresztyén, hazafias világgép kialakítása volt a diákokban³⁰. Elmondhatjuk tehát azt, hogy a református egyház különös figyelmet fordított iskoláira és a hazafias szellemben való nevelésre. Ez a nevelési módszer az állam számára is kedvező volt, tekintettel a kor magyarosító politikájára. Ennek lényegét Krüzsely Bálint a már fentebb említett székfoglaló beszédében fogalmazta meg 1896-ban. Fő céljaként az iskolák javítását, és a népnevelés tökéletesítését tűzte ki. Úgy vélte, hogy az iskolák javítása elengedhetetlen ahhoz, hogy hazafias magyar kálvinista családok legyenek³¹. Az egyházmegyei gyűléseken a század utolsó évtizedeiben egyre gyakoribbak voltak a hazafias tartalmú beszédek. Várady Gábor 1888. április 14-én, Nagyszőlösön következőképpen fogalmazott: „*Alig van ugyanis pont az országban, melyben égetőbb szükség volna arra, hogy az egyházmegye és az egyházközségek és a hívek nagyobb anyagi erővel rendelkezzenek, mint szükség van erre itt a Keleti Kárpátok tövében. Itt protestáns egyházunk nem csupán vallásnak, közérkölcsiségnek és közművelődésnek az öre, védője, terjesztője, hanem öre, védője, terjesztője egyszersmind magyar nemzetiségünknek és éppen itt, ezen a legfontosabb végponton egyházi községeink, híveink anyagi hiányok miatt nem fordíthatnak annyit népnevelés felvirágoztatására vallási érdekek, és közművelődés előmozdítására*”.³²

Az országos millenniumi rendezvénysorozat keretében, az egyházmegyében 1896. október 15-én istentiszteletet és ezt követően díszülést tartottak Nagyszőlösön a református templomban. A díszülésen Várady Gábor mondott beszédet, melyben összefoglalta Magyarország történetét, és hazaszeretetre buzdította a híveket. Biki Ferenc egyházmegyei jegyző beszédében hangsúlyozta, hogy a református egyház Máramaros és Ugocsa vármegyékben évszázadok óta a magyarságnak fenntartója és terjesztője, s mint ily fontos missziót teljesítő tényező, kétszeresen jogosult arra, hogy

²⁹Gergely András szerk.: *Magyarország története a 19. században*. Osiris kiadó, Budapest. 2005.

³⁰Kovács Kálmán Árpád: *Egység nemzeti nevelés vagy keresztyén-hazafias nevelés? Az állami oktatáspolitikai és a református felekezeti öntudat viszonya a századforduló évtizedeiben*. In: Garaczi Imre (szerk.): *Nemzeti Integráció, Autonómia és Szakrális Múlt a Kárpát-medencében*. Budapest. 2015.

³¹KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszajlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1896.

³²KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlösön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1891.

díszüléssel emlékezzen meg a honfoglalásról³³. A millennium megünneplését több gyülekezet iskolája államnak való átengedéssel tartotta meg. Érdekes, hogy a millennium alkalmából a szomszédos beregi egyházmegyében 1000 fát ültettek el a gyülekezetekben, addig az általam vizsgált egyházmegyében ilyen vagy ehhez hasonló dolgokkal nem találkoztam³⁴. A magyar nemzeti tudat mellett természetesen ugyanolyan fontos helyet kapott a református öntudat kifejezése is. A háború által okozott gazdasági és társadalmi válság ellenére is megtartották 1917 októberében a reformáció 400. évfordulójára megrendezett ünnepséget. 1917. március 27-én, Nagyszőlősön határozatot hoztak, hogy az ünnepi istentiszteletet Máramarosszigeten tartják meg, azt követően pedig díszülést tartanak. Valamint az egyházi beszédre 60 korona pályadíjat tűztek ki. A díszülésen elhatározták, hogy minden szinten a háború mihamarabbi befejezését, és a béke propagálásáért kell cselekednie a református egyháznak. Erről határozatot fogadott el a közgyűlés, amelyet a konvent elé terjesztett fel³⁵.

1898-ban György Endre egyházmegyei gondnok székfoglaló beszédében szintén a református egyház magyar hazafias szellemét emelte ki: „*Jelen helyzetben kell teljes erőnket kifejteni, pozícionkat erősíteni. ...A mi egyházunk tisztán, kizárólag magyar... Mi magyar egyház vagyunk, a mi érdekünk, a mi célunk mindig teljesen ugyanaz a szabad magyar haza érdekeivel, végcéljaival*”³⁶. A református egyház tehát ezekben az etnikailag sokszínű vármegyékben különös hangsúlyt fektetett magyar identitásának kifejezésére, hiszen ahol református gyülekezet volt, ott a magyar etnikum is jelen volt. A missziói ébredést követően az egyházmegye figyelme az idegen nemzetiségek, ruszinok és románok között szórványban élő magyar reformátusokra irányult. Az egyházmegye részére kiadott államsegély nagyobb részét rendszerint az ilyen vegyes lakosságú községekben működő gyülekezetek, valamint a szórványterületen missziós feladatot betöltő lelkészek kapták. Az államsegély fontos és biztos anyagi forrást jelentett az egyházmegye számára. Országos viszonylatban is a református egyház volt az államsegély legfőbb kedvezményezettje. Ez a református egyház az állammal való szorosabb

³³ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1895.

³⁴ KRLM: *Beregi Egyházmegye Beregszászon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1896

³⁵ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1917.

³⁶ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1898.

kapcsolatát eredményezte, de a segély elosztása kapcsán előfordult, hogy nézeteltérés alakult ki Máramaros Ugocsa Egyházmegye és a Tiszántúli Egyházkerület között. 1876-ban Szentpály István egyházmegyei világi tanácsbíró, Ugocsa megye alispánja fordult beadvánnyal az egyházkerület vezetéséhez. Nehezményezte, hogy a debreceni főiskola a kerület államsegélyének egyharmadát magának adja, valamint egy állandó tervezetet hozott létre e célból, amelyet épp egy főiskolai tanárra bízta. Kifejtette, hogy az államsegély eredeti célja a szegény egyházak és belhivatalnokok segélyezése. Kiemelte, hogy Máramaros-Ugocsában már 4 egyház szűnt meg az elmúlt évtizedekben az anyagi helyzet miatt. Ennek szemléltetésére megemlítette egy lelkész helyzetét, akinek nem volt semmi ruhája, csak amit 3 különböző természetű embertől kapott, és egyiknek a ruhája sem volt rá jó. Javasolta, hogy az államsegély egyharmada az egyházmegyék nyugdíj- és gyámintézetei között osztassanak ki, kétharmad részét pedig állandóan olyan gyülekezetek, lelkészek és tanítók kapják, akiknek folyamatosan segélyre van szükségük. Továbbá e kétharmad részből évente 2000 forintot az építkezésbe kezdő szegény gyülekezetek, illetve valamilyen csapást szenvedő belhivatalnokok kapjanak³⁷. Beterjesztését fel sem olvasták az egyházkerületi gyűlésen, ami miatt 1877-ben újabb cikket jelentetett meg a Protestáns Egyházi és Iskolai lapban. Ebben kifejtette, hogy a debreceni főiskola feladatát és szükségait elismeri, ugyanakkor igazságtalannak tartotta az államsegély egyharmadának a főiskola javára való benntartását. Úgy vélte, hogy ezzel a közös teherviselés alól éppen azok a gazdag egyházak mentetnek fel, akik arra képesebbek. Akik a szegényebbek, s ezáltal az államsegélyre leginkább szükségesek, jogosan tiltakoznak. A kerületi közgyűlés a szöveg tartalma, „az egyházmegye hangja és modora” miatt megrovásban részesítette az esperest. Szentpály Tóth Sámuel egyházkerületi főjegyzővel polemizált a témában a lap hasábjain. A vita 1878-ban ért véget, amikor a kerületi közgyűlésen „meltányoltatott és elismertetett” a Máramaros-Ugocsa Egyházmegye szegénysége. Határozat született, amely kimondta, hogy az államsegélyből a lélekszám szerint nyert összeghez további 400 forintot folyósítanak évente ezentúl a szegénység enyhítésére.³⁸ Abban biztosak lehetünk, hogy ha nem lett volna ténylegesen ennyire rászorulva az egyházmegye a segélyre, akkor nem kerül sor erre a vitára.

³⁷ Szentpály István: *Felszólalás a tiszántúli reform. egyházkerületnek az államsegély kiosztása ügyében tett intézkedése ellen.* // Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1877.

³⁸ A Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1878.

A fent leírtakat összegezve elmondhatjuk, hogy a Máramaros-Ugocsei Egyházmegyében az állam – egyház viszonyának alakulását három tényező határozta meg:

Államsegély (kis létszámú ugocsei gyülekezetek elszegényedése miatt);

Magyar egyház jellege (a református egyház szórványban végzett misz-sziója miatt);

Reformátusok felülreprezentáltsága a közigazgatásban.

Ezen három tényező befolyásolta tehát a református egyház politikai jellegét, amely a korszak utolsó éveiben is fontosnak tartotta autonómiáját. Ez az autonómia a lelkészek szegénysége miatt nem lehetett igazi autonómia, hiszen anyagilag nem volt független. A lelkészek anyagi függetlensége tulajdonképpen állami támogatással jött létre. Az állammal való szoros együttműködés az oktatás terén, valamint az a tény, hogy az egyházmegye vezetésében kormánypárti országgyűlési képviselők is voltak, némileg megkérdőjelezhető a protestáns önkormányzat tényleges működése Máramaros-Ugocsa Egyházmegyében.

Írásom végén az egyházmegyében és a helyi politikai életben fontos szerepet betöltő személyek életpályáját mutatom be. Ezek az emberek mind a vallás terén, mind pedig a politikában Máramaros és Ugocsa megyék meghatározó személyei voltak, akiknek sokat köszönhetett az itt élő magyar reformátusság.

A tárgyalt időszak első felében fontos szerepet töltött be a Máramaros-Ugocsei Egyházmegyében az egykori '48-as szabadságharcos, **Lator Gábor**, aki a protestáns ellenzékiiség képviselőjeként sokat tett a református egyházért a világosi fegyverletételt követő zűrzavaros években. Lator 1824. április 21-én született az ugocsei Szőlősvérgárdó községben³⁹, Lator Imre és Balogh Júlia gyermekeként. A tiszaháti Lator család viski származású, innen származott el Lator János, aki református lelkész volt Tekeházán és Gödényházán. Felesége a péterfalvai Futamoth Mária volt, férje halála után 8 gyermekével – 7 fiú és 1 leány – az özvegy Péterfalvára költözködött. Lator Gábor atyja, Imre itt született, s mint ügyvéd került a Perényi bárók uradalmába. Lator Gábor 21 évesen már ügyvéd lett, a jurátuséveket Pozsonyban töltötte, személyes ismerőse lett Wesselényi Miklósnak, „az árvízi hajós”-nak, ezáltal reformeszméi csak erősödtek. Az 1848-as események őt is hadba szólították, az erdélyi hadseregben katonáskodott, majd a dési

³⁹ Genealogy. Hozzáférés helye: <https://www.geni.com/people/G%C3%A1bor-Lator-de-Visk/6000000008484233602> Utolsó letöltés: 2020-11-05.

futás után Bereg, Ugocsa, Közép-Szolnok vármegyék védelmi bizottmányának hadi jegyzője lett. A világosi fegyverletétel után bujdokolva tért haza szüleihez⁴⁰. Az Ugocsa megyei közéletben több tisztet is betöltött, 1860. december 19-én a megyei közgyűlés alispánná választotta. 1865–1868 között országgyűlési képviselő. Az egyházmegyében előbb a nagyszőlősi gyülekezet főgondnoka és 1860–1869 között az egyházmegye tanácsbírája és jegyzője. 1869. február 6-án hunyt el, Nagyszőlősön (özvegye Szentpály Joza) két kiskorú gyermekét, Gézát és Istvánt hátrahagyva.⁴¹

A Máramaros megye egyházi és politikai életében fontos szerepet betöltő személyek közé tartozott a huszti **Horváth Menyhért**. 1826-ban módos családban született Menyhért ügyvédi oklevelet szerzett, és hazatérve Husztra a helyi politikai élet meghatározó szereplője lett. 1851 februárjában Huszt város polgármesterévé választották. Az alkotmányos korszak küszöbén, 1860 decemberében főszolgabíróvá választották, az országgyűlés feloszlása után az egész vármegyei tisztikarral együtt lemondott, 1861-ben ismét az ügyvédi pályán helyezkedett el. 1869-ben megyei törvényszéki, 1870-ben pedig huszti királyi törvényszéki bíró lett. 1875-ben Ferenc József huszti királyi járásbíróvá nevezte ki. Egész pályáját a szegény emberek felkarolása jellemezte. A huszti református gyülekezetnek 31 éven át volt a gondnoka. Gondnoksága idején a huszti gyülekezet anyagi ügyei a leginkább rendezettek voltak. 1880-tól haláláig egyházmegyei tanácsbíró, valamint az egyházmegyei gyám- és közpénztár bizottsági tagja. 1895. május 1.-én hunyt el Huszton⁴².

Az egyházmegye vezetésében csaknem 22 éven keresztül **Várady Gábor** látta el a gondnoki teendőket. Várady (Borbély) Gábor 1820. november 11-én született Máramarosszigeten Várady Ádám vármegyei főjegyző és Lővey Jozefa harmadik gyermekeként. Középkolai tanulmányai befejezéséig a szülői háznál nevelkedett, ami nagy hatással volt későbbi pályájára, hiszen szülői házánál gyakran fordultak meg a vármegye előkelőségei, és számos közéleti kérdést vitattak meg, ami a fiatal Gábor érdeklődését is felkeltette.

⁴⁰ Józán Lajos: *48/49-es honvédtisztjeink a családtörténet tükrében.* // Kárpátalja hetilap.2009. 426 sz. Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2009/03/13/4849-es-honvedtiszteink-csaladortenet-tukreben> Utolsó letöltés: 2020-11-05.

⁴¹ Digitális képarcívum, Országos Széchényi Könyvtár. Hozzáférés helye: https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/normal.phtml?kep=/049500/049510/237-320_pix_oldal_10_kep_0001.jpg&id=49510. Utolsó letöltés: 2020-11-05.

⁴² KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1895.

Jogi tanulmányait Eperjesen végezte, ahol Csupkay András jogprofesszornak volt a tanítványa. 1837-ben, mielőtt abszolváltna, apja kérésére hazatért Szigetre, bekerült a magyar testőrségbe, majd 1839-ben belépett a Wasa gyalogezredbe és 1840-ben kinevezték királyi testőrnek. Ennek köszönhetően részt vett az 1843-44-es országgyűlés megnyitásán, ahol annyira megtetszett neki a politikai pálya, hogy 1848-ban kilépett a testőrségből, és hazatért Máramaroszigetre, letette az ügyvédi vizsgát és a vármegye tiszteletbeli aljegyzője lett⁴³. Életének e szakaszáról a „*Hulló levelek*” című emlékiratában számolt be, többek között a Görgey Artúrhoz, Klapka Györgyhez és a magyar szabadságharc többi nagy alakjához fűződő barátságáról.

Az 1848-as események megindulásakor Várady Gábor az elsők között volt a vármegyében, akik kardot fogtak. Szerepét a szabadságharcban mint nemzetőri százados kezdte meg, megszervezve a Máramaros vármegyei nemzetőr századokat. Ezt követően Máramarosban toborzott honvéd csapatokat. Ezalatt felkérték a szabolcsi szabadsapat parancsnokának. E csapat élén azután Katona Mihály erdélyi hadtestéhez csatlakozott; a budfalvi, majd a dragomérfalvi előőrségi parancsnokságot vette át; 1849 februárjában pedig Rapaics alezredes megbízásából a máramarosi önkéntes nemzetőrségi zászlóaljat alakította meg, amely utóbb a 105. honvéd-zászlóalj lett. A háború végén, a zsigódi Wesselényi kastély nagytermében megtartott haditanácson Várady kijelentette, hogy nem hajlandó letenni a fegyvert, mert a becsület azt parancsolja, hogy megküzdjenek. Mivel a haditanács ezt elutasította, zászlóaljának élén visszatért Máramarosba. Az ágyúit még útközben a Szamosba dobatta, csak a zászlókat hozta haza, amelyeket a református líceumban helyeztek el. Ezt követően nem sokáig tartózkodott a vármegyében, mivel neki is menekülnie kezdett, s 1847-ben feleségül vett nejével, Hegedüs Krisztinával előbb apósánál Nyitra megyében bujkált, innen Bécsbe menekült, ahol két hónapig tartózkodott, várva az alkalomra, hogy külföldre menekülhessen. Az alkalom eljött, álruhában egy természettudományi gyűjtemény követségi titkár vadászának kiadva magát sikerült Stuttgartba jutnia. Württembergben a hohenheimi gazdasági intézetbe iratkozott be. Később feleségével – aki utána ment – Stuttgart közelében Cannstattban telepedett meg. Itt kieszközölte a kegyelmet és az engedélyt a visszatérésre. Megyéjébe érkezve, ügyvédi irodát nyitott és tevékeny részt vett a társadalmi mozgalmakban. 1860-ban másodalispán lett, 1861-ben pedig a técsői kerület

⁴³ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramaroszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1907.

országgyűlési képviselőnek választotta. Ekkor a Határozati Párt tagja volt. Ezzel párhuzamosan, 1862-ben egyházmegyei főjegyzőnek választották meg. 1865 tavaszán Szilágyi Istvánnal megalapította a *Máramaros* című hetilapot, melynek 42 éven keresztül munkatársa, majd főszerkesztője volt. Az országgyűlés feloszlatása után ismét átvette mint másodispán a törvényszéki elnökséget és ismét ügyvédséggel foglalkozott. A técsői kerület 1865-ben ismét megválasztotta. A kerületet harmincegy évig képviselte; a képviselőháznak alelnöke is volt egy időben. Tisza Kálmán csoportjának tagjaként 1865-től balközép párti, 1875-től szabadelvű párti képviselő. Mint képviselőnek, úgy ellenzéki, majd később kormánypárti korában nagy tekintélye volt. 1871 áprilisában a Tiszaújlakon tartott egyházmegyei gyűlésen Máramaros-Ugocsa egyházmegye gondnokává választották⁴⁴. A politikai pályától 1892-ben vonult vissza. Elnöke volt a múzeumegyesületnek, a Máramaros megyei honvéd-egyesületnek, és felügyelője volt a máramarosszigeti líceumnak. Elnöklete alatt megalakult Máramarosszigeten a kisededóv-intézet és a jótékonyági nő-egyesület. Felszólalt az 1859-es huszti tiltakozó közgyűlésen, részt vett 1890-ben Debrecenben a királyfogadási ünnepségen. 1906-ban 86. születésnapja után egy nappal Máramarosszigeten hunyt el.

Váradyhoz hasonlóan sikeres politikai és egyházi pályát futott be a huszti származású **György Endre**, aki 1848. március 18-án született Huszton György József orvos és Lator Borbála harmadik gyermekeként. Középkolai tanulmányait szülővárosában, azután a jogot Debrecenben és a pesti egyetemen végezte, ahol 1869-ben a statisztikai tanfolyamot is hallgatta. Többször tett tanulmányutat Nagy-Britanniában, Oroszországban és más európai államban⁴⁵. 1878-1887 között a halmi, majd 1887-1890 között a munkácsi választókerület szabadelvű párti országgyűlési képviselője volt. Báró Fejérváry Géza kormányában földművelésügyi miniszter (1905. jún. 18. –1905. okt. 18.). Az MTA Nemzetgazdasági Bizottsága előadója (1877–1878). A Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegye, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Konvent állandó tagja. Előbbiben 1898-tól gondnoki tisztelet is betöltött. Mind tanácsbírósa és mind gondnoksága idején kiemelt figyelmet fordított a szerényebb anyagi helyzetben lévő ugocsai gyülekezetek támogatására. Évenként adakozott az iskoláiknak, valamint

⁴⁴ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1898.

⁴⁵ Névpont. György Endre. Hozzáférés helye: <https://www.nevpont.hu/palyakep/gyorgy-endre-91665>
Utolsó letöltés: 2020-11-10.

az építkező gyülekezet számára is. Tiszapéterfalván kastélyt is építtetett, amelyet nyári lakként használt, amelyben napjainkban képtár működik.

Képviselői és egyházi pályája mellett hitel-, szociál- és közlekedéspolitikai kérdésekkel foglalkozott. Különösen értékesek a kortárs Angliáról, az angol politikusokat, az angol gazdaságot, bankrendszert és szociálpolitikát bemutató népszerű dolgozatai. Országgyűlési képviselőként, a képviselőházban elsősorban közlekedési kérdések tárgyalásában vett részt. A *Huszdik Század* című folyóirat külső munkatársaként a magyarországi nemzetiségűkről, a moldvai csángókról és a zsidóságról jelentek meg tanulmányai. György Endre 1927. január 15-én hunyt el Budapesten.

Az egyházmegye vezetésében az évszázad utolsó évtizedében, elsősorban a máramarosi részeken tevékeny részt vállalt Erdő Imre, aki 1853. október 18-án született Técsőn. Apja, Bálint Técső város főbírája volt. A gimnáziumi tanulmányait Máramarosszigeten végezte, a jogi tanulmányait Eperjesen. Az ügyvédi vizsgát letéve, 1877-ben ügyvédi irodát nyitott szülővárosában. 1878-ban házasodott, a református gyülekezetnek a presbitere, a városnak pedig ügyésze és képviselőtestületének tagja volt. 1881-től a megye főügyésze, a Máramaros-Ugocsa egyházmegye ügyésze, majd 1893-tól világi tanácsbírája volt egészen haláláig. 1899-ben sikeresen nyerte meg a helyi közbirtokosságnak a magyar kincstárral több éven át folytatott erdőleelő elkülönítési perét. A sok éjjeli munka tönkretette a látását, az állandó munka pedig az egészségét, s így 48 évesen, 1902-ben hunyt el⁴⁶.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a politikai protestantizmus számos értelmezési variánsa közül a református egyházban szerepet vállaló világi személyek hatása volt a legmeghatározóbb a Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegyében. A magyar reformátusság legfontosabb integráló tényezője a század közepétől a politika volt. Ezt láthattuk a fentebb már leírt gondnoki beszédekben. Az 1848–1918 közötti időszakban, de különösen a kiegyezést követően, Máramarosban és Ugocsában is a református egyház céljai megfeleltek a kor államnemzeti céljaival, a nemzeti érdek, azonosult a magyar államérdekkel. Még ebben a két nemzetiségek által nagy arányban lakott vármegyében is a helyi református közvélemény egy része a nemzetiségi és a klerikális (ultramontán) veszély közül az utóbbit tartotta veszélyesebbnek (lásd fentebb Szöllősy Antal 1894-es beszéde). Ez többek között annak tudható be, hogy a református egyházban élt egynyelvi

⁴⁶ KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1903.

nacionalizmust meghaladó magyar hazafiságeszmény, amely kiterjeszhető a nemzeti öntudattal rendelkező magyarországi etnikumokra is.⁴⁷ Mint ez később kiderült, ezt az eszményt nem vagy csak részben vették át a nemzetiségek, aminek eredményeként felbomlott a történelmi Magyarország és ezzel együtt a történelmi Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegye is.

⁴⁷ Kovács Kálmán Árpád: *A politikai protestantizmus mint interakció a századfordulón.* // Egyháztörténeti Szemle XVII/4. 2016

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUVPI ÉS A GULAG TÁBOROKBAN

MALENKIJ ROBOTRA MOZGÓSÍTOTT SVÁB-NÉMETEK, ILLETVE
MAGYAR GYÖKERŰ NŐK, A SZOVJETUNIÓ ÁLLAMI VÉDELMI
BIZOTTSÁGÁNAK 1944. DECEMBER 16-I 7161. SZ. HATÁROZATA ALAPJÁN
(1944-1945)

III. FEJEZET

Az újabb, csakis a német nőkre, valamint a férfiakra vonatkozó akcióval kapcsolatban a mai orosz levéltárak vastkos kötetre való iratokat tárolnak. Ezek közül több dokumentum alátámasztja, hogy a kárpátaljai németek/svábok körében is népirtás folyt. Még 1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek. A második világháború után 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt – 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat. Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

1.) MOZGÓSÍTÁS JÓVÁTÉTELI KÉNYSZERMUNKÁRA

Az SZSZKSZ Belügyi Népbizottsági Tanácsa kezdeményezte a szovjet csapatok által megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételét. Szándékukban állt, hogy az SZSZKSZ hátországi régióiban végzendő kényszermunkára kényszerítsék a német nemzetiségű munkaképes lakosságot. A front haditanácsa 1944. november 24-i ülésén Sztálin elnökletével megtárgyalta és elfogadta „a 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személyek speciális táborokba való kitelepítésének tervezetét”.

December 16-án **Lavrentyij Pavlovics Berija**, a sztálini terror egyik főhőhéra, az egyik legkegyetlenebb szovjet vezető benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Magyarország elfoglalt területére beütemezett, a munkaképes német férfiak (17–45 év közöttiek) és nők (18–30 év közöttiek)

internálását szabályozó rendelet¹ tervezetét. Idézet a kivonatból: „*Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes német férfit, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak. (...) A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Berija elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetszlopok kialakítását, útnak indítását és azok útközben őrzésének biztosítását.*”

Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy: a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.

Magyarországon kötelezni kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a jelen határozat első pontja értelmében a katonai parancsnokokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról.

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehérneműt, ágyneműt, edényt és élelmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot. Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg hátdorszáparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

A romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi, csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, a Szovjetunióba történő szállításáról az NKVD magas rangú vezetői – **Apollonov**, **Gorbatyuk** és **Szladkevics** tábornok – kétnaponta jelentést küldtek **Berijának**. Az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem a front katonai tanácsára, ők hárman a helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján rendeletet adott ki, amelyben többek közt ez áll: „... 1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és **a 18–30 év közötti munkaképes német nőket.**”

¹ 307. sz. (TSU./ 515.) ügyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 68. Л. 385.

Az idézett dokumentumok alátámasztják, hogy a 16–50 év körüli németek jóvátételi munkára, köznyelven „malenkij robotra” (kis munkára) hurcolását Kárpátalján is központi katonai döntések alapján szervezték meg. A 4. Ukrán Front katonai tanácsa a kapott határozatokat a helyi viszonyokra alkalmazva adott ki hadiparancsokat; sőt, moszkvai feletteseit megelőzve rendelettervezetben² (Szigorúan titkos, № 2., 1944. november 24.) is utasította a hozzá tartozó központi egységeket. **Kacnelson** és **Fagyevjev** NKVD-vezérezredeseket például arra, hogy *Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács, Ungvár* városokban gyűjtőhelyeket szervezzenek, valamint 40 szállító járművet és üzemanyagot biztosítsanak. Központi gyűjtőtáborként a szolvai 2. sz. SZPP lágert jelölték ki. A rendelethez fűzött megjegyzésben kihangsúlyozták, hogy az akciót minden településen egy időben kell lebonyolítani, a mobilizáltak vihetik magukkal a gyermekeiket is, vagy helyezték el legközelebbi hozzátartozóiknál. Az 50 éven felülieket otthonukban kell hagyni. A rendelet **Petrov** hadseregtábornok, **Mehlisz** vezérezredes és **Korzenyevics** altábornagy, törzsparancsnok írta alá.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább **Ivan Turjanica** jeleskedett. A Zakarpathszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban³ (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a **18-30 év körüli nőkre** vonatkozott, mivel a 17-45 évkorú férfiakat 1944. november 18-tól a 4. Ukrán Front katonai Tanácsa által kiadott 0036-os rendelet alapján már a szolvai hadifogolygyűjtő lágerbe elhurcolták.

1944. december 22-25. között kellett megjelenniük a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény stb.) voltak kötelesek jelentkezni a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036. sz. rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A jelentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai németeket/svábokat a Nova Horlivka melletti (Donbász) szénkombinátnba vitték rabszolgamunkára.

² 270. sz. (TSU./ 455-456.) ügyirat.

³ 267. sz. (TSU./ 452-453.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1.- Д. 243. Л.19.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek – ruszinnak, szlováknak – írtatták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást⁴ *Levitin* ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

16. táblázat

Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

N _o	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségűek	Férfiak: 16-30 év	Férfiak: 30-40 év	Férfiak: 40-50 év	Nők: 16-30 év	Nők: 30-40 év	Nők: 40-50 év	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Huszi	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
	Összesen:	170	2 375	196	116	115	317	208	166	842	415

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredes, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett 170; 2 376 helyett 2 375; 843 helyett 842 a helyes adat.

⁴ 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

Fagyjev december 5-i, *Apollonov* vezérezredesnek küldött jelentésében⁵ (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16-50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

Kárpátalján nagy erővel folytatták a németek felkutatását. Erről a hajtóvadászatról *Avramcsuk* alezredes, a 88. Kárpáti határőrezred és *Hizsnyak* kapitány, az ezred törzsparancsnoka készített beszámolójelentést⁶ (Szigorúan titkos, № 00894., 1944. december 10.) és kimutatást.⁷

17. táblázat

NKVD-kimutatás a jóvátételi munka alól elrejtőzött németekről

№	Közigazgatási egység (járás)	Előzetesen regisztrált	Internáltak száma 1945. december 13-14. között	A 2. sz. parancs alapján internáltak száma	A helyi szervek által letartóztatva dec. 10-12. közt	Bevonult cseh önkéntesként	16-17 év közöttiek nyilvántartása	Öregség, betegség miatt felszabadítva	Elrejtőzött az internálás elől	A magyar és német egységekkel eltávozottak száma	Pótlólagosan internált magyarok
1.	Szolyvai	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkácsi	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosvai	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlősi	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszti	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahói	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
	Összesen:	577	292	42	64	25	66	46	10	32	181

⁵ 287. sz. (TSU./ 480-481.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 50. Л. 263.

⁶ 301. sz. (TSU./ 500-502.) ügyirat.

⁷ 306. sz. (TSU./ 513-514.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 243. Л. 115.

A №10/00545. rendelet végrehajtásával kapcsolatban **Fagyjev** vezérőrnagyot többek között arról is tájékoztatták, hogy a tervezett 577 főből 285 főt azért nem tudtak összegyűjteni, mivel azokat már november 18-20. közt a szolyvai lágerbe vitték. A tájékoztató szerint 10 személy Máramarosszigeten rejtőzött el, felkutatásuk folyamatban van. A kémelhárítók köröző-listájára felkerültek közül 30 főt letartóztattak és átadtak a felderítőknek. A szolyvai körzetben a 2. számú, a munkácsiban a 3. sz., a huszti, nagyszőlősi és ilosvai körzetben az 1. sz. zászlóalj vett részt a települések átfésülésében.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának túlbuzgóságára vall, hogy az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 1944. december 16-án kelt, 7161. sz. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban december 21-én hasonló tartalmú köriratot⁸ (№ 00520.) adott ki egységeinek, akik az NKVD vezérletével már november második felétől a munkaképes németek internálásának megszervezésével, begyűjtésükkel, tovább szállításukkal foglalkoztak. A kárpátaljai pótlólagos mobilizáció végrehajtásával ezúttal is **Fagyjev** vezérőrnagyot, az NKVD-csapatok parancsnokát bízta meg. Ez a rendelet új elemeket is tartalmazott, melyek szerint mentesültek az internálás alól:

– azok a nők, akiknek a gyerekeik nem töltötték be a 7 évet és nincs kire hagyni őket;

– akik bizonyítottan hadi-, illetve munkarokkantak, súlyos betegek.

A helyi népbizottságok felelősséget viseltek a listára vett személyek százszázalékos megjelenéséért, akiket a téli körülményekhez igazodva 5 nap alatt kellett felkészíteni az indulásra.

Azokat, akik nem jelentek meg a gyűjtőhelyeken, 24 órán belül haditörvénszék elé állították, a rájuk kiszabott súlyos büntetésről tájékoztatták az adott település lakosságát is. A rendeletet **Petrov** hadseregtábornok, **Korovnyakov** tábornok és **Mehlisz** vezérezredes írta alá, **Usztyinov** gárdaőrnagy pedig a front katonai tanácsának körpecsétjével és szintén aláírásával hitelesítette.

Fagyjev vezérőrnagy naponta tájékoztatta feljebbvalóit⁹ a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által hozott №00216. rendelet végrehajtásáról. A sokszorosított és szigorúan titkosított, №00520 rendeletet a 4. Ukrán Front katonai tanácsával szorosán együttműködő Zakarpatszka Ukrajina Népi Tanácsa, a körzeti népbizottságok címére a 88., a 92. határőr ezredek parancsnokainak bevonásával NKVD-gyorsfutárok vitték ki, a kísérelvelet (№10/0574., 1944. 12. 22.) *Le-*

⁸ 314. sz. (TSU./524-526.) ügyirat, eredeti forrása: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л.1-5.

⁹ 320. sz. (TSU./530-531.) ügyirat, eredeti forrása: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1.-Д. 243. Л.146.

vitin ezredes írta alá.¹⁰ A körzeti népbizottságok saját hatáskörükben eljárva, a korábban ismertetett tartalommal öt napon belül parancsot adtak ki a települések vezetőinek a német lakosság részleges mobilizációjáról, regisztrálásáról.

1945. január 2-3. között az NKVD műveleti tisztjeinek szervezésében Munkácsról Volóc vasútállomására **185 fős „spekontingenst”** irányítottak.¹¹ A volóci vasútállomáson 1945. január 3-án megkezdték a német internáltak csoportjainak bevagonírozását.¹² 1945. január 7-én Volócról kifutott az első, mobilizált német nőket szállító szerelvény.

Az NKVD műveleti tisztjei információt gyűjtöttek azokról a német fiatalokról is, akik a mobilizáció alól kibújva **„ápolónői önkéntesként”** az első csehszlovák hadtestbe jelentkeztek. Ezzel kapcsolatban feljelentéssel fordultak a 4. Ukrán Front katonai főügyészéhez, amelyben kérelmezték, hogy **„az általuk listára vett német nemzetiségű nőket”** toloncolják vissza a csehszlovák hadseregből, részesüljenek szigorú büntetésben, és küldjék őket a Szovjetunóba jóvátételi munkára. Néhány név a listáról: **Garbasz Anna Andrejevna, Garbasz Marija Andrejevna, Svircli Alica Ferencovna**. Valamennyien bustyaháziak, akiket a huszti csehszlovák sorozóbizottság vett nyilvántartásba. Munkácson **Spengal Teréz Ivanovna** és **Nuszer Mária Ivanovna** a helyi városi vezető közreműködésével lépett be a hadseregbe.¹³ A Szovjetunióban végzendő munkára való mozgósítást és internálást elkerülni szándékozó személyként a SZMERS kémelhárítási osztályának egysége emelte ki a 1945. január 15-öt követő napokban a **Humenében** állomásozó csehszlovák hadtestből a német származású **Pilzer Mária Ferodovná**t, aki a Szolyvai körzeti **Bisztra** lakosa. Tudjuk meg **Boszij** ezredes, törzsparancsnok és **Levitin** ezredes, törzsparancsnok-helyettes 1945. január 15-én keltezett jelentéséből.¹⁴

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én **Fagyjev** vezérőrnagy és **Boszij** ezredes, törzsparancsnok összefoglaló jelentést¹⁵ küldött **Petrov** hadseregtábornoknak és **Mehlisz** ve-

¹⁰ 315. sz. (TSU./ 526-527.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 321.

¹¹ Kuzmincsov gárdaezredes és Baldaszarov ezredes tájékoztatója. 322. sz. (TSU./ 532.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 350.

¹² Szmirnov őrnagy és Kuzmenko kapitány tájékoztatója. 330. sz. (TSU./ 541-542.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243.

¹³ Boszij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. 327. sz. (TSU./ 530-540.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 349.

¹⁴ Boszij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. Orosz Állami Katonai Archívum, F. 32885, op. 1, ügyiratszám: 248, p. 14-15. Eredeti. Gépirás.

¹⁵ 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 205-207.

zézredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 főből **166 nő jelent meg**, akiket január 7-én a volóci vasútállomásra irányítottak. Őket az SZSZKSZ keleti régióiba vasúton küldték el.

Сов.секретно
Экз. № 1

32

* УТВЕРЖАЮ *
КОМАНДИР 38 ПОГРАНЧОВОГО КАРТАТО
СКОГО ОТДЕЛА КРАСНОЙ ЗВЁЗДЫ ПОЛК
КА ВОЙСК НКВД. - ПОДПОЛКОВНИК
* 6 * января 1945 года.

П. И. А. Н.

ИЗЪЕДИМ РИТ ПО МАРИГУТАМ С ЦЕЛЮ ПРОВЕДЕНИЯ ОБЛАВ В НАСЕЛЕН-
ННЫХ ПУНКТАХ ПО ЗАКРЕПЛЕНИЮ УГРЕЖАЮЩИХ ОТ ИНТЕРНИРОВАННЫХ
ЛИЦ НЕМЕЦКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ МУЖСКОГО И ЖЕНСКОГО ПОЛКА
В ОБРАТАХ НА УЧАСТКЕ 38 ПОГРАНЧОВОГО КАРТАТОСКОГО ОТ-
ДЕЛА КРАСНОЙ ЗВЁЗДЫ ПОЛКА ВОЙСК НКВД 4 УГРЕЖАЮЩЕ-
ГО Ф Р О Н Т А.

На период с 7. I. 45 г. по 15. I. 45 г.

Кол. до-дей.	От какой заставы и кто возглавляет.	Маршрут движения и селы в которых необходимо произ-вести облаву.	Время работы РИТ пач. работ	
1	2	3	4	5
25 ч	I застава возглавля-ет зам. по п/ч к.б. ка прапор. МАМО ЗВЯДЛОВ.	Тячери, Белева /2298/, Терешва /2000/, Бел.Крива /2402/, Мал.Крива /2400/, Дяго-гова /2502/, Терново /3004/, Вуховец /3002/, Нижновоодья /3405/, Ямичи /3410/, Цудихва /3535/.	7.1 13.00	10.1 9.00
--	--	Угря /3844/, Лунова /3692/, Теробля /3292/, Корехол /3033/, Вухатеро /2836/, Бел.Урмезво /2836/, Мал.Урмезво /Дан-дол, Вухина /2404/, Вухково /2836/.	10.1 15.00	15.1 15.00
15 ч	От 2 в-вы нач. в-вы и шт. б-на.	Вельян, Сокирина, Солдабш, Край-ников, Давидов, Баранка, Золоторе-во, Момалево, Кричево, Драгово, Колаш-но, Ниж.Сельтье, Понково, Ива, Коре-лево, Улиша, Горничово, Монастыр, Ва-резово.	7.1 14.00	11.1 10.00
--	--	Крива, Ново.Сельте, Хужи, Тарна, Черна, Горки, Киржихова, Ракозов, Лу-те.	11.1 15.00	14.1 12.00
20 ч	От 6 в-вы нач. штаба б-на и нач. заставы.	Севля, Сокибобк, Мал.Копоня, Бел.Копоня, Виж, Черд, Арнаш, Ниж.Шорд, Бел.Роковец, Влахов, Циггава, Забор-ка, Бел.Комяты, Огряш, Ардовец.	7.1 15.00	10.1 9.00
--	--	Гудья, Сасданово, Черна Ардов, Ча-па, Батор, Зобгальна, Миводор, Четро-во, Выхина, Шоввор, Санчиково.	10.1 14.00	14.1 15.00
15 ч	От 2 в-вы пом.нач. в-вы.	Вылок, Вухела, Моталева, Корач-долья, Дможерастур, Барбовец, Серни Поток, Солонк, Черги, Кидош, Квасо-		

1945. január 6. Dokumentum-részlet. A hírszerző-felderítő egységek által végrehajtandó razziaútvonalterve a kárpátaljai német lakta körzetekben, az internálás és mobilizálás elől bújkáló németek felkutatására. (Forrás: Orosz Állami Hadi Levéltár – fond 32885 – Opsz 1. – Cpr. 246. – Ark. 32.)

Az elbújt nők felkutatása érdekében elfogató egységeket szerveztek, akik átfésülték a német lakta településeket és a környező erdőket is.

2.) NŐI SORSOK A NÉPEMLÉKEZET TÜKRÉBEN

Ugocsa központjában, Nagyszőlősen az NKVD mindössze 10 német származású lakost regisztrált, ebből 6 nőt köteleztek jótételési munkára, közülük 2 fő nem jelent meg a volt megyeház-gyűjtőhelyen. Köztük volt **Bisinger Irén** (1927), akinek élettörténetét **Karmacsai Zoltán** jegyezte le, ebből közlünk részleteket. „(...) *A szovjet csapatok bevonulásakor 17 éves voltam. (...) Decemberben aztán parancs jött, hogy minden fiatalabb német vagy feltételezett német nemzetiségű lakos köteles jelentkezni munkaszolgálatra. A fiatalabb lányoknak is jelentkezniük kellett. Mi is kaptunk a nővéremmel egy felszólítást. Nem értettük a dolgot, hiszen nem voltunk németek. Édesapám magyarországi születésű volt, nem is beszéltük a német nyelvet. Csupán a nevünk volt német hangzású. A félelem hatására azonban engedelmestünk a felszólításnak. A jelenlegi magyar iskola épületében gyűjtötték össze az embereket 1944. december 27-én. Innen szovjet szuronyos katonák kíséretében útnak indítottak bennünket Husztra, onnan pedig Volócra, ahol marhavagonokba tereltek bennünket, és elindítottak a Donyec-medence felé. Donbászra kerültünk, Horlivkába. Itt egymás mellett két láger volt. Az egyikben a női rabok voltak, a másikban pedig magyar hadifoglyok, nagyon rossz körülmények között. Közvetlenül az elhurcolásunk előtt otthon gyógyszerésznek tanultam, és ez segítségemre volt a lágerben. Utasítást kaptam, hogy jelentsem, ha valaki megbetegszik a rabok közül. Ekkor már nagyon sok volt a tifuszos, legyengült ember. A tábori őrszemélyzet tagjai éreztették velünk a kiszolgáltatottságunkat. Volt egy szovjet tiszt, aki azzal rémítgetett bennünket, hogy a háború után ollóval és borotvapengével fognak bennünket felvagdოსni. Ez nagyon megijesztett mindenkit, mert ilyen körülmények között az ember hitelt ad az ilyesminek. Panaszkodni nem mertünk senkinek, mert féltünk. A véletlen sietett a segítségünkre. A lágerparancsnok egy öreg őrnagy volt, aki bizonyos megértést tanúsított a foglyok iránt. Amikor megtudta, hogy mivel terrorizál bennünket a tiszt, odajött hozzánk és oroszul szemrehányást tett nekünk, amiért ezt hamarabb nem mondtuk neki. Intézkedett, hogy a kegyetlen tisztet irányítsák át máshová. Ezután valamivel könnyebb lett a helyzetünk. Hamarosan egy kokszkémiai gyárba kerültem dolgozni, ahol a kokszból kinyert salakot hánytuk lefelé a vagonokról. A hazakerülésemig itt dolgoztam. Nagyon keményen dolgoztunk, pedig szinte éhezettünk minket. Naponta húsz deka kenyéret kaptunk, és kétszer osztottak »paszulylevest«, ami általában meleg vízből és két szem paszulyból állt, halzsírral ízesítve.*

Undorító volt. Egy idő után a munka és a hiányos táplálkozás következtében lesoványodott mindenki, még több lett a beteg. Egy nap, amikor nem dolgoztunk, egy huszti lánnyal kiszöktünk élelmet szerezni. A környéken, ahol a láger állt, múlt századi viszonyok uralkodtak. Nem használtak sehol gépeket, a földet kézi erővel művelték. Találkoztunk egy öreg nénikével, akihez elszegődtünk ásni. Fizetségül megvendégtelt bennünket, sőt még a nővéremnek is hoztam ennivalót. Amikor visszamentünk a lágerbe, azt láttuk, hogy minden rab az udvaron áll. Kiderült, hogy miattunk állnak így büntetésből, itt ugyanis mindenki egymásért felelt. Sokszor megdöbbenett bennünket az örök lelketlensége, ateizmusa. Emlékszem, egy reggel éppen munkába indultunk a gyárba, amikor tőlünk nem messze szovjet katonák halottakat dobáltak le egy hirtelen vájt tömegsírba, majd rászórtak egy kis földet és otthagyták őket. Sok halottnak kilátszott a keze, lába. Borzalmas volt mindez. Megvártuk, hogy a katonák elmenjenek, és odarohantunk, hogy ássunk egy nagyobb gödröt, nehogy a kóbor kutyák kikaparják és szétépjék a holttesteket. Amikor a szemközti lágerben¹⁶ raboskodó magyar foglyok ezt meglátták, kiabáltak, hogy hagyjuk a gödröt és menjünk dolgozni, mert ha az örök meglátják, mit csinálunk, Szibériába deportálnak minket. Megfogadtuk a tanácsukat, mert nagyon féltünk. Két év múlva sikerült csak hazakerülnünk a nővéremmel, végre találkozhattunk a két bátyámmal, akik szintén hazatértek a hadifogságból. Itthon szomorú hír fogadott. Az édesapám 1945-ben, az elhurcolásunk után pár hónappal bánatában meghalt. A nővérem a lágerben megbetegedett, nem sokkal a hazaérkezésünk után ebbe bele is halt. Mindez óriási családi tragédia volt, ráadásul olyan hírek kezdtek el terjengeni, hogy megint elvihetnek valahová kényszermunkára, így állandóan kísértett a félelem. Később itthon ápolónőként helyezkedtem el, 48 évig kórházban dolgoztam. Ez alatt az idő alatt nagyon kevesen tudták, hogy lágerben voltam. Félttem, hogy ha megtudják, elbocsátanak. Szerencsésen megértem a 78 évet, noha a lágerévek nem múltak el nyomtalanul. Az átélt szörnyűségek miatt 17 éves koromtól fáj a szívem és bronchitiszem van. Hogy túléltem a fogságot, annak köszönhetem, hogy fiatal voltam, és hittem Istenben. Néha ma is előtörnek belőlem a fájó emlékek, és próbálok ilyenkor másra gondolni, de az akkori borzalmakat elfelejteni nem lehet soha.”¹⁷

Huszt. Az adatközlőktől tudjuk, hogy a Huszti körzethez sorolt 6 német lakta településről az első csoportban 18 sváb származású, 18-22 év közötti

¹⁶ Valószínűleg a GUPVI Novo Horlovkában felállított 242. sz hadifogolytáborról tesznek említést.

¹⁷ Lejegyezte: FISCHER Zsolt: „Állandóan kísértett a félelem.” Kárpátalja, 2005. nov. 11. 252. sz.

lányt és asszonyt mozgósítottak jótételi munkára. A kijelölt gyűjtőhelyen mindnyájan megjelentek: *Dán Ilona (1925)*, *Dán Mária (1924)*, *Gerhardt Ilona (1922)*, *Gerhardt Ilona (1925)*, *Gerhardt Irén (1925)*, *Gerhardt Margit (1925)*, *Hangler Ilona (1924)*, *Kilimán Anna (1928)*, *Kizman Ferencné (1925)*, *Kovács Magdolna (1921)*, *Morgental Katalin (1922)*, *Müller Erzsébet (1926)*, *Müller Jolán (1925)*, *Müller Karolina (1925)*, *Müller Magdolna (1924)*, *Müller Mária (1924)*, *Seibert Magdolna (1922)*, *Weinrauch Katalin (1925)*.¹⁸

Weis Katalin (Huszt) túlélő sajtó-nyilatkozatából idézünk: „Azon az éjszakán velem együtt 16 fiatal hurcoltak el Husztról. Bennünket, 14 leányt egy helyre szállítottak, és két évig keményen dolgoztattak: tisztítottunk vágyonyokat, lapátoltunk havat, szenet stb. Az ennivalónk soha nem volt elég, de egyébként nem bántottak.”¹⁹

Weinrauch (Dán) Ilona (1926) – *Novij Gorlovka* bányalágerében dolgoztatták. „Leginkább a tifusztól szenvedtünk. A környék béliek azzal fenyegettek, hogy egyszer ránk gyűjtják az egész táborot. Volt, hogy a foglyok bele is haltak a betegségbe, mivel semmilyen orvosi ellátásban nem részesítették őket... A hazaúton, egy darnyicai²⁰ elosztóállomáson hallottuk először, hogy ártatlanul sanyargattak bennünket. Közülünk ketten maradtak oda, többen pedig már itthon haltak meg nagyon hamar.”²¹

Bakura Sándor a beregszászi főiskola történelemszakos hallgatója Huszton végzett kutatásai eredményeként sikerült négy német származású magyart találni. Közülük kettővel, *Morgental Máriával* és *Weinrauch Dán Ilonával* (1926) 2009. május 20-án interjút készített, amely megjelent egy gyűjteményes kiadványban.²² Interjúalanyai a *Novij Gorlovka* közelében lévő munkatáborban dolgoztak, 1950-ben kerültek haza. Feljegyzéseik szerint „Husztról 1945. december 24-én vitték el a 18 éves németeket, vagy német nevű fiatal lányokat és fiúkat. Volt olyan, aki nem német származású volt, mégis elvitték, mert német iskolába járt. Az elhurcoltak száma 16 és 18 közé tehető, és kettő kivételével mind lány volt.” *Bakura Sándor* interjúalanyai

¹⁸ DUPKA GYÖRY: *Halottaink...*294. old.

¹⁹ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsa: *Husztai svábok: mindenükből kifosztották őket*. Kárpátalja, 2001. aug.3.29.szám.

²⁰ *Darnyica* Kijev külvárosa és a Dnyeper van közte, vasúti csomópontnak, rendező pályaudvarnak számított, amely mellett női és férfi elosztó, továbbküldő tábor működött.

²¹ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsa: *Husztai svábok: mindenükből kifosztották őket*. Kárpátalja, 2001. aug.3.29.szám.

²² BAKURA SÁNDOR: *A polgári lakosság internálása Huszton*. In: „*Othton a könny is édes*”, 54-67. old.

név szerint emlékeztek néhány sorstársukra: **Morgentál Mária, Weinrauch Ilona, Kizman Liza, Schin Ilona, Dán György, Müller Károly, Müller Magdolna, Müller Karolina és Pufler Margit.** Az utóbbi viski lakos volt, de a huszti csoporttal vitték el.

Bakura Sándor Weinrauch (született: **Dán**) **Ilonával** (1926) az interjút 2009. május 20-án készítette. A válaszokból közlünk részleteket. *Volt édesapám és édesanyám. (...) Volt négy fűtéstvérem. (...) Apuka a vasútnál dolgozott, anyuka, meg domá hozjászka... Háziasszony. Háziasszony. Én nem dolgoztam sehol. (...) Német utcának hívták. (...) Jött egy katonatiszt, itt egy huszti férfi. Éppen szentestére volt. Nagyon nehéz volt, nagyon nehéz. (...). Ott voltam, ott dolgoztam három és fél évet, a konyhán. Akkor, mikor kikerültem a konyháról, (...) – vasgyárba dolgoztam (...) Mi husztiak együtt voltunk. (...) A munkába mentünk egy fiatalpú cipőbe. Ami volt otthonról zokni, azt felhúztuk, csak egy fiatalpú cipő volt. A nagy hó a kerítésig volt. Fáztunk eleget. (...) Tizenegy órákor volt az a leves, a borscs, csak úszkált a vízbe a káposzta... Kenyér 70 deka volt. (...) Reggel nekem kellett szétosztani az embereknek, amit megfőztem.*

(...) A kárpátaljaiakból volt egy lány, meghalt tifuszba. Csak egy lányt tudok, a romániai németekből, abból se volt sok halott. A miénkből egy, talán Ágnes, (...) a bátyja ott volt a lánynak, és az csináltatott temetést pappal. (...) Hát a foglyokat, azokat tették tízet is egy sírba, a német foglyokat. Mert mink úgy voltunk, mint magyar. Magyaroknak vittek ki, nem is tudok németül. (...) Volt egy munkácsi, az nem értett semmihez. Hát nehéz volt egy olyannak. Amikor kint dolgoztam, én magamhoz vettem. Mi megvoltunk itthon mindenre szoktatva, dolgozni. Mondom, gyere hozzám, és én fogok neked segíteni. Mindig magamhoz vettem és segítettem. Szegény meg is halt ott. Nem volt szokva a munkára. (...) Már a harmadik évbe (...) összeírták, hogy hány huszti van, hány munkácsi, hogy hány személy. Rendeltek vonatjegyet. És elkísért egy tiszt Lembergbe. (...) Lembergbe felültetek. (...) Hamar voltunk itthon Lembergől. (...) Később férjhez mentem, volt a család. (...) A magyaroktól kaptunk pénzt, már nem tudom, hogy mennyit, de kaptunk. De Ukrajnától semmit, csak Magyarországról.”

Királymező. A főleg német lakta település a Técsői körzethez tartozott, a térség 6 német lakta településéről 14 hölgyet regisztráltak malenkij robotra, ebből 2-en nem jelentek meg.

Gyertyánliget/Kobilecka Poljana. A rahói körzethez 5 német lakta település-csoportjához tartozott, amelyekből összesen 18 lányt és asszonyt

hurcoltak el az első csoportban. **Mácsék Irén**²³ adatgyűjtőnkől tudjuk, hogy jóvátételi munka ürügyén Donbászra vittek német/sváb nőket is, köztük a – rendeletet a helyhatóság túlbúzó hivatalnokai megszegve – lelketlenül háromgyermekes anyákat is belistáztak: **Schneider Jánosné, szül. Korent Erzsébet** (1919), **Seff Ferencné, szül. Wermester Irén** (1909), **Zadránszky Arnoldné, szül. Korent Mária** (1916).

Kőrösmező/Jaszinya. Birosz József²⁴ feljegyzéséből tudjuk, hogy „*Kőrösmezőről a magyar és német szárazasú nőket 1944. december 22-én vitték el kényszermunkára Novohorlovkára, amely Donbász környékén van. Köztük volt Frindt-Dereszcsul Borbála, aki 1907-ben született, kétgyermekes özvegyasszony 22 hónap múlva betegen tért haza, nem sokkal később meghalt. Szintén betegen tért vissza Leibner Rozália (1913), Frindt Emma (1913), Reparuk Antalné, szül. Frindt Gizella (1921), Boklay Lajosné, szül. Reparuk Mária (1925). Mint elmondták, a lágerben egy jóindulatú, Berca (Breza) nevű szovjet tiszt volt a parancsnokuk, akinek életüket köszönhetik. 22 hónapig dolgoztatták őket, végül a nőket is hazaengedték, akik szintén 22 hónapig voltak lágerben.*” Tőlük tudjuk, hogy 1945 szeptemberében a *novij gorlovkai* táborban is kitört a flekktífusz, ekkor sokan meghaltak. Az élelmezés nagyon rossz és alacsony kalóriatartalmú volt, ennek ellenére vékony ruházatban nehéz munkát végeztek velük.

Rahó/Rahiv. Bilics Éva²⁵ közlése szerint a németeket és a magyarokat 1944. december 25-én gyűjtötték össze a volt telefonközpont épületében, a németek többsége nem is beszélt németül: „... köztük **Wisauer Klotild, Stadler Valéra, Baron Jolán, Francz Mária, Neuman Erzsébet, Zaharovics Erzsébet, Schmolnauer Jolán**, az utóbbit útközben elengedték, mert rosszul lett, helyette egy **Kulinyák Babi** nevezetű kislányt az utcán megfogtak és az autóra tették, csak azért, hogy meglegyen a létszám. Szegény, könnyű ruhában volt, félcipőben, hajadonfőtt, mert akkor elég meleg volt az idő. Később társai adtak neki kendőt, hogy beköthesse a fejét. Lábára valami rongyot tekertek. Szegény édesanyja, amikor meghallotta, hogy mi történt, pongyolában, papucsban, jajveszékelve futott az autó után, de a katonák embertelenek voltak, nem engedték el a gyereket. Elvitték, sorsa ismeretlen. 1945. január 2-án teherautón vitték őket Volóciig. Ott voltak 4–5 napig. Onnan tehervonattal, Vereckén keresztül Újhorlovka–Don-

²³ DUPKA GYÖRY: *Halottaink...*321.old.

²⁴ DUPKA GYÖRY: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből, 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 106. old.

²⁵ DUPKA GYÖRY: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből, 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 105. old.

bászra szállították őket. Két hétig ment a vonat 216 kárpátaljai fiatallal. Két édesapa önként ment velük, hogy leánygyermekük ne menjenek egyedül. Az egyik Királymezőről volt. A vagonokban dobkályha volt. A fiatalok ételmezt, pokrócot, ágyneműt vittek magukkal, amit sem az úton, sem Donbászban nem vettek el tőlük. Két hétig saját koszon voltak. Nem kaptak mást enni. Egy hét múlva Dnyepropetrovszkban fürdőbe vitték őket, mert már elterjedtek. Ott kaptak meleg ételt is. Donbászban először barakkokban szállásolták el a fiatalokat, ott aztán arra ébredtek, hogy hol az egyiknek, hol a másiknak lopták el a ruháját. Ezért elvitték őket egy zárt területre, egy régi lóistállóba, ahol rengeteg poloska volt. A vasárnapok poloskairattal teltek. Itt először romeltakarítással foglalkoztak, később a bányákba küldték őket. Többségük a kokszolóba került. 1945 szeptemberében kitört a tifuszjárvány a lágerben, ekkor sokan meghaltak. A rahóiak 1946. szeptember 19-én mind hazajöttek. Szeptember 30-án érkeztek meg vonattal.” 1944. december 25-én német/sváb nőket vittek el: **Smocer Mária** (1922), **Tusser Klotild** (1924), **Bromdisz Jolán** (1920), **Horgos Erzsébet** (1926), **Stadler Valéria** (1921), akik 1946 októberében tértek haza.

3.) IDŐ ELŐTTI SZABADON BOCSÁTÁST SÜRGETŐ BEADVÁNYOK

A Kárpátaljai Területi Levéltárban több ügyiratot őriznek, amelyeket a kelet-ukrajnai bányalágerek, munkatáborok parancsnokainak és feljebbvalóiknak címeztek és ezekben a beadványokban az odahurcolt lányok, asszonyok idő előtti szabadon bocsátását sürgetik. A kérelmezők között szülők, hozzátartozók, sőt helyhatósági vezetők is előfordulnak. Az utóbbiak körébe tartozott **Turjanica I. I.**, Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa elnöke, aki 1945. október 19-én keltezett folyamodványában a Nova Gorlovka melletti 1009. sz. ORB női munkatábor parancsnokságát arra kéri, hogy idő előtt bocsátsák szabadon a munkácsváraaljai **Wisinger Borbálát** (Munkácsváraalja, 1922. 12. 03.). A Néptanács elnöke azzal indokolja kérelmét, hogy a nevezett apja, **Wisinger Josef**, 1922 óta tagja a kommunista pártnak, és lányával együtt a vidék felszabadításán munkálkodott. „*Fentiekre tekintettel kérem, hogy nevezett lányát a munkatáborból szabadon bocsátani és a szülőföldjére, Kárpátontúli Ukrajnába való hazatérésére jogosító engedély kiállítása céljából a Területi Végrehajtó Bizottság elnökéhez irányítani szíveskedjenek.*”²⁶

²⁶ Szám: 213. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-14, op. 1, ügyiratszám: 215, p. 2. Eredeti. Gépirás.

Születtek olyan hatósági folyamodványok, amelyek az internáltak „*múltbéli tevékenységének kivizsgálását*” indítványozták. Többek között a megyei levéltár egyik 1946. április 16-án keletkezett okmányában²⁷ a „mozgósított”, illetve „internált” német nemzetiségű személyekről van szó.

Az iratban azokról a német nemzetiségű kárpátaljaiakról van szó, akiket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1947. december 16-án kelt, 7161 sz. számú rendelete alapján mozgósítottak és internáltak.

A huszti lakosok, főleg az elhurcolt lányok szülei 1946. július 20-án csoportosan aláírt folyamodványt intéztek *Turjanica I. I.*, a Kárpátöntúli Területi Népi Tanács elnökéhez, amelyben segítséget kértek az 1944 decemberében a Szovjetunió Védelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján a Szovjetunió háterszágában való munkavégzésre „mozgósított” és „internált” 11 „ártatlan gyermek” (köztük egy fiú) szabadon bocsáttatásához, „*akik jelenleg a Novaja Gorlovka-i (Sztálini terület, Don-medence, Ukrajn SZSZK) 3. számú Kokszgyárban alkalmazott munkaszázadban dolgoznak*”: **Gerhart Margit** (Margaréta Ivanovna), született 1926. április 14-én, Huszton, **Gerhart Ilona** (Jelena Jurjevna), született 1925. február 16-án, Huszton, **Dán Mária** (Jozsifovna), született 1924. augusztus 11-én, Huszton, **Morgenthal Katalin** (Katyerina Andrejevna), született 1921. december 29-én, Huszton, **Hondler Ilona** (Jelena Jozsifovna), született 1927 július 6-án, Huszton, **Müller Margit** (Margaréta Ivanovna), született 1921. augusztus 1-jén, **Dán Ilona** (Jelena Nyikolajevna), született 1925. szeptember 19-én, Huszton, **Müller Magdolna** (Magdaléna Jozsifovna), született 1925. olvashatatlan aláírás 26-án, **Weinrauch Katalin** (Katyerina Fjodorovna), született 1925. december 27-én, **Müller Károly** (Karlo Nyikolajevics), született 1927. június 24-én, Huszton, **Gerhart Irén** (Irina Fjodorovna), született 1926. október 12-én Huszton. Kérésüket az alábbiakkal indokolták: „*Gyermekeinket 1944 decemberében őrizetbe vette a milícia. Mindnyájan fiatalok, soha semmilyen pártnak vagy szervezetnek nem voltak tagjai. Hozzánk, szüleikhez és elődeinkhez hasonlóan ők is Kárpátöntúli Ukrajnában, Huszton születtek. Fenti állításaink alátámasztására mellékeljük a Huszti Végrehajtó Bizottság igazolását.*”²⁸

Ezek a polgári és hatósági folyamodványok arra utalnak, hogy a hadifogolytáborok parancsnokságai a BM NKVD megfelelő rendeletei alapján szabadon engedtek hadifoglyokat, mindenekelőtt menthetetlen betegeket,

²⁷ Szám: 213. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 39, p. 43. Eredeti. Gépirás.

²⁸ Szám: 236: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, 2. kötet, p. 13. Eredeti. Gépirás.

vagy maguk kezdeményeztek hasonló folyamodványokat, amelyekben engedélyezték a foglyok hazatérését.

Hasonló folyamodványokkal lepték el **Turjanica Ivant**, a Kárpátontúli Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának elnökét más kárpátaljai lakosok²⁹ is

– **Pufler József** (Jozsif) viski (Técsői járás) lakos leánya, **Pufler Júlia (1916)**.

– **Pécs József** (Jozsif Joszifovics) németkucsovai (Munkácsi járás) lakos leánya, **Pécs Mária** (Joszifovna),

– **Bisinger Ella** (Fjodorovna) szöllősi lakos leányai, **Bisinger Magdolna** (Magdaléna Petrovna) és **Bisinger Irén** (Petrovna),

– **Knauer Viktor** (Karlovics) dombói (Técsői járás) lakos fia, **Knauer Viktor** (Viktorovics) és fogadott lánya, **Holzberger Gizella**,

– **Bogorovna Magdolna** (Magdaléna Ivanovna) királymezei (Técsői járás) lakos leánya, **Frind Mária** (Antonovna) szabadon bocsátásáért az elnök közbenjárását kérték.

Az ügyiratok között kétgyermekes anyát is találtunk, aki nem esett a rendelet alá, mégis elhurcolták. Például **Bogorovna Magdolna** kérését azzal indokolta, hogy lánya két kétéves gyermeket hagyott rá. Fizikailag beteg, és ebben az állapotában ezeket az ártatlan gyermekeket gondozni nagyon nehéz. Mint írja: „*a lányom soha nem foglalkozott politikával, és olyan büntetést, hogy anyaként lassan két éve el legyen szakítva ártatlan gyermekeitől, nem érdemel.*

*A nehezen átvészelt háború után a lányom kisgyermekei kérik, hogy engedjék hozzájuk haza a szülőanyjukat. A jövőben fognak élni, becsületes emberek lesznek belőlük, szovjet állampolgárok... A lányom most az Ukrán SZSZK, Sztálingrádi területi Don-medencében, Gorlovkában, a kokszyártó üzemben (munkásaszózlaljban) dolgozik **Frind Maria Antonyivna**.*

Kérelmemet fenntartom, és remélem, hogy a lányom gyermekei kivárhatták végre az anyjukat, és remélem, hogy kérelmemet kedvezően bírálja el. Királymező, 1946. 08. 27. Aláírás. A kérelem hitelét igazolom. A Királymezei Községi Tanács elnöke (olvashatatlan aláírás). A Királymezei Községi Tanács titkára (olvashatatlan aláírás).”³⁰

Egy 68 éves apa, **Knauer Viktor** (Karlovics) dombói (Técsői járás) lakos fia, **Knauer Viktor** (Viktorovics) és fogadott lánya, **Holzberger Gizella** (Antonovna) szabadon bocsátását szorgalmazta. „*Jelenleg mindketten Ukrán SZSZK, Sztálingrádi területi Don-medencében, Gorlovkában, a kokszyártó üzemben,*

²⁹ Lásd: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, 2. kötet.

³⁰ Szám: 243. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 1, ügyiratszám: 40-41, p. 2. Eredeti. Kézírás. 330

munkásaszózlójában dolgozik **Knauer Viktor Viktorovics**, a vér szerinti fiam, amikor elvitték munkára, még 17 éves sem volt, éppen elvégezte a huszti gimnázium 6. osztályát. **Holzberger Gizella** teljesen árva, nincs se anyja, se apja, amikor elvitték a táborba, éppen hogy elmúlt 18 éves.

Sem a fiam, sem az árva Gizella, kinek neveléséről én gondoskodtam, soha életükben nem foglalkoztak politikával, sehol semmiben nem vettek részt, én pedig becsületes munkára neveltem őket.

Én magyarnak tartom magam, annak neveltek, a németek legnagyobb dicsősége idején is tiltakoztam az ellen, hogy engem németnek tartsanak, és ezt hivatali körökben is köztudottá tettem. Ezt a mellékelt igazolással támasztom alá.

Én nem szöktem a hősi felszabadító Vörös Hadsereg elől, örömmel üdvözöltem, ahogy azt a mellékelt tanúsítvány is alátámasztja, még fizettem is a magyar katonáknak, hogy ne rongálják meg Dombón a beton hidat, amely hatalmas szerepet játszott a győzedelmes hadsereg szabad előrenyomulásában.

Én 68 éves vagyok, nincs több gyermek, szeretném még látni a fiamat és tovább taníttatni őt, tovább gondoskodni nevelt lányomról, ezért kérem udvariasan, hogy engedjék haza a fiamat, **Knauer Viktor** és az árva **Holzberger Gizellát**.

Maradok tisztelettel: Dombó, 1946. 09. 02. **Knaus Viktor Karlovics**, Kárpátalja terület, Dombó, 77. szám.”³¹

A fentebb említett szülők közül a nagyszülősi **Bisinger Ella** (Fjodorovna) 1946. július 31-én igen megható levelet intézett a Sztálini területi Gorlovkai Kokszygártó Üzem „munkaszáza” parancsnokához, leányainak, **Bisinger Magdolna** (Petrovna) és **Bisinger Irén** (Petrovna) szabadon bocsátása ügyében, akiket másfél éve internáltak. „Kérésemet azzal indokolom, hogy gyermekeimet a helyi hatóságok tévedésből internálták és adták ki a szovjet kormánynak, mivel apjuk soha nem volt tagja semmilyen pártnak és soha semmilyen hadseregben nem szolgált, mert az egyik szemére vak volt. A lakatosműhelyben, ahol dolgozott, az egyik leghasznosabb munkásnak tekintették, Szöllösön senki nem viszonyult hozzá ellenségesen. Gyermekeit ukrán iskolába járatta, bár magyarba is járhattak volna, mivel magyar nemzetiségűek. Mindig támogatott minden szláv kezdeményezést. E törekvését határozottan bizonyítja, hogy egyik fia orosz iskolákat végzett, és középiskolai tanárként dolgozik, a másik, miközben a magyar hadseregben szolgált, teljes egységével együtt átállt a Vörös Hadsereg oldalára, és vele együtt harcolt a fasiszta állatok ellen a teljes megsemmisítésükig és a dicső győzelem kivívásáig.

³¹ Szám: 244. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, p. 44. Eredeti. Gépirás.

Apjuk már nem [...] és én itt maradtam nyolc gyermekkel egyedül, kilátástalan magányban, ezért esedezve kérem, legyenek tekintettel a fent említett lányok anyjának kilátástalan helyzetére, és engedjék őket szabadon, hogy ha apjuk nem is élhette meg, legalább az én utolsó napjaimat boldoggá tehessék.

Remélem, hogy ezt az önökhöz immár harmadik alkalommal intézet kérésemet kedvező elbírálásban részesítik.

Maradok őszinte tisztelettel: Bisinger Ella Fjodorovna”³²

Ukrajna legfelsőbb vezetőit is megostromolták beadványaikkal a település-vezetők, az elszánt szülők, akik vették a bátorságot és nyíltan szót emeltek internált hozzátartozóik érdekében, akiket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1944. december 16-án kelt, 7161. számú határozata alapján az NKVD-frontcsapatok malenkij robotra mozgósítottak. Például 1947. december 11-én **Kozauer Jozef** felsőkerepeci (Munkácsi járás) lakos **Nyikita Szergejevics Hruscsovhoz**, az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa elnökéhez címzett levelében a falu lakosainak munkatáborokból való szabadon bocsátása ügyében, név szerint felsorolja azokat a személyeket, akiket 1944 végén Felsőkerepecről vittek el ideiglenes munkára az ország belsejébe: **Pfister Anna Ivanovna, Vogel Johann – Ivan Joszifovics, Hungreder Veronika, Orlovskzi Mária, Maurer Vera, Gorondi Margit, Maurer Josef – Joszif Jurjevics**. Indoklása szerint a „fenti személyek munkatáborból való szabadon bocsátását és hazatérésük engedélyezését célzó valamennyi intézkedésünk ez ideig sikertelen maradt. Ez üggyel kapcsolatos folyamatos kéréseinkre és sürgetéseinkre még választ vagy magyarázatot sem kaptunk.

Figyelembe véve, hogy talpig becsületes, szorgos emberekről van szó, olyan szovjet állampolgárokról, akik nem követtek el semmilyen bűncselekményt, és sem bírói hatalom, sem igazgatási hatóság nem rendelkezett az ő Kárpátontúli területen kívül eső munkatáborba irányításukról, ezért szépen kérjük beavatkozását ez ügybe.

Meggyőződésünk, hogy Ön, tisztelt Nyikita Szergejevics, a szovjet igazságosság szellemében dönti el ezt az ügyet, és hogy valamennyi felsorolt személy még az 1947. december 21-ére kiírt választások előtt hazatérhet.

Valamennyi 1-7. szám alatt felsorolt személy jelenleg a Don-medencében, a Sztálini területi, Novaja Gorlovkában a 3. számú Kokszygártó Üzemben alkalmazott 1009. munkászászlóaljban dolgozik.

³² Szám: 237. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, p. 32-33. Eredeti. Kézírás.

Válaszlevelét az alábbi címre várom: Kozauer Josef, Munkácsi körzet, Felsőkerepec, 43. szám.”³³

Mivel 1948. február 16-án a *Kozauer-levélre* nem érkezett válasz – a felsőkerepeciek újabb kérelemmel fordultak, ezúttal **Korotcsenko Demjan Szergejevicshez**, az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa elnökéhez a következő szavakkal: „*legyen szíves bevetni tekintélyét és közbenjárni ezeknek az embereknek a munkatáborból való szabadon bocsátása és hazaengedése érdekében, amiért előre is végtelen hálánkat fejezzük ki.*”³⁴ **Kozauer Josef** Felsőkerepeci lakos a fent említett kérelem másolatát is mellékeli.

Az elhurcoltak hozzátartozóik részéről megfogalmazott levél-kérelem százai következtében nagy nyomás nehezedhetett **Ivan Turjanicára**, a Kárpátöntúli Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökére, aki 1947. szeptember 18-án **Ny. Sz. Hruscsovhoz** írt levelében szorgalmazza mások mellett a 16 éves kortól elhurcolt serdülőkorú lányok, továbbá idősebb munkaképes emberek, köztük egész családok hazatérését a légerekből, mert Kárpátalján is hiányzik a munkáskéz.³⁵

A megvizsgált és idézett folyamodványokban a mindenható szovjet hatóságok felé az emberek a legkülönbözőbb módon próbálták indokolni kérelmüket, eljutva a német hovatartozásuk megtagadásáig, ami, természetesen, a helyben kialakult politikai helyzet diktálta kényszer következménye, és az a remény vezette őket, hogy ily módon ki tudják eszközölni gyermekeik szabadon bocsátását. A hatalommal szemben tanúsított kettős mérce megszokott jelenséggé vált, és megszokott elemét képezte a szovjet valóságnak.

4.) AKIKET HAZATÉRÉS HELYETT GORLOVKÁBÓL NÉMETORSZÁGBA SZÁLLÍTOTTAK

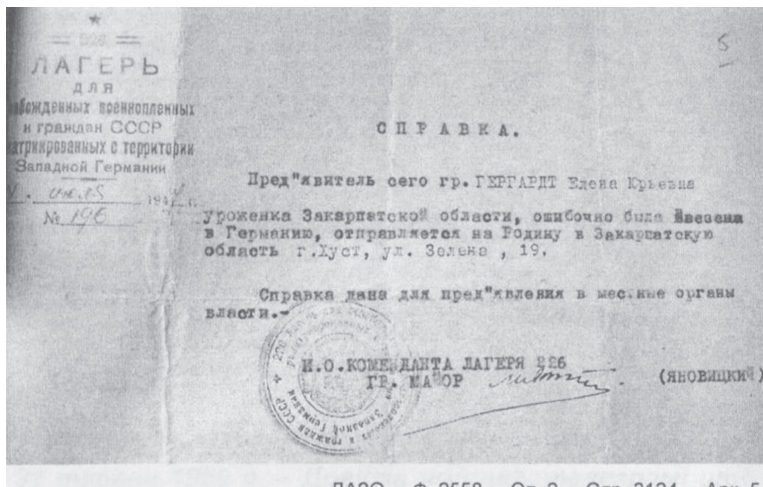
1947 elején Moszkva utasítására megkezdték a német származás miatt internált, mozgósított személyek hazabocsátását a kelet-ukrajnai légerekből, akiket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1944. december 16-án kelt, 7161. számú határozata alapján a Szovjetunió hátországába vittek.

³³ Szám: 284. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 13, p. 11. Eredeti. Gépirás.

³⁴ Szám:290. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 13, p. 11-12. Másolat. Gépirás.

³⁵ Szám: 282. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 24, ügyiratszám: 7, p. 110. Eredeti. Gépirás.

A hazaindulók listájának összeállítása körül is fejtelenség uralkodott, a Németországba irányított német nemzetiségű csoportok közé tévedésből kárpátaljai sváb lányokat is besoroltak, és ellenőrizetlenül vitték őket Németföldre, akik többek között Brandenburgban munkához, keresethez jutottak. Azonban a szülőföldjük iránt táplált honvágy hazavezényelte a lányokat. Őket a lakhelyükhöz közeli biztonsági szolgálat tisztjei sorra kihallgatták.

1947. július 4. Igazolás **Gerhard Ilona** számára, miszerint tévesen vitték el Németországba, és visszatérhet Kárpátaljára, lakhelyére. (Forrás: Kárpátaljai Állami Területi Levéltár – Fond 2558 – Opisz 2. – Szpr. 3124 – p. 5.)

A levéltárban fennmaradt egyik jegyzőkönyvből arról értesülhetünk, hogy a Németországból huszti lakhelyére visszatelepült **Gerhard Ilona** (Jurijevna) (Huszt, 1925) hajadont 1947. augusztus 1-jén egy bizonyos **Szitkin** hadnagy, a BM Huszti Körzeti Igazgatósága vizsgálati osztályának vezető operatív megbízottja hallgatta ki. A jegyzőkönyvben leírt válaszokból közlünk részleteket: „...Kárpátontúli területi magyar-német megszállása alatt Huszton laktam, a Zöld u. 19. szám alatt, és saját gazdaságunkban dolgoztam 1944. december 30-ig. 1944. december 30-án a Vörös Hadsereg más helybélieket együtt engem is elvitt dolgozni a Szovjetunióba, a Sztálini területi Gorlovkába. Ott a 3. Kokszyártó Üzemben dolgoztam takarítónőként. 1947. február 22-ig. 1947 márciusában hazaengedtek. Mint Kárpátontúli területi lakost engem, más

nemzetiségűekkel együtt, fegyveres kísérettel Németországba, Brandenburgba vittek, ahol egy árvaházban dolgoztam óvónóként. Miután megkaptam az iratokat, hazaküldtek Husztra, Kárpátontúli területre, ahova 1947. július 28-án érkeztem meg. (...) Rokonaim közül az ellenség büntetőosztagainál senki nem szolgált. (...) A magyar megszállás alatt én semmilyen pártnak nem voltam tagja. (...) Németországi tartózkodásom alatt sem előállítva, sem kihallgatva sem letartóztatva nem voltam. (...) A vallomásomat nem tudom kiegészíteni semmivel, a jegyzőkönyv az általa elmondottakat helyesen tartalmazza, azt számomra felolvasták: Gerhardt Ilona.”³⁶

Egy nappal később, az ugyancsak Németországból visszatelepült Weinrauch Katalin (Fjodorovna) (1925) huszti lakossal ugyanaz a kihallgató tiszt beszélgetett el. A hajadonnal készült jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy földijével együtt tévedésből vitték Németországba, más, német nemzetiségűek csoportjával, így onnan tért haza Kárpátaljára. „1944 decemberében a Vörös Hadsereg, más helybélieket együtt engem is elvitt dolgozni a Szovjetunióba, a Sztálini területi Gorlovkába. Ott a 3. Kokszyártó Üzemben dolgoztam segéd munkásként. Márciusában hazaengedtek, mivel Kárpátontúli területi lakos vagyok, és más nemzetiségűekkel együtt, fegyveres kísérettel Németországba, Brandenburgba vittek, ahol egy árvaházban dolgoztam óvónóként. Miután megkaptam az iratokat, hazaküldtek régi lakhelyemre, Husztra, Kárpátontúli területre, ahova 1947. július 28-án érkeztem meg. (...) Rokonaim közül az ellenség büntetőosztagainál senki nem szolgált. (...) A magyar megszállás alatt én semmilyen pártnak nem voltam tagja. (...) Németországi tartózkodásom alatt sem előállítva, sem kihallgatva, sem letartóztatva nem voltam. (...) A vallomásomat nem tudom kiegészíteni semmivel, a jegyzőkönyv az általa elmondottakat helyesen tartalmazza, azt számomra felolvasták: Weinrauch Kátya”³⁷

³⁶ Szám: 278. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3924, p. 3-3a. Eredeti. Kézírás.

³⁷ Szám: 279. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3086, p. 3-4. Eredeti. Kézírás.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2020. SZEPTEMBER, OKTÓBER)

ELISMERÉSEK

* **Áder János**, Magyarország köztársasági elnöke *Magyar Arany Érdemkereszttel* tüntette ki **Kovács Gézá**t, a TV21 Ungvár kereskedelmi televízió főszerkesztőjét, az MTVA kárpátaljai tudósítóját.

* A Beregszászi Városi Tanács nevében **Babják Zoltán** polgármester a könyvtárak országos napja alkalmából díszoklevéllel tüntette ki **Csernij Olgát**, a Beregszászi Városi Könyvtár megbízott igazgatóját.

* *Ungvár díszpolgára* lett **Tetyana Literáti**, Ukrajna érdemes újságírója, aki az Ungvár történetéről írt cikkeiről, valamint az *Elvesztett Ungvár* sorozatban – Budapesten magyarul is – megjelent helytörténeti könyveiről ismert.

* A Balatonfüreden megrendezett Salvatore Quasimodo költőversenyen a zsűri elismerő oklevelében részesült **Finta Éva** költő.

* **Latorcai Csaba**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának

közigazgatási államtitkára a köztársasági elnök megbízásából *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetést adott át a beregszászi születésű **Varga József** színművésznek, a Nemzeti Színház tagjának Budapesten.

* Az Egyetemes Béke Szövetség a *Béke Nagykövete* címet adományozta a szürtei születésű **Bernáth Ferenc** gitárművésznek október 17-én Budapesten.

* A Szervátiusz Alapítvány kuratóriuma idén a Tiszapéterfalván élő és alkotó **Homoki Gábor** kárpátaljai festőművésznek ítélte oda a *Szervátiusz Jenő-díjat*.

* **Dr. Nagy Natália** nyelvész, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Magyar Filológiai Tanszékének docense október 6-án a budapesti Batthyány örökmécseknél tartott megemlékezésen átvehette a Magyar Batthyány Alapítvány által meghirdetett *Gróf Zichy Antónia-díjat*.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

SZEPTEMBER

* A Kárpátaljai Szövetség a balatonföldvári Riviéra Park Hotelben tartotta hagyományos őszi találkozóját. A rendezvénysorozatot **Benza György** elnök nyitotta meg. Többek között felavatták **Schober Ottó** emlékpadját. *Pillanatfelvétel a kárpátaljai magyarságról a társadalom-földrajzi kutatások tükrében* címmel **Kovály Katalin** tartott előadást. Ezt követően *Kisebbségben Kárpátalján* címmel **Hajduk Márta** rendező filmjét vetítették le. A találkozó fő eseménye *A kárpátaljai magyarság kilátásai az ukrajnai helyzetű válságok előestéjén és az erre hatást gyakorló belpolitikai, nemzetközi politikai és gazdasági tényezők* című panelbeszélgetés volt. **Dupka György** történész, író előadása után a témában kifejtette véleményét **Baranyi Tamás Péter**, **Kosztur András** és **Veres Márton**. A beszélgetés moderátora **Seremet Sándor** történész volt. A rendezvény alkalmat nyújtott arra, hogy a napokban megjelent kiadványok szerzői bemutassák azokat: **Botlik József** történész *Nemzetünket szolgálták*, **Ortutay Mária** *A szeretet ereje*,

illetve **Dupka György** és **Kovács Sándor** a Kárpátaljai Szövetség támogatásával készült *Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképét* mutatták be.

* A beregszászi **Veres Ágota** jeles képzőművész táblaképeivel teret hódít Odesszában is. A *Zöld Napló* (Zelenij Scsodennik) elnevezésű önálló tárlata az NT-Art kortárs galériában nyílt meg, és egy hónapig látogatható.

* Kállósemjénben 2020-ban *A mi családunk* címmel a Pro Arte – Munkács civil szervezet nemzetközi szobrásztábort szervezett. Résztvevő művészek: **Rea Marmentini** Spanyolországból, **Nedim Hadzi Ahmetovic Mafa** Szerbiából, **Rudo Hofer** Szlovákiából, **Matl Árpád** Ukrajnából, **Rostás Beáta** DLA, **Nyári Zsolt** DLA, **Markolt Sebestyén**, **Miklya Gábor** Magyarországról. Szakmai szervezők: **Matl Péter** és **Matl Árpád**. Ezúttal három acél- és öt kőszobor készült el két hét alatt. A műveket Szabolcs-Szatmár-Bereg megye falvai kapták, valamint egyet Fancsal község. Ezek a községek vállalták, hogy tereprendeztet helyeken állítják majd fel a szobrokat.

* **Pólin Lénárd**, az Egán Ede Szakképzési Centrum Tiszapéterfalvai Szakképzési Központjának igazgatója és **Balogh Ágnes** salánki tiszteletes asszony szervezésében a salánki református parókia gyü-

lekezeti termében **Csornyij Dávid** kortárs kárpátaljai magyar költő tartott rendhagyó irodalomórát, végigkalauzolja hallgatóit a kárpátaljai magyar irodalom történetén a kezdetektől napjainkig.

* Sikeresen lezajlott a Debreceni Könyvhét, amelynek házigazdája a Kárpátia Könyvesház volt. Az Intermix Kiadót **Szöllősy Tibor** író képviselte *Álmait az ember...* című kispróza-gyűjteményével. Összességében hat kárpátaljai író (**Dupka György, Kovács Eleonóra, Kótyuk Erzsébet, Marcsák Gergely, Szöllősy Tibor, Zselicki József**) új könyve került bemutatásra. A járvány lecsengését követően lehetőség lesz a Kárpátalja Házzal (Kisvárdra) együttműködve újabb könyvbemutatók, szerzői délutánok megrendezése.

* **Balog Sándor** egyéni kiállításának megnyitójára került sor az ungvári Néprajzi és Népi Építészeti Múzeum kiállítótermében. A 60 táblaképből álló tárlatot **Vaszil Kocan** igazgató nyitotta meg. A művészt Magyarország Ungvári Főkonzulátusa képviselőjében üdvözölte **Albertné Simon Andrea** konzul-asszony, **Fuchs Andrea**, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületének titkára, **Szergij Gluscsuk** ungvári festőművész.

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) az

Intermix Kiadó Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatából összeállított kiskönyvtárat adott át a Beregszászban felépült Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ könyvtárának. Az intézmény igazgatója, **Marosi István** atya, egyháztörténész társaságában **Dupka György**, a MÉKK elnöke megtekintette az unikális könyv- és kéziratgyűjteményt. Megállapodtak egy 18 táblaképből álló *Idővándor* című tematikus kiállítás megrendezéséről, és az író-olvasó találkozók rendszeres lebonyolításáról.

* *Alkalmazott művészet. A Vereckei-szorosról a Kállay kúriáig* címmel tartott előadást **Matl Péter** munkácsi szobrászművész a beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Központban. Igyekezett a hallgatóságot bevezetni az alkotás menetébe, a művész gondolatvilágába. Mesélt az alkotótáborokról, amelyeket 1998-tól szervez Kárpátalján.

* A Gulág- és Gupvi kutatók Nemzetközi Társasága Budapesten megtartotta soros összejövetelét. Kárpátaljáról online felületen **Bimba Brigitta** és **Dupka György** Gulág-Gupvi kutató vett részt az ülés munkájában.

* Az idei ünnepi könyvhétre az Intermix Kiadó gondozásában a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban megjelent újabb kiadványokat adományként adta át

Dupka György, a MÉKK elnöke a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet könyvtárának (**Szabó Tibor** könyvtáros) és a Beregszászi Járasi Könyvtárnak (**Varga Éva** igazgató munkatársai). A köteles példányok között van az *Együtt* folyóirat idei 1., 2. és 3. száma is.

* A hagyományos 91. Budapesti Ünnepi Könyvhét a vírusjárvány miatt virtuális térben zajlott le. Az MKKE online felületén elérhető a könyvheti címlista (https://unnepi-konyvhet.hu/.../kony.../konyvheti_jegyzek_2020). A világhálóra felkerült az Intermix Kiadó 4 új könyve is:

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946*. György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46*. (Angol–magyar monográfia.)

Tárolt változat: <http://kmmi.org.ua/.../a-karpataljai-magyarsag-nemetseg...>

Marcák Gergely. *Súlyos hagyomány*. Előadások, cikkek, recenziók

Tárolt változata: <http://kmmi.org.ua/kon.../konyvek/reszletes/sulyos-hagyomany>

Kótyuk Erzsébet. *Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is ... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban*.

Tárolt változat: <http://kmmi.org.ua/.../ha-ad-az-isten-bajt-ad-ahhoz-erot-is>

Szöllősy Tibor. *Álmait az ember... Tollal mentett tanulságos történetek*.

Tárolt változata: <http://kmmi.org.ua/kony.../konyvek/reszletes/alma-it-az-ember>

Nyitott ablak – Képekben a szót, szavakban a képet* címmel tartotta meg első közös műhelymunkáját a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) és a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) a beregszászi Rákóczi-főiskola Győr termében. A program szakmai referensei **Csordás László KVIT-elnök és **Kulin Ágnes** RIT-elnök voltak. A projektet a RIT fennállásának 30. évfordulója alkalmából kezdeményezték annak érdekében, hogy a kárpátaljai tollforgatók, valamint a képző- és iparművészek között együttműködés jöhessen létre. A másik projekt a RIT és barátok nevet viseli, amin a társaság logóját értelmezik át különböző képzőművészek saját stílusukban. A harmadik projekt a *Nyitott ablak – Képekben a szót, szavakban a képet*. **Csordás László** kifejtette, hogy ebben a projektben nagy potenciált lát a KVIT, bízik a közeledés sikerességében. A műhelymunkában a KVIT részéről **Kovács Eleonóra**, **Marcák Gergely**, **Nagy Tamás**, **Shrek Tímea**, **Sz. Kárpáthy Kata**, a RIT részéről **Réti János**, **Gogola Zoltán**, **id. Hidi Endre**, **ifj. Hidi**

Endre, Kalitics Erika, Kopriva Attila, Tóth Róbert és Villásek Tibor vett részt.

* **Ifj. Hidi Endre és Bohdan Korzs** szobrászművészek alkotásait avatták fel ünnepélyes keretek között Macsolán, illetve Tiszacsomán. A szobrok a Pro Arte – Munkács civil szervezet által a magyar Külgazdasági és Külügyminisztérium támogatásával Makkosjánosiban szervezett nyári alkotótáborban készültek.

* A tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus templom emlékparkjában felújították a templom védőszentjének szobrát, a csepei **Ármád Sándor** faragó alkotását és **Matl Péter** szobrászművész Jézus-szobrát. **Dupka György**, az egyházközség világi elnökének támogatásával **Mihajlo Beleny** szobrászművész hozzálátott a ferences Szent Klára domborművének megalkotásához, amely Szent Erzsébet mellé, a bal oldali oltárfalra kerül.

* A beregszászi székhelyű Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház bemutatta az *Időfonal* c. színpadi produkciót. A Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület *Kárpátalja Kincsei* programsorozatának részeként készült előadást a beregszászi magyar színház művészeivel együttműködve hozták létre **Vidnyánszky Attila** rendezésében. Az *Időfonal* hűen idézi meg Kárpátalja múltjának

legkiemelkedőbb alakjait, történeteit, mondáit és helyszíneit.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulata a *Forráspont* című darabot adta elő. A 14 éven felülieknek ajánlott színdarab **Yasmina Reza** *Az öldöklés istene* című műve alapján készült **Oleg Melnyicsuk** rendezésében.

* Zenés irodalmi estet tartott **Marcus Gergely** költő és **Shrek Timea** író a kigyósi könyvtárban és az asztélyi elemi iskolában.

* AHUSKROUA/1702/3.1/0091 program által támogatott **Kolodko Mihály** kárpátaljai szobrászművész alkotásai „mutatják” a kárpátaljai sóutat. Kolodko művei a sóút öt fő állomására kerültek, így Visken, Huszton, Királyházán, Nagyszőlősen és Beregszászban jelentek meg a jellegzetes miniszobrok – tudatta a Beregovo.today. Eredetileg az állomások közé tartozott a kovászói várrom is. Ehelyett a Vérke-parti városban helyeztek el szobrot. A város első miniszobrának, amely egy sóbányászt ábrázol, a Chateau Chizay borászat ad otthont.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulata bemutatta a *Remete és Hatujjú (RH+)* című tragikomédiát. A Richard Bach, George Orwell és Viktor Pelevin világklasszis művei alapján színpadra állított álomjátékot **Oleg Melnyicsuk** rendezte.

* Budapesten, a Városligeti fasori székházban megtartotta a 33., tisztújító közgyűlését a Kárpátaljai Szövetség. Az elnökségbe a következő személyek kerültek: **Benza György** – elnök, **dr. Igyártó Gyöngyi**, **prof. dr. Borbély Katalin**, **Kovács Sándor**, **Varga Sándor** elnökségi tagok. Főtitkárnak **Seremet Sándort** választották. A résztvevők megtekintették **Bazán Vladimír** Kecskeméten élő, ungvári születésű festőművész tárlatát.

* A Beregszászért Alapítvány (kuratóriumi elnök: **Dalmay Árpád**) támogatásával elkészült dr. **Bellyei László** egykori beregszászi gimnáziumi tanár bronz domborműve (**Lengyel Tibor** alkotása). Emléktábláját születése 110. és halála 25. évfordulója alkalmából szeretnénk még az idén felavatni a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium épületének homlokzatán. Ugyancsak elkészült **Sütő Kálmán** bronz domborműve, a nyíregyházi **Lengyel Tibor** szobrász alkotása. **Sütő Kálmán** egykori beregszomi költő emléktábláját december 16-án avatják fel a községi könyvtár falán. Az alkalomra az alapítvány hasonló kiadásban megjelentette a költő első verseskötetét, amit a könyvtár kap ajándékba. Felkerült a tarpai iskola falára a Beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnázium emléktáblája, a Beregszászért Alapítvány ajándéka. A veszélyhelyzet miatt egyelőre nem tudják hivatalosan felavatni.

OKTÓBER

* Német származású képzőművészek tárlatát rendezték meg Munkácson, a Művészeti Palotában. A rendezvényt a Németország hete Ukrajnában programsorozat keretében tartották meg. Többek között **Szekeres József**, Ukrajna Képzőművészeti Szövetségének tagja, **Natalija Ribar**, **Kinga Kizman**, **Okszana Metzger**, **Anton Szekeres**, **Viktor Hrabar** alkotásait tekinthették meg a két hétig tartó kiállításon.

* Víziók egy ukrán művész szemével – **Csebikin Andrij** ukrán grafikusművész alkotásaiból nyílt kiállítás Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy Mihály Galériájában. A művészt **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja mutatta be.

* **Botlik József** *Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben (1938-1944)* című könyvének bemutatójára került sor Budapesten, a Polgárok Házában. A Keskenyúton Alapítvány kiadásában, a trianoni békediktátum 100. évfordulójára megjelent nagyformátumú történeti mű életrajzi lexikon és hiánypótló kézikönyv is egyben. A visszatért felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi, valamint délvidéki területeket 1938 december végétől 1944-45 forduló-

jaíg az Országgyűlésben összesen 226 politikus képviselte. Az életrajzokban a személyes adatok mellett törvényhozó munkásságuk, sorsuk, életük végéig tartó megpróbáltatásai, küzdelmeik is visszatükröződnek. Többek között a kárpátaljaiaké, akik közül többen mártírhalált szenvedtek. Köztük van *Bródy András* miniszterelnök, *Ortutay Jenő* görög-katolikus esperes, *Demkó Mihály* újságíró-lapszerkesztő, *dr. Fenczik István* teológus, *Demjanovich Péter Pál* görög katolikus esperes, kanonok és mások.

* Az aradi vértanúk emléknapján koszorúzással egybekötött élő történelemórát tartott **dr. Zubánics László**, az UMDSZ elnöke, a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője és **Dupka György** történész, a MÉKK elnöke az UNE Ukrán-Magyar Oktatási és Tudományos Intézet első évfolyamos diákjainak az ungvári Kálvária temetőben *Szegelethy János* honvédhadnagy sírjánál.

* Az 1848–49-es szabadságharcban játszott szerepük miatt kivégzett tizenhárom honvédtisztról és a Beregdóiban született és nevelkedett vértanúról, báró Perényi Zsigmondról emlékeztek meg a Perényi Kultúrkúria udvarán. Ünnepi beszédet mondott **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja, **Brenzovics**

László, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnöke. **Balázs Antal** református lelkész Is-ten áldását kérte a megemlékezőkre. Zársót mondott **Molnár D. István**, a KMKSZ Beregszászi Alapszervezetének elnöke. Az ünnepség zárásaként a résztvevők megkoszorúzták báró Perényi Zsigmond emléktábláját.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási és Tudományos Intézet Bercsényi könyvtárában a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban megjelent új könyvek prezentációjára került sor. Az író-olvasó találkozót **Zékány Krisztina** tanszékvezető nyitotta meg. **Dupka György**, a könyvsorozat főszerkesztője az első kötetes szalókai **Kovács Eleonóra** irodalmárt, KVI-tagot, kutatót, a történelem tanszék tanárát mutatta be. A szerző az *Érzékelés* (<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/erzekeles>) című könyvéről érdekesítően beszélt, amely elsősorban családtörténeti vonatkozású. Azonban a munkája tartalmazza azokat a témaköröket, amelyek 2012-2020 között figyelmet követeltek: múlt és közelmúlt, történelem és irodalom.

Ezt követően **Dupka György** történész is ismertette magyar-angol nyelven megjelent monográfiáját: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.*

György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (<http://kmmi.org.ua/.../a-karpataljai-magyarsag-nemetseg...>) Megtörtént esetek alapján bemutatta: a kollektív bűnösség elvének alkalmazását 1944 novemberében a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. határozatának végrehajtását az NKVD-iratok tükrében. A jó hangulatú találkozó kötetlen eszmecserevel zárult, sor került a könyvtárnak szánt ajándékkönyvek és az *Együtt* folyóirat idei első három számának átadására is.

* Ünneplés keretében felszentelték az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégiumot Beregszászban. **Lucsák Nilus**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke megszentelte a kollégium zászlóit, **Greza István**, Kárpátalja fejlesztéséért és a Kárpát-medencei óvodafejlesztési programért felelős miniszteri biztos, **Demkó Ferenc** helynök, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye Beregszászi Esperesi Kerületének vezetője és **Babják Zoltán**, Beregszász megyei jogú város polgármestere leleplezték a Mihók utcában épült kollégium névtábláját.

* Az 1944-es szovjet légitámadás áldozatairól emlékeztek meg Beregszász köztemetőjének honvéd

parcellájánál, majd a város vasútállomásánál, ahol elhelyezték az emlékezés koszorúit a vasútállomás falán lévő emléktáblánál. Az eseményen emlékbeszédet mondott **Szilágyi Mátyás** beregszászi főkonzul, **Orosz Ildikó**, a PCS elnöke. Ezután a történelmi egyházak képviselőiben **Molnár János**, római katolikus plébános és **Marosi István**, görögkatolikus parochus mondott imát az áldozatokért. Végezetül elhelyezték az emlékezés koszorúit a vasútállomás falán lévő emléktáblánál.

* Pásztor Ferenc emléknápra és a *Pásztor Ferenc-díj* átadására került sor a beregszászi római katolikus templomban. Pásztor Ferenc egykori lelkipásztor a II. világháború utáni években hitéért üldöztetést, majd vértanúhalált szenvedett Szibériában. Pásztor Ferenc-díjban idén **Kucsinka Katalin** hitoktató részesült. Az egyházközség huszonhárom éven át folytatott odaadó munkáját méltatta a kitüntetés odaítélésével. A szentmise után következett a Pásztor Ferenc emléktábla koszorúzása, melyet nagy tisztelettel végzett **Molnár János** esperes-plébános és **Birta István**, az egyházközség kurátora.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház előadta a *Klam háborúja* című darabot Beregszászban.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy Mihály galériájában bemutatták az „*Őrzeni*

kincses temetőket”, *A beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertje* című kötetet. A frissen megjelent kiadvány a beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertjében nyugvó nevezetes személyeket és családokat mutatja be rövid életrajzi adatokkal és a síremlékeikről készült fotókkal. A kötet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának és a Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének a közreműködésével, **dr. Molnár D. Erzsébet** és **Dobos Sándor** szerkesztésében készült el.

* Pécssett bemutatták „*Szent István hagyatéka – a Szent korona vármegyéi*” című vándorkiállítást a Kárpátaljai Szövetség szervezésében. Az ungvári **Kovách Anton** táblaképei a történelmi Magyarország vármegyeszékhelyeit örökítette meg és mutatja be.

* *Hadisír emlékhelyek és temetkezések a mi európai történelmi örökségünk* címmel nemzetközi tudományos emlékkonferencia megrendezésére került sor az Ungvári Nemzeti Egyetemen az első világháborús hadisírok feltárásával és gondozásával foglalkozó „Memento bellum” civilszervezet, a Szinevéri Nemzeti Park és a Kárpátaljai Területi Állami levéltár szervezésében. **Jurij Fatula**, a szervezőbizottság

elnöke felkérésére a konferencia-gyűjtemény részére mások mellett **Dupka György** történész is elkészítette az *Első világháborús emlékek, emlékhelyek, hadisírok Kárpátalja magyar lakta településein* című beszámolóját.

* Nagydobronyban felavatták a *Nemzeti összetartozás emlékművét*. **Ifj. Hidi Endre** szobrászművész alkotása a Hatrác patak partján kapott helyet a hamarosan megépülő nagydobronyi emlékpark központi elemeként.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusán kiállítás nyílt **Hrabár Natália** grafikus, keramikus munkáiból. Köszöntőt mondott **Íjgyártó István**, Magyarország kijevei nagykövete és **Buhajla József** főkonzul.

* A Magyarok Kijevei Egyesülete ünnepi megemlékezést és koszorúzást szervezett a Liszt Ferenc emléktáblánál.

* A megyeszékhelyen a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség és Magyarország Ungvári Főkonzulátusa koszorúzással és főhajtással tette tiszteletét az 1956-os forradalom hősei előtt. Az eseményen többek között **Íjgyártó István** kijevei magyar nagykövet, **Buhajla József** főkonzul, **Zubánics László**, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke és **Spénik Sándor**, az Ukrajnai Magyar

Nemzeti Tanács elnöke, **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke és mások néma főhajttással tisztelegtek a szabadságharc hősei előtt.

* Tarpán felavatták a Beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnázium emléktábláját a Beregszászért Alapítvány (elnök: **Dalmay Árpád**) szervezésében és Tarpa Nagyközség Önkormányzata támogatásával.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa **Cserniczkó István** megbízott rektort, nyelvészprofesszort nevezte ki az intézmény rektorának.

* Szép hagyománnyá vált a Kárpátaljai Rózsahölgyek Társasága szervezeti életében, hogy rózsatővel és emléktáblával tisztelegnek olyan hölgyek emléke előtt, akik Kárpátalja szülőttei, vagy sokat tettek az itt élő emberekért. Ezúttal *Zrinyi Ilona* történelmi hősnőnk és *Báthy Anna* Kosuth-díjas operaénekesnő tiszteletére avattak rózsatőveket és emléktáblát Beregszászban, a Budapest parkban.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusán szűk körben mutattuk be **Literáti Tetyana** *Múltidéző séta Ungváron* c. könyvét. A vendégeket **Buhajla József** főkonzul köszöntötte. A kötetet **Literáti Tetyana** szerző, **Makusina Rehá Viktória** fordító és **dr. Zubánics László** történész mutatták be. A rendezvényt megtisztelték jelenlétükkel a könyvben szereplő magyar családok hozzátartozói.

* Megjelent a *Kárpátaljai Hírmondó* (főszerkesztő: **Szemere Judit**), a Kárpátaljai Szövetség negyedéves folyóiratának 2020. őszi száma. Elektronikus változata elérhető (és pdf-formátumban letölthető) a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapjáról.

KÖNYVESPOLC – 2020

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat eddig megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<http://epa.oszk.hu/00500/00595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK (Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia.) Fordította: **dr. Ortutay Péter.** A magyar változat felelős szerkesztője: **Marcusák Gergely.** Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: **dr. Molnár Erzsébet.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális

Alap támogatásával. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2020. Tárolt változat: kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/a-karpataljai-magyarsag-nemzetseg-elhallgatott-tragediaja-1944-1946

Kovács Eleonóra. *Érzékelés. Könyvismertető, filmnapló, jegyzet.* Felelős szerkesztő: **Csordás László.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 287. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Marcásák Gergely. *Súlyos hagyomány. Előadások, cikkek, recenziók.* Felelős szerkesztő: **Shrek Tímea.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 286. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Kótyuk Erzsébet. *Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is ... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban.* Felelős szerkesztő: **Shrek Tímea.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 291. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Zselicki József. *Az ismeretlen katona. Régi és új versek.* Illusztrációk: **Matl Péter.** Felelős szerkesztő: **Lőrincz P. Gabriella.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 289. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Tárolt változata: <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/az-ismeretlen-katona>

Szőllősy Tibor. *Álmait az ember... Tollal mentett tanulságos történetek.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 290. Felelős szerkesztő: **Nagy Zoltán Mihály.** Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Horváth Sándor. *Jelentés a mélyből.* Válogatott írások. Szerkesztő: **Szemere Judit.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 283. A kiadvány megjelenését a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatta. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2019.

ELŐKÉSZÜLETBEN

A GULÁG-GUPVI kutatók nemzetközi fóruma 2019. Nemzetközi emlékkonferencia anyaga Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: **Dupka György, Zubánics László.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 289. Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Dupka György. *A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve (Az 1956-os forradalom visszhangja Kárpátalján, a „megrengett Szovjetföldön”).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Összeállította: *Dupka György*

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Beregszentmiklós)

BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)

BOBORY ZOLTÁN – 1947 (Székesfehérvár)

BRINKÁCS ISTVÁN – 1949 (Ungvár)

CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)

DUDICS LAKATOS KATALIN – 1980 (Barkaszó)

DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)

FÁBIÁN MIKLÓS – 1992 (Tiszakeresztúr)

FÜZESI MAGDA – 1952 (Sülysáp- Kolozsvár)

KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)

MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)

ROZGONYI MARGARÉTA – 1988 (Budapest)

SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Brinkács István (Ungvár, 1949) bőrkollázsaival illusztráltuk